

- לפי (הכיכר) הקל המלכותי. (מאת) פְּדִי (!) מעקרון. חודש מרחשון, יום 23, שנת האַפּוֹנִים של בִּלְשַׁרְנָה (699 לפסה"נ), (השוו SAA 11, no. 50, p. 42).
 54-49 אשר לחזקיהו היהודי. נקרא על שם ממלכתו. מנסרות מאוחרות (החל משנת 694) מוסיפות: "אשר לא נכנע לעולי".
- שמתי מצור ולכדתי (אותן) בסוללות כבושות (מעפר), בכרים מוגשים (לחומה), בהסתערות חיל־רגלים, במנהרות, בפרצים (בחומות), ובסולמות (או: אילי ניגוח). שיטות לחימה כאלה בעיר נצורה מופיעות בתבליט מארמונו של סנחריב המנציח את הקרב על העיר לכיש, ראו ידין, תורת המלחמה, עמ' 375-379. ראו גם את הדיון אצל "אפעל, כעיר נצורה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 66-97.
- 200,150 נפש, קטן וגדול, איש ואשה, סוסים, פרדים, חמורים, גמלים, בקר וצאן עד אין מספר הוצאתי לי מתוכן ומניתי כשלל. מספר גדול זה של שבויים שהוגלו מממלכת יהודה איננו משקף את המציאות כפי שהיא משוחזרת על ידי אומדן ארכאולוגי של אוכלוסיית דרום הארץ בסוף מאה ח' לפסה"נ (ראו שילה). בהפרזה זו ביקשו סופרי סנחריב לתת ביטוי לניצחון השלם על חזקיהו (ראו De Odorico, *Numbers*, pp. 172-174, ולדעה אחרת אצל מילרד).
- קרעתי מארצו ונתתי למִתְנַתֵּם מלך אשדוד, לפְּדִי מלך עקרון, וצִלְבַּעַל (Silli-bēl) מלך עזה (וכך) הקטנתי את ארצו. ב'כתובת הפר' כתוב ש"מלכי אשדוד, אשקלון, עקרון ועזה" קיבלו נתחים משפלת יהודה. אולי תוספת שם העיר אשקלון על שלושת השמות ב'כתובת ראסם' רומזת על סדר חדש בשפלת יהודה.
- 58-55 את חיל המחץ, החיל הנבחר שלו. לתרגום זה ולזיהוי היחידה הלוחמת, ראו תדמור, "urbi".
- 30 כיכר זהב ו־800 כיכר כסף. השוו את הסכום הרשום במל"ב יח, יד: "שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב", וגם פס' טז.
- בגדי צבעונים, בגדי פשתן, צמר (צבוע) תכלת (ו) ארגמן, כלי נחושת (ו) ברזל, ברונזה, בדיל, ברזל, מרכבות, מגינים, רמחים, שריונות, פגיונות ברזל (תלויים ב) חגור, קשתות וחיצים, חניתות - כלי נשק ללא ספור. במהדורות מאוחרות יותר, הושמט קטע זה המפרט את השלל העשיר שנתקבל מחזקיהו ובמקומו נכתב: "אוצרות כבדים מכל סוג".
- ואת שליחו שיגר אלי לשם תשלום המנחה וכדי להשתעבד לי. משתמע שסנחריב הסתפק בכניעתו של חזקיהו ואת השלל הכבד קיבל מידי משלחת מיהודה שהגיעה לנינוה לאחר תום הקרבות.

ה"י קצנשטיין, "אלולי מלך הצידונים", פרקים ב (תשל"א), עמ' 235-272; "י שילה, "מנין תושבי ארץ-ישראל בתקופת הברזל לאור ניתוח מדגמי של תכניות הערים, שטחן וצפיפות האוכלוסייה בהן", ארץ ישראל טו (תשמ"א), עמ' 274-282; ח' תדמור, "ה-urbi של חזקיהו", באר-שבע ב (תשמ"ח), עמ' 171-178; הנ"ל, "מלחמת סנחריב ביהודה: בחינות היסטוריוגרפיות והיסטוריות", ציון נ (תשמ"ה), עמ' 66-80; ג' גליל, "מסע סנחריב למערב: היסטוריה והיסטוריוגרפיה", ציון נג (תשמ"ח), עמ' 1-12

K. A. Kitchen, *The Third Intermediate Period in Egypt (1100-650 BC)*, Warminster 1973, pp. 378-387; idem, "Late Egyptian Chronology and the Hebrew Monarchy", *JANES* 5 (1973), pp. 225-231; F. J. Gonçalves, *L'expédition de Sennachérib en Palestine dans la littérature hébraïque ancienne*, Paris 1986; A. R. Millard, "Large Numbers in the Assyrian Royal Inscriptions", in: M. Cogan – I. Eph'al (eds.), *Ah Assyria...*, Scripta Hierosolymitana 33 (1991), pp. 213-222; S. Gitin – T. Dothan – J. Naveh, "A Royal Dedicatory Inscription from Ekron", *IEJ* 47 (1997), pp. 1-16; S. Gitin – M. Cogan, "A New Type of Dedicatory Inscription from Ekron", *IEJ* 49 (1999), pp. 193-202; W. R. Gallagher, *Sennacherib's Campaign to Judah. New Studies*, Leiden 1999, pp. 91-142

כתובת 28. תבליטי לכיש

תבליטי קיר מרשימים על לוחות גדולים (מהם שרדו רק תשעה) שהתגלו בארמונו הדרומי-מערבי של סנחריב בנינוה מנציחים את כיבושה של העיר לכיש בשפלת יהודה. מיקום התבליטים בחדר מרכזי (מס' XXXVI) מצביע על חשיבות האירוע וכן על הרושם שביקשו מתכנני הארמון (כנראה במצוות המלך) להעביר למבקרים בארמון (ראו דיון אצל ראסל). הכיתוב שעל התבליטים נמצא בשני מלבנים מימינה ומשמאלה של דמות המלך המתואר יושב על כיסאו כשהוא סוקר את שבויי העיר עוברים לפניו. קרב זה הונצח במיוחד בגלל השתתפות המלך בו, בנוסף להיות לכיש עיר מרכזית במערכה כולה.

מניתוח התבליטים והשוואתו לממצא הארכאולוגי עולה כי התיאור משקף ראליה סביבתית (ראו אוסישקין) ואולי אף צבאית (אפעל) המתאימה לתל לכיש (לדעה אחרת, יעקובי).

מהדורה: Luckenbill, *Sennacherib*, p. 156, No. XXV
 תרגומים: ANET, p. 288; TPOA, p. 124; TUAT 1/4, p. 391; COS 2, p. 304
 תצלום: ANEP, nos. 371-374; ידין, תורת המלחמה, עמ' 375-379

שמאל סנחריב, מלך התבל, מלך אשור, יושב על כיסא מלכות ושלל העיר לכיש מובל לפניו.
 ימין אוהל סנחריב מלך אשור.

העיר לכיש (תל לכיש), ששכנה בשפלה הדרום-מזרחית, היתה חוליה חשובה במערכת ההגנה על ממלכת יהודה כנגד פלישה ממערב. לכיש מוזכרת בקשר לקרבות של שנת 701 במל"ב יח, יד, יז; יט, ח, אך היא נעדרת מכתובת סנחריב.

י' אפעל, "הסוללה האשורית בלכיש: הבטים צבאיים ולשוניים", ציון מט (תשמ"ד), עמ' 347-333

R. D. Barnett, "The Siege of Lachish", *IEJ* 8 (1958), pp. 161-164; D. Ussishkin, *The Conquest of Lachish by Sennacherib*, Tel Aviv 1982, pp. 59-126; R. Jacoby, "The Representation and Identification of Cities on Assyrian Reliefs", *IEJ* 41 (1991), pp. 112-131; J. M. Russell, *Sennacherib's Palace without Rival at Nineveh*, Chicago and London 1991, pp. 160-164, 252-257

כתובת 29. קטע של מנסרה משנת 697

כתובת משנתו השמינית של סנחריב, המסכמת ארבעה מסעות מלחמה, מסתיימת בתיאור מפורט ביותר של הבנייה בנינוה בירת אשור, תיקונים ושיפוצים בארמונות הישנים וגם בבנייה החדשה. היקף העבודות חייב גיוס כוח אדם רב ביותר וזה ההסבר להגליות ההמוניות שנתבצעו בכל ארצות האימפריה. מפסקה קטנה זו ניתן לשרטט את גבולותיה הרחבים של האימפריה: מארץ הכשדים בדרום, מְנִי במזרח, עד אנטוליה בצפון ולאורך ים התיכון במערב מפיניקיה עד פלשת.

מהדורה: Frahm, *Sanherib*, pp. 72-73, lines 1-30

30-1 בעת ההיא, נינוה עיר המקדש הנעלה, האהובה על אֶשְׁתֶּר... אשר מימי קדם, המלכים שקדמו לי, אבותי אשר שלטו על אשור לִפְנֵי וְהִנְהִיגוּ אֶת עַבְדֵי אֲנִלְלָה, אֶף אֶחָד מֵהֶם לֹא נָתַן דַּעְתּוֹ וְלֹא חָשַׁב לְהִרְחִיב אֶת

שטח העיר, לבנות חומה, לסלול רחובות, לכרות תעלות, ולטעת עצים, ו(אף אחד) לא שם לב ולא הרהר על הארמון שבתוכה, הדביר, בית שלטונו שמרחבו היה קטן ובנייתו לא היתה מושלמת. (עד ש)אני סנחריב, מלך התבל, מלך אשור, נתתי את דעתי ועוררתי את לבי לעשות עבודה זו לפי פקודת האלים. את תושבי ארץ הכשדים, הארמים, ו(אנשי) מְנִי, קְנוֹה וְחִילָךְ, פלשת והעיר צור, שלא נכנעו לעולי, הגליתי אותם והכרחתי אותם לשאת סל וללבון לבנים.

קְנוֹה וְחִילָךְ. שתי ממלכות בדרום-מזרח אנטוליה; על קְנוֹה, ראו כתובת 9, ועל חִילָךְ (היא Hilakku, קיליקיה), השוו יח' כז, יא; יהודית א, ז; ב, כה.

אסרחדון

לאחר רצח סנחריב בידי בניו, שהתנגדו למינויו של אסרחדון כיורש עצר, לכד אסרחדון את השלטון (669-680 לפסה"נ) בעזרת הצבא. תומכי המתנקשים הובסו והרוצחים נמלטו לאררט. פעילותה המחודשת של מצרים בפיניקיה וארץ־ישראל תחת מלכה החדש תרהקה הביאה את אסרחדון לפקוד את המערב כמה פעמים ולנקוט מדיניות ענישה נמרצת נגד המורדים באשור, ולהשתמש באזור כבסיס למסעות לעבר מצרים שלראשונה הפכה ליעד צבאי.

רוב הכתובות ששרדו מימי אסרחדון הן כתובות סיכום, אם כי הגיעו לידנו כמה כתובות בהן התיאורים מסופררים לפי מסעות (כמו אצל סנחריב).

כתובת 30. קטעים ממנסרת 'נינוה א'

תיאורי הקרבות שהתנהלו בצידון ובאַרְז, וכן רשימת הממלכות הווסאליות במערב מובאים על פי כתובת סיכום מלכותית המכונה 'נינוה' (משום סעיפי הסיום המדווחים על בנייה בעיר הבירה). הכתובת נתחברה לראשונה בשנת 676 לפסה"נ ועודכנה במהדורות מאוחרות עד שנת 673. רק במהדורה D חולקו המסעות וסופררו.

מהדורה: Borger, *Asarhaddon*, Nin. A, Ep. 5, pp. 48–49; Ep. 7, p. 50; Ep. 21, pp. 59–60

תרגומים: ANET, pp. 290–291; TPOA, pp. 126–129; TUAT 1/4, pp. 393–

ספרור השורות לפי בורגר, על פי מהדורה A, טור II, שו' 65-82; טור III שו' 1-19. התאריך "[במסעי השני]" הוא ממהדורה D, והמלים בין הכוכביות (*-*) חסרות במהדורה D.

II, 82-65 [במסעי השני], עֲבַדְמֶלְכָּת מֶלֶךְ צִידוֹן, שֶׁלָּא יֵרָא אֶת אֲדֹנָיו, לֹא שִׁמַּע לְמוֹצֵא שִׁפְתִּי, בִּטַּח בֵּים הַסּוֹעֵר וּפְרָק אֶת עוֹל הָאֵל אֲשׁוּר. אֶת צִידוֹן עִיר מִבְּטָחוֹ, הַשּׁוֹכֵנָת בַּלֵּב הַיָּם, שִׁטַּפְתִּי כִּמוֹ מִבּוֹל. עֲקַרְתִּי אֶת חוֹמָתָהּ וְאֶת יִסּוּדוֹתֶיהָ וְהִשְׁלַכְתִּי לַתּוֹךְ הַיָּם, וְאֶת מְקוֹם מוֹשְׁבָהּ אֵיבַדְתִּי. אֶת עֲבַדְמֶלְכָּת מֶלְכָּהּ, שֶׁבֶרַח מִפְּנֵי כָּלִי נִשְׁקִי לַלֵּב הַיָּם, בַּדְּבַר הָאֵל אֲשׁוּר אֲדוֹנִי, תִּפְסְתִּיו כִּמוֹ דָּג בֵּים וְכִרְתִּי אֶת רֹאשׁוֹ. אֶת אֲשֶׁתוֹ, בְּנִיו וּבְנוֹתָיו, אֲנָשֵׁי אֲרָמוֹנָהּ, זֶהָב, כֶּסֶף, נִכְסִים וּרְכוּשׁ, אֲבָנִים יְקָרוֹת, בְּגָדֵי פֶשֶׁתָן צִבְעוֹנִיִּים, *עוֹרוֹת פִּילִים, שְׁנֵהֲבִים, עֲצֵי הַבָּנִים וְאֲשֶׁכְרוּעַ, * כָּל דְּבַר שֶׁבְּאוֹצַר אֲרָמוֹנָהּ, שִׁלַּלְתִּי לָרֹב. אֶת אֲנָשָׁיו מְכַל מְקוֹם לֹלָא מִסְפָּר, בִּקְרָא וְצִיָּאן וְחִמּוֹרִים הוֹבַלְתִּי לָאֶרֶץ אֲשׁוּר. אֲסַפְתִּי אֶת מַלְכֵי אֶרֶץ חַת וְחוּף הַיָּם כּוֹלָם וְצִיּוּיָתִים לְבָנוֹת עִיר בְּמִקְוֶה אַחֵר וְקִרְאָתִי אֶת שְׁמָה פֶּרֶ-אֲסַרְחָדוֹן.

III, 19-1 בְּעָרִים סְבִיבוֹת צִידוֹן - בֵּית צֶפֶר, שֶׁכַּ, גֵּא, אֲנִי, חִלְדָּא, קִרְתִּי, בֶּאֱרָ, כְּלָמ, בֵּית אֲרָמ, סֶג, אֲמֶפ, בֵּית גִּסְמִי, בֶּרְגָא, גִּמְבֶּל, דְּלֶאמ, אֲסַחֲמ - מְקוֹם מִרְעָה וּמִשְׁקָה, בֵּית מִבְּטָחוֹ, אֲשֶׁר בְּתִמְיַכְתָּ הָאֵל אֲשׁוּר אֲדוֹנִי תִפְסוּ יָדַי, הוֹשַׁבְתִּי אֲנָשִׁים שְׁבוּיֵי קִשְׁתִּי מִן הַהָר וְהֵימָּה צֵאתִי-הַשֶּׁמֶשׁ, וְסִיפַחְתִּי (אוֹתָם) לְתַחֲוֹם אֲשׁוּר. אֲרִגְנִי אֶת הָאוֹזֹר הַהוּא מִחֲדָשׁ וְהִפְקַדְתִּי אֶת סְרִיסֵי עֲלִיָּהֶם כִּפְחָה. שִׁבַּתִּי וְהִטַּלְתִּי עֲלֵיהֶם מִסִּי וּמִנְחָה יוֹתֵר מִקּוֹדֶם. * מִתּוֹךְ הָעָרִים הָאֵלֶּה, אֶת מִעֲרָב וְצִרְפַּת לִידֵי בַּעַל מֶלֶךְ צוּר נָתַתִּי. עַל הַמִּסִּי הַקּוֹדֶם מִתֵּן שָׁנָה בְּשָׁנָה, הוֹסַפְתִּי מִנְחַת אֲדֹנָיו וְהִטַּלְתִּי עָלָיו.*

42-39 אֶת הָעִיר אֶרֶץ שֶׁבְּגִבּוֹל נַחַל מִצְרַיִם בּוֹזֹתִי וְאֶת אֲסַחֲל מֶלְכָּהּ נָתַתִּי בְּאִזְיָקִים וּלְאֶרֶץ אֲשׁוּר הוֹבַלְתִּיו. לִיד הַשַּׁעַר בְּמִרְכּוֹ הָעִיר נִינּוּה עִם דּוֹב, כָּלֵב וְחִזִּיר הוֹשַׁבְתִּיו כִּשְׁהוּא כְּבוֹל.

-40 V
1, VI בְּיוֹם הַהוּא, אֲרָמוֹן בֵּית הַנֶּשֶׁק שֶׁל נִינּוּה, אֲשֶׁר הַמְּלָכִים אֲבוֹתַי שִׁקְדְּמוּ לִי בְּנוֹהוּ, כְּדֵי לְכַנֵּס אֶת מַחְנוֹתַי וּלְפַקֹּד אֶת הַסּוֹסִים, הַפְּרָדִים, הַמִּרְכָּבוֹת, נֶשֶׁק, כָּלִי מִלְחָמָה, שִׁלָּל הָאוֹיֵב מְכַל הַסּוֹגִים, אֲשֶׁר הָאֵל אֲשׁוּר, אֲדוֹן הָאֱלִים הָעֲנִיק לִי כִּמְתַנֵּת מַלְכוּתִי, (ו)לְדִהֲרַת הַסּוֹסִים

ולמצעד המרכבות - אותו מקום נעשה לי צר. לכן הוריתי שאנשי הארצות, שבויי קשתי, ישאו מעדר וסל וילבנו לבנים. עקרתי את הארמון הקטן ההוא מכל עבר וצירפתי אליו כתוספת שטח גדול מאוד שניתקתי מן השדות (סביב העיר). הנחתי את יסודו בגיר (שהוא) אבן הרים קשה ובניתי במה.

גייסתי את מלכי ארץ חת ועבר הנהר: בעל מלך צור, מנשה מלך יהודה, קוסגבר מלך אדום, מצר מלך מואב, צלבעל מלך עזה, מתנת מלך אשקלון, אכאש מלך עקרון, מלכאשפ מלך גבל, מתנבעל מלך ארוד, אביבעל מלך שמשמר, פדאל מלך בית עמון, אחימלך מלך אשדוד - שנים-עשר מלכי חוף הים; אכשתר מלך אדל, פלגר מלך כתרס, כס מלך סלא, אתאנדר מלך פפ, ארס מלך סל, דמס מלך קר, אדמס מלך תמס, דמס מלך קרתחדשת, אנסגס מלך לדר, בצס מלך גרי - עשרת מלכי ידננ אשר בלב הים; יחד 22 מלכי ארץ חת, חוף הים ולב הים. ציוויתי את כל אלה, לסחוב אל נינוה עיר אדנותי תוך סבל וקשיים, לצורך (בניית) ארמוני (ההוא) - עצים גדולים, קורות ארוכות וקרשים דקים של עץ ארז ועץ אורן גידולי הר שריון והר הלבנון, שמימי קדם התעבו והתארכו מאוד; (וגם) פסלים דמויי פר משחם, ופסלי למס ואפססת, אסקופות ואבני בנייה מבהט ושחם, שיש צבעוני (?), אבני אלל ואבני גרנחלב - מן ההרים בית גידולם.

[במסעי השני]. לפי הכרוניקה הבבלית, מסע זה התקיים בשנת ארבע II, 65-82 לאסרחדון, 677/6 לפסה"נ (השוו כתובת 39).

עבדמלכת היה כנראה יורשו של אתבעל מלך צור שמונה כמלך צידון על ידי סנחריב (השוו כתובת 27). שותפו במרד נגד אסרחדון היה סנדאר מלך כנז וסס (בהרי הטאורוס שבדרום תורכיה). כרתי את ראשו. עריפת ראשו מדווחת גם בכרוניקה הבבלית (השוו כתובת 39), אך שם המעשה מיוחס לשנת 5 לאסרחדון (676/5 לפסה"נ). הרישום שגוי, כי דיווח על הענישה מופיע כבר במנסרת 'נינוה' שנכתבה שנה קודם לכן.

כל דבר שבאוצר ארמונו, שללתי לרוב. צנצנת לשמן ותמרוקים מ'צפונות ארמונו של עבדמלכת מלך צידון' נמצאה בעיר אשור (ראו

(Borger, *Asarhaddon*, Ass.D., p. 8).

את צידון עיר מבטחו השוכנת בלב הים שטפתי כמו מבול. לפי 'כרוניקת אסרחדון' (ראו Grayson, *Chronicles*, no. 14, line 12; השוּ גם כתובת 39, שו' 3) צידון נלכדה ונבוזה בשנת ארבע לאסרחדון. אספתי את מלכי ארץ חת וחוף הים כולם וציוויתים לבנות עיר במקום אחר וקראתי את שמה כַּרְא־אסרחדון. רשימת הממלכות במערב שהיו כפופות לאשור מופיעה בהמשך בקשר לבנייה בנינוה.

כַּרְא־אסרחדון. פירוש השם: 'נמל אסרחדון'. העיר החדשה החליפה את צידון והיתה לבירת הפחוה שנוסדה ולמושבו של הפחה האשורי; בַּלְחָרְן־שָׂדָּא פחת צידון היה אֶפּוֹנִים בשנת 650.

19-1, III בערים סביבות צידון ... הושבתי אנשים שבויי קשתי. לא כל הכפרים והעיירות שהיו תחת שלטונה של צידון ניתנים לזיהוי.

חִלְדָּא. אולי היא חִלְדָּה שמדרום לבירות. דִּלְאָמִּי ו־אֶסְחָמִי. היום דִּלְהוּם שְׁחִים, כעשרה ק"מ מצפון־מזרח לצידון (ראו דיסו, עמ' 39).

וסיפחתי (אותם) לתחום אשור... והפקדתי את סריסי עליהם כפחה. גבולות הפחוה החדשה אינם מפורטים; נראה שהגבול בדרום היה נהר הזהרני (ראו בסמוך), ובצפון תחום גִּבְלָה.

את מִעְרָב וצרפת לידי בעל מלך צור נתתי. שתי ערים אלה שכנו מדרום לנהר הזהרני, והן סופחו למלך צור כדי לחזקו.

מִעְרָב. אולי עדלון, ששה ק"מ דרומית לצרפת (לפי הצעת Forrer, *Provinzeinteilung*, pp. 65–66).

42-39 העיר אֶרֶץ שבגבול נחל מצרים. אֶרֶץ זוהתה עם ירזה המוזכרת בתעודות מצריות מימי תוחתימס ג', אולי תל ג'מה שעל נחל גרר כשלושה־עשר ק"מ דרומית לעזה (כך ב' מזור), אך הזיהוי בעייתי. המרחק בין תל ג'מה ובין נחל מצרים (ואדי אל־עריש) הוא כעשרים וחמישה ק"מ. לכן, דומה שיש לחפש את אֶרֶץ באזור אל־עריש, אולי באתר של רינוקורורה ההלניסטית שבקרבת מקום (כך אלט). כרוניקה בבליית מימי אסרחדון (Grayson, *Chronicles*, no. 4, lines 7–8) מוסרת שֶׁאֶרֶץ נלכדה בשנת שתים למלך (679/8 לפסה"נ), ואם כן, אסרחדון הגיע לגבול מצרים בתאריך מוקדם יחסית במלכותו כהפגנה מול הפעילות המצרית המחודשת בארץ־ישראל בהנהגתו של תרהקה. אך, מכיוון שֶׁאֶרֶץ מוזכרת בהקשר לכיבוש צידון, הועלתה סברה שכיבוש אֶרֶץ היתה פעולת הכנה למסע למצרים ויש לאחרה בכמה שנים (Eph'al, *Arabs*, pp. 53–54). ראו גם כתובת 14, שו' 18.

-40 V
1, VI

ליד השער במרכז העיר נינוה. מדובר במרכז השלטוני ששכן באקרופוליס של נינוה (היום תל קויונג'יק) בו היו ממוקמים ארמון המלך והמקדשים. גייסתי את מלכי ארץ חת ועבר הנהר. המונח "עבר הנהר" מופיע כאן לראשונה והוא מציין את האזור שממערב לפרת עד הים ומשם דרומה עד גבול חצי-האי סיני. הוא היה למונח מנהלי קבוע ונשאר בשימוש עד התקופה הפרסית (השוו עז' ד, יא; ה, ג).

מנשה מלך יהודה (*Menasî/Minsi šar Iaudi*) נזכר כאן ובכתובת אשורבנפל (ראו כתובת 34), ונרמז עליו בכל פעם שמופיעה הנוסחה "מלכי ארץ חת ועבר הנהר" או "מלכי חוף הים" מבלי ששמו יירשם במפורש. ייתכן שסדר רישום המלכים מלמד על מעמדם במדרג המדיני (כסדר המלכים ברשימת שלמנאסר ג', ראו כתובת 1); אם כך, מנשה היה בין השליטים המרכזיים במערב.

קוסגבר מלך אדום. לטביעת חותם של קוסגבר על בולה, ראו אחיטוב, כתובות, עמ' 216-217.

מתנת מלך אשקלון. שמו מופיע כ"מתת בן צדקא" על חותם של אחד מעבדיו (ראו אחיטוב, כתובות, עמ' 212).

אכאש מלך עקרון. ידוע כעת מכתובת הקדשה מעקרון שהקים "אכיש בן פדי בן יסד בן אדא בן יער שר עקרון" (ראו גיטין, דותן ונוה, עמ' 9-11). נראה שפירוש השם אכיש/אכאש הוא האכאי, ז"א, היווני. ניקודו של השם במקרא אכיש (שמ"א כא, יא"טז) הוא מעשה ידי נקדנים מאוחרים. פדאל מלך בית עמון. מוזכר על ידי סנחריב (כתובת 27). על חרס כתוב בכתב ארמי שנתגלה בכלח (תל נמרוד) רשומים שמותיהם של עמונים רבים (אחיטוב, כתובות, עמ' 236-239), אולי של מגוייסים מבית עמון ששהו באשור.

ידננ אשר בלב הים. השם ניתן לקפריסין על ידי סופרי אסרחדון, ופירושו 'אי הדנונים', אנשי אדנה שבקיליקיה, (ראו ליפינסקי). מלכי קפריסין היו מעוניינים בהסדר יחסי המסחר עם האימפריה האשורית שעה שזו שלטה בחוף הפיניקי. שבעת מלכי קפריסין שיגרו מתנות לסרגון ב' (השוו Fuchs, *Sargon II*, p. 232, lines 145-146). אשר לטענת גיוסם של אנשי קפריסין לעבודות כפייה, יש לא מעט הפרזה, אם כי לא בלתי נמנע שתושבי האי שלחו מתנות לציון בניית הארמון. רק כמה מערי קפריסין זוהו, למשל: אַדל. היא אידליון, היום דלי, כעשרים וחמישה ק"מ ממערב ללרנקה; כְּתָרֶס. היא כתריה, עשרה ק"מ מצפון-מזרח לניקוסיה;

פַּפּוּס. פפוס השוכנת בדרום-מערב האי ליד קוקליה;
 תַּמָּס. היא תמסוס ליד פוליטיקו במרכז האי;
 קרתחדשת. (ניאפוליס של התקופה הרומית) היום לימסול;
 לָדֶר. היא לָדֶרָה, היום ניקוסיה.
 לדיון נרחב בשמות המלכים וממלכותיהם, ראו ליפנסקי.

ב' מזר, "ירזזה-תלג'מה", ערים וגלילות בארץ-ישראל, ירושלים תשל"ו, עמ' 141-146;
 R. Dussaud, *Topographie historique de la Syrie antique et médiévale*, Paris 1927;
 A. Alt, "Neue assyrische Nachrichten über Palästina", *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel* 2, München 1964, pp. 226-234; E. Lipiński, "The Cypriot Vassals of Esarhaddon", in: M. Cogan – I. Eph'al (eds.), *Ah Assyria...*, Scripta Hierosolymitana 33 (1991), pp. 58-64; S. Gitin – T. Dothan – J. Naveh, "A Royal Dedicatory Inscription from Ekron", *IEJ* 47 (1997), pp. 1-16

כתובת 31. מצבת תל זנג'ירלי

אסרחדון הקים מצבה זו (גובהה 3.50 מ') בשער העיר שמאל (היא תל זנג'ירלי שבדרום-מערב תורכיה סמוך לגבול הסורי) בשובו כמנצח ממצרים. חקוק עליה סיכום מלא יחסית של מהלך הקרבות במצרים נגד תרהקה בשנת 671 (לסיכום אחר, ראו בכרוניקה הבבלית [כתובת 39], אחר שו' 23-28). בחזית המצבה תבליט ובו נראה המלך מחזיק שני אנשים קטני מידה ברסן ובאפיהם חחים; לפי הלבוש, יש לזהותם כבנו השבוי של תרהקה מלך מצרים ובעל מלך צור שהיה שותף למרד נגד אשור (על הקרב נגד בעל, ראו כתובת 33).

מהדורה: Borger, *Asarhaddon*, §65, pp. 98-99

תרגום: ANET, p. 293

תצלום: ANEP, no. 447

אשר לתרהקה מלך מצרים וכוש, מקולל אלוהותם הגדולה, הנחלתי לו מפלה כבדה מאֲשַׁחֲפָר עד מוֹף עִיר מלכותו, מהלך 15 יום, יום יום ללא הפסקה. היכיתיו חמש פעמים בחץ ו(עוד) חץ, מכה שאין לה מרפא. על מוֹף עִיר מלכותו צרתי ולכדתי (אותה) בחצי יום באמצעות

אחר, 50-37

מנהרות, פרצים (בחומות), ובסולמות. הרסתי והחרבתי ובאש שרפתי (אותה). את אשת המלך, את נשי ארמונו, את אֲשַׁנְחַר, יורש העצר, ויתר בניו ובנותיו, נכסיו ורכושו, סוסיו, בקר וצאן ללא מספר הוצאתי כשלל לארץ אשור. עקרתי את שורש ארץ כוש ממצרים ולא השארתי אחד להלל (אותי). בכל ארץ מצרים מיניתי מחדש מלכים, פחות, שרים, פקחי־נמלים, מפקחים ופקידים. (תשלום) קורבנות התמיד לאשור ולאלים הגדולים אדוני שמתי עליהם לעד, והטלתי עליהם מס ומנחה לאדנותי (המשתלמים) מדי שנה ללא הפסקה.

- 50-37 תרהקה מלך מצרים וכוש. בן שושלת כ"ו (הנובית), מלך 664-690 לפסה"נ; השוּו מל"ב יט, ט.
- מֶאֶשְׁחַפֵּר עד מוֹף עִיר מַלְכוּתוֹ. זִהוּיָהּ שֶׁל אֲשַׁחַפֵּר אֵינוֹ בְּרוּר. מוֹף הִיא מִמְּפִיס, כְּשֶׁלוֹשֶׁה־עֶשֶׂר ק"מ דְּרוּמִית לַקְהִיר עַל הַגְּדָה הַמַּעֲרָבִית שֶׁל הַנִּילוֹס, בְּתִקּוּפּוֹת שׁוֹנוֹת שִׁימְשָׁה כְּבִירַת מִצְרַיִם.
- הִיכִיתִיו חֲמֵשׁ פַּעֲמִים... מִכָּה שֶׁאֵין לָהּ מִרְפָּא. הַפְּגִיעָה הָאֲנוּשָׁה הַמֵּתוּאֶרֶת אֵינָה אֲלֵא מְלִיצָה. תְּרַהקָה הַחֲלִים מִמְּכוּתִיו וְהַמְשִׁיךְ לַהֲצִיק לְשִׁלְטוֹן הָאֲשׁוּרִי בְּמִצְרַיִם שֶׁבַע שָׁנִים נֹסֶפּוֹת.
- עַל מוֹף עִיר מַלְכוּתוֹ צִרְתִּי וְלִכְדֵּתִי (אוֹתָהּ). הִשְׁוּ לְדִיוּחַ הַקֶּצֶר בְּכְרוֹנִיקָה הַבְּבִלִית כְּתוּבַת 39.
- עִקְרָתִי אֶת שׁוֹרֵשׁ אֶרֶץ כּוּשׁ מִמִּצְרַיִם. הַבְּרַחַת הַנּוֹבִים מִן הַדִּלְתָה אֲפִשְׁרָה בְּנִיִּית מַעֲרָךְ שֶׁלְטוֹנִי שֶׁהִתְבַּסַּס עַל שִׁיתוֹף הַמִּלְכִּים הַמִּצְרַיִם הַמִּקּוֹמִיִּים.
- אֶת אֲשֶׁת הַמֶּלֶךְ. הַמוֹנַח הָאֲכַדִּי לֵאשֶׁת הַמֶּלֶךְ הָרֵאשׁוֹנָה בְּמַעֲלָה הוּא *ša ekalli* שֶׁפִּירוּשׁוֹ 'אֲשֶׁת הַהֵיכָל'. תּוֹאֵר זֶה חֹדֶר לַעֲבָרִית בְּתִקּוּפָה הַנִּיאֹר־אֲשׁוּרִית בְּצוּרָה שֶׁגָּל, הִשְׁוּ תֵּה' מֵה, י; דִּנ' ה, ב, ג, כג; נחמ' ב, ו.
- בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מִנִּיתִי מִחֲדָשׁ מִלְכִּים. אֲסַרְחַדוֹן אִישׁר אֶת חֲזֹרָתָם שֶׁל מִלְכֵי הַדִּלְתָה לְכִיסְאוֹתֵיהֶם (בְּכְתוּבַת אֲשׁוּרְבַּנְפַּל בְּנוֹ רִשׁוּמִים שְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל 20 מִלְכִּים, רֵאוּ (Streck, *Assurbanipal*, p. 10, lines 90–109).
- פָּחוֹת, שָׂרִים, פַּקְחֵי־נְמָלִים, מַפְקָחִים וּפְקִידִים. לִיד הַמִּלְכִּים הַמִּקּוֹמִיִּים הוֹקֵם מַעֲרָךְ שֶׁלְטוֹן אֲשׁוּרִי. הַמוֹנַחִים "פָּחוֹת, שָׂרִים" הֵם כְּלָלִיִּים מִדֵּי מַכְדִּי לְדִיִּיק בְּמוֹבָנָם. וַיִּתְּכֵן שְׁבִינֵיהֶם הָיוּ מִצְרַיִם שֶׁשִּׁיתְּפוּ פַּעוּלָה עִם הַכּוּבָשִׁים, לְמַשֵּׁל פַּקְחֵי־נְמָלִים הָעִירוֹנִיִּים (כְּדַעַת סְפִלִּינְגֶּר). טֶקֶסֶט שְׁבוּר אַחֵר פִּירַט אֶת שְׁמוֹת הַפְּקִידִים בְּעִרְיָהֶם שֶׁנִּשְׂאוּ מֵעַתָּה שְׁמוֹת אֲשׁוּרִיִּים; רֵאוּ *ANET*, pp. 293b–294a.

(תשלום) קורבנות התמיד לאשור. מסים למקדשים באשור. אין המדובר בהנהגת הפולחן האשורי במצרים, אם כי יש לשער שאנשי מנהל ממוצא אשורי המשיכו לכבד את אֵליהם בארץ שירותם.

A. Spalinger, "Esarhaddon and Egypt: An Analysis of the First Invasion of Egypt", *Orientalia* 43 (1974), pp. 295–326; Onasch, *Ägypten*, pp. 23–27

כתובת 32. כתובת נהר אל-כלב

מצפון לבירות במצוק מול הים ליד שפך נהר אל-כלב, הנציח אסרחדון את כיבוש מצרים בכתובת ניצחון (ליד כתובותיהם של מלכי אשור ומלכי מצרים קודמים). הכתוב שחוק מאוד, אך ניתן להתרשם מגודלה של ביזת מצרים.

מהדורה: Borger, *Asarhaddon*, § 67, pp. 101–102
תרגום: ANET, p. 293

[אשור, אֲנִי, אֲנִי לֵל], אֲאֵ, שמש, אדד, מרדך, [אשתר, "השבעה", האלים 3-1
הגדולים] כולם, קובעי גורל, המעניקים [למלך אהוב]ם כוח וגבורה.
[אסרחדון, מלך גדול, מלך] עז, מלך ארץ אשור, מושל בבל, [מלך 7-4
שומר ואֶכַד], מלך כְּרִדְנִישׁ, כולן, מלך מלכי [מצרים, פתרוס ו]כוש,
מלך ארבע כנפות הארץ, בן סנחריב, [מלך גדול, מלך חזק], מלך תבל,
מלך אשור.

בחדווה ובשמחה לתוך מופ עיר מלכותו [נכנסתי...] על... משובץ זהב, 35-7
התיישבתי בעליצות... נשק... x x כסף זהב... אחר־כך, x x x ...
[נכנסתי (?) ... ארמונו, אליו ואלותיו של תרהקה מלך ארץ כוש, יחד
עם רכושם [... כשל] ל מניתי. אשת המלך [ופילג] שיו, אֲשַׁנְחַר [יורש
העצר שלו [... x x x העומדים לפניו... נכס], רכוש... [בזהב (?)],
אבן התכלת, שנהב, עץ... משובצות בזהב [] פתחיהן (?) []
כנ"ל, כלי זהב (ו) כסף ואבן (יקרה) מכל הסוגים, היאה לארמון, אשר
אין לו [מספר (?)] ... מלאכת מחשבת. [...] שלהם פתחתי, ארונות (?)
... מלכותו... x x x המלך... השאירו; יחד עם 15 כ[תרים ...] 30

כתרים לנשי המלך כנ"ל, ... טובות, לבנים מזוגות ... לרוב... אוצרות זהב, כסף, כח[ל...] בגדי בוך, [] כמו x x x ... נחושת, בדיל, עופרת, שנהב ... x x x x [ר] כוש אנשי סת ... [] שלו, חתניו, בני משפחתו ... א-שלו, בני המלך... x x x x רופאים, חרטון[מים...] צורפים, חרשים ... (אחרי שתי שורות) ... בן בְּנֹק ... אשקלון... אשר תרהקה למצודותיהם [עשו (?)...] צור... 22 מלכים x x ...

3-1 סמלי האלים המוזכרים בשמותיהם מופיעים מעל לראשו של המלך, אֵל אֵל וסמלו, כנהוג באמנות המצבות המלכותיות (ראו את המצבה מתל א-רמאח, איור בעמ' 22).

7-4 מושל בבל, [מושל שומר ואכד], מלך פְּרֻדְנִיש, היא בבל. כינוי זה מקורו בתקופה הפִּשִּית (אמצע אלף ב' לפסה"נ).

מלך מלכי [מצרים, פתרוס ו] כוש. תואר זה למלך אשור משקף את המדיניות האשורית במצרים. מלכי הדלתה נשארו על כסאותיהם ולידם מונו מפקחים אשוריים; בכתובות הודגש, שרק הפולשים הנוביים גורשו מן הארץ (ראו כתובת 31). שלושת האזורים המוזכרים כאן מופיעים באותו סדר גם ביש' יא, יא.

פתרוס היא הארץ הדרומית והוא כינוי למצרים העליונה. הכתוב ביח' כט, יד מציין שפתרוס היתה 'ארץ מכורתם' של המצרים.

35-7 רשימה נוספת, אף היא שבורה, של שלל מצרים ותיאור ההסדרים שעשה אסרחדון כדי לשלוט עליה, ראו אצל Borger, *Asarhaddon*, § 80, p. 114, וכן למברט.

אשת המ[לך ופילג]שיו. ראו כתובת 31.

כתרים לנשי המלך כנ"ל. כנהוג ברשימות מנהל, הסופר השתמש כאן בסימן KIMIN כדי לקצר בכתיבה של כתוב קודם, ממש כמו "כנ"ל" שלנו ו-ditto בלטינית ובלשונות המיוסדות עליה.

רופאים, חרטון[מים...] צורפים, חרשים. בנוסף להגליית האצולה המצרית ולשוד האוצרות, הוגלו בעלי מקצוע (אפילו מגידי עתידות!) שיכלו לתרום לכלכלת אשור ולחיי הרוח והמדע בבירה; ראו גם ANET, p. 293b. השוו הגליית "החרש והמסגר" מיהודה על ידי נבוכדראצר (מל"ב כד, יד, טז).

[ר] כוש אנשי סת ... בן בְּנֹק. לא ניתן לזהותם.

אשקלון... אשר תרהקה למצודותיהם [עשו (?)...] צור... 22 מלכים

X X. אפשר שבשורות שבורות אלה תואר שיתוף הפעולה של ערי החוף מפיניקיה עד פלשת עם תרהקה. יש לשער שעוד לפני ההתקפה על מצרים, הבטיח אסרחדון את עורף הצבא על ידי פעולה צבאית נגד מורדים בחוף, ועם שובו כמנצח, התפנה להכפיף מחדש למרותו. בשתי שאלות שהוצגו לאל שמש (במעין טקס ניבוי לפני היציאה לקרב) מוזכרת העיר אשקלון כאויבתו של אסרחדון וכנהנית מסיוע צבאי מצרי; ראו SAA 4, nos. 81, 82. מצבה העגום של הכתובת איננו מאפשר שחזור שורות אלה; שרדו רק שם העיר צור והציון 22 המלכים, הם הוואסלים של אשור במערב. היו שחיפשו את הרקע לכליאתו של מנשה מלך יהודה (דה"ב לג, יא) בהשתתפותו בהתארגנות כלל אזורית זו נגד אסרחדון (הירשברג).

H. Hirschberg, *Studien zur Geschichte Esarhaddons König von Assyrien* (681–669), Ohlau 1932, pp. 61–72; W. G. Lambert, "Booty from Egypt?", *JSS* 33 (1982), pp. 63–70

כתובת 33. שבר לוח מנינוה

לוח חומר זה, ששרדו ממנו רק שלושה שברים, הכיל תיאורים של מסעות אסרחדון והוא בין הדוגמות הבודדות של רישום אירועי מלכותו לפי סדר המסעות. מתוארים בו השלבים המוקדמים של המסע לעבר מצרים, דרך החוף הפיניקי וארץ־ישראל; יחודי הוא תיאור הנוף בצפון סיני והמעבר במדבר בעזרת הערבים תושבי האזור.

מהדורה: Borger, *Asarhaddon*, § 76, pp. 111–112; תרגומים: *ANET*, pp. 292–293; *TPOA*, pp. 129–130; *TUAT* 1/4, pp. 398–399

במסעי העשירי, האל אשור [שמת פני אל ארץ מִכָּן (?)]
[וּמִלְחָ], אשר בפי האנשים נ[קראות] כוש ומצרים. גייסתי את צבאות
אשור העצומים אשר בתוֹךְ [בחודש ניסן, החודש הראשון,
יצאתי מאשור עירי ועברתי את החידקל (ו) הפרת בגאון[תם]. בהרים
קשים התקדמתי כראם. במהלך מסעי, הקפתי בסוללות את בעל מלך

פנים,
18-6

צור, אשר בטח בתרהקה מלך כוש חברו, ופרק את עול אשור אדוני והשיב לי בחוצפה. אוכל ומים מחיית נפשם מנעתי מהם. מתוך (אזור) ארץ מצרים גייסתי את המחנה שלי והישרתי דרכי לארץ מלח. מהלך 30 שעות כפולות מן העיר אפק שבגבול ארץ שומ[רון] עד העיר רפיח שבאזור נחל מצרים, מקום אשר אין בו נהר, השקיתי את חיילי בשאיבת מי בארות בחבלים, שרשראות ודליים.

אחור,
19-1

על פי דבר האל אשור אדוני, היה בדעתי ושקלתי לעשות כדלקמן: [גייסתי גמלים מכל מלכי ערב שישאו [נאדות (?)]. שלושים (? אולי 20) שעות כפולות, מהלך של חמישה-עשר יום, עברתי גבעות חוןל גדולות]. ארבע (? אולי 14) שעות כפולות קרקע אבני אלום... [הלכתי. ארבע שעות כפולות קרקע, (מהלך) של יומיים, דרכתי על נחשים בעלי שני ראשים אשר [י]הם מוות, והתקדמתי. ארבע שעות כפולות קרקע, מהלך [יומיים, צהובים אשר בכנפיים מתעופפים. ארבע שעות כפולות קרקע, מהלך יומיים... חמש-עשרה שעות כפולות קרקע, מהלך שמונה ימים עברתי... האל מרדך, האדון הגדול בא לעזרתי [הוא החיה את צבאותי. עשרים יום, שבעה [גבול ארץ מ]צרים... חניתי חניית לילה [מן העיר מגדול עד העיר [עברתי דרך שאורכה ארבעים שעות כפולות [האזור ההוא, כמו... אבן [כמו חוד החץ. [דם ומוגלה. [אויב מסוכן... העיר אסחפן] ...

פנים,
18-6

במסעי העשירי. שנת 671; נקבע לפי הכרוניקה הבבלית (ראו כתובת 39, אחור, טור ד, שו' 23-28).

ארץ מִכָּן (?) [ומלח]. ראו הערה בכתובת 34. ועברתי את החידקל (ו) הפרת בגאון[תם]. השוו אצל שלמנאסר ג' (כתובת 1).

הקפתי בסוללות את בעל מלך צור, אשר בטח בתרהקה מלך כוש חברו. מעמדה של צור כממלכה וסאלית נאמנה לאשור הופר בהצטרפותו של בעל לקשר שרקם תרהקה נגד אסרחדון, כנראה לאחר התבוסה האשורית בשערי מצרים בשנת 674. על שותפים אחרים בקשר, ראו כתובת 32.

אוכל ומים מחיית נפשם מנעתי מהם. מקורות האספקה ביבשה מול

האי צור נתפסו על ידי הצבא האשורי והעיר באה במצור. לשימוש בטקטיקה דומה בימי אשורבנפל, השוו כתובת 35. לא ידוע אם כניעתה של צור באה בהיוודע תוצאות הלחימה במצרים או במהלכה. בכל מקרה, נראה שהמצור נמשך בזמן שהצבא האשורי התקדם לעבר מצרים. על סיום הקרב נגד צור נמסר בסיכום של כתובת אחרת: "לכדתי את צור (היושבת) בתוך הים; בעל מלכה, שבטח בתרהקה מלך כוש, לקחתי ממנו את כל עריו ורכוש" (Borger, *Asarhaddon*, p. 86, §57, line 6).

מתוך (אזור) ארץ מצרים גייסתי את המחנה שלי והישרתי דרכי לארץ מִלְחָה. תיאור כללי המציין יציאה מדרום פלשת שהוא גבול מצרים לכיוון מצרים העליונה. מהלך שלושים שעות כפולות. מרחק ההליכה של "שעה כפולה" הוא כ-10.8 ק"מ.

מן העיר אֶפֶק שבגבול ארץ שומ[רון] עד העיר רפיח שבאזור נחל מצרים. ציון זה מלמד על היקף פחוות שומרון שהגיעה במישור החוף עד אפק שליד ראש העין. בשובו מהקרבות במצרים הקים אסרחדון מצבה באזור השרון. שריד ממצבה זו הכולל תיאור של מסעו במדבר סיני, נתגלה בחורבות הכפר קאקון (כ-13 ק"מ ממזרח לנתניה ליד גן יאשיה) ועומד להתפרסם. דרכתי על נחשים בעלי שני ראשים אשר... צהובים אשר בכנפיים מתעופפים. השוו לתיאור של נוראות המדבר: "במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים" (דב' ח, טו; וגם יש' ל, ו).

מן העיר מגדול עד העיר []. השם השמי שפירושו 'מגדל' חדר לשפה המצרית, ונמצא בשמות של כמה מבצרים בדלתה המזרחית, כך שלא ניתן לזהות בוודאות על איזה מגדול מדובר. במקרא מוזכרת מגדול כתחנה בדרך יציאתם של בני ישראל ממצרים (שמ' יד, ב; במ' לג, ז), ומגדול היתה גם מקום מושבם של גולי יהודה (יר' מד, א; מו, ד; השוו גם יח' כט, י). מגדול זו זוהתה באתר T21 ("תל קדואה"), הסמוך לתל אל-ח'יר כעשרים ק"מ צפונית-מזרחית לקנטרה (אורן).

העיר אֶסְחָפָן... הוזכרה גם בכתובת 31; אולי בדלתה המזרחית, אך זיהויה אינו ודאי.

אחור,
19-1

Eph'al, *Arabs*, pp. 137–142; A. Spalinger, "Esarhaddon and Egypt: An Analysis of the First Invasion of Egypt", *Orientalia* 43 (1974), pp. 295–326; E.D. Oren, "Migdol: A New Fortress on the Edge of the Eastern Nile Delta", *BASOR* 256 (1984), pp. 7–44

אשורבנפל

פעולותיו של אשורבנפל (669-627 לפסה"נ) סוכמו באנאלים ובמספר רב של כתובות סיכום אשר נתחברו במהלך למעלה משלושים שנה. סדר המסעות באנאלים הוא בעיקר גיאוגרפי והם סוקרים את ניצחונות הצבא ממצרים בדרום-מערב האימפריה עד בבל ועילם שבדרום-מזרח. בין מהדורה למהדורה חלו קיצורים והשמטות, וכמובן הוכנסו תוספות על כיבושים חדשים שהתרחשו מזמן הופעת המהדורה הקודמת.

כתובת 34. קטעים ממסעות למצרים (לפי מהדורה A)

האתגר החשוב ביותר בזירה האימפריאלית שעמד בפני אשורבנפל בעלותו לשלטון היה המרד במצרים שפרץ בסוף ימי אסרחדון, ושבמהלך המסע לדיכוי חלה אסרחדון ומת. בשנת 667 לפסה"נ התנהל מסע צבאי חדש במטרה לשוב ולכפות על מצרים את מרות אשור. מטרה זו הושגה רק בחלקה בגלל התבססותו של תרהקה במצרים העליונה. וכך, כשנתיים לאחר מכן, היה צורך בהתערבות צבאית נוספת, הפעם נגד תנות-אמון, יורשו של תרהקה. בין המגויסים לצבא האשורי היו חיילים מממלכות המערב שהיו כפופות לאשור, ביניהן ממלכת יהודה. התיאורים הבאים הם מן המהדורה המאוחרת של האנאלים (A - 'גליל ראסם') שחברה בשנת 643.

מהדורה: Streck, *Assurbanipal*, pp. 6-13, 15-17; Borger, *Assurbanipal*, pp. 17-21, 24-26

תרגום: ANET, p. 294-295

I, 67-52 במסעי הראשון הלכתי אל ארץ מִכְנָן וּמִלְחָה. תרהקה מלך מצרים וכוש, אשר אסרחדון מלך אשור, אבי מולידי, הנחיל לו מפלה ושלט בארצו, הוא, תרהקה, שכח את כוח אשור, אשתר והאלים הגדולים אדוני, ובטח בכוחו הוא. הוא עלה נגד המלכים והפקחים אשר אבי מולידי הפקיד במצרים, כדי להרוג, לשדוד, ולתפוס לעצמו את מצרים. הוא התנפל עליהם והתיישב במוף, העיר אשר אבי מולידי לכדה וסיפחה לתחום אשור. רץ מהיר בא לנינוה והודיעני. לבי זעם בגלל מעשים אלה וקרבי נזעקו; נשאתי את ידי (ו)התפללתי אל אשור ואשתר של אשור. גייסתי את כוחותי העצומים אשר אשור ואשתר הפקידו בידי (ו)הישרתי בדרך למצרים וכוש.

89-68 במהלך מסעי, 22 מלכי חוף הים, (האיים אשר) בתוך הים, והיבשה - עבדים, רואי פני, נשאו לפני מתנות־ראווה כבדות ונשקו את רגלי. את המלכים האלה יחד עם כוחותיהם, בספינותיהם בים וביבשה, עם צבאותי, הוצאתים לדרך. התקדמתי במהירות כדי להביא עזרה דחופה למלכים (ול)פקחים שבמצרים, העבדים, רואי פני, ובאתי עד כַרְבַּנָּה. תרהקה (מלך) מצרים וכוש שמע במוף על התקדמות מסעי והוא גייס את צבאות לוחמיו כדי לערוך קרב ומלחמה נגדי. בתמיכת אשור, בל ונבו, האלים הגדולים אדוני, ההולכים לידי, הנחלתי לצבאותיו מפלה בקרב שדה פתוח. תרהקה שמע במוף על מפלת צבאותיו, זוהר אשור ואשתר סחפו והוא השתגע. הוד מלכותי, אשר (בו) פארוני אֵלִי שמים וארץ, הממו והוא עזב את מוֹף למלט את נפשו (ו)ברח אל נוא. את העיר הזאת לכדתי והכנסתי את צבאותי והושבתי (אותם) בתוכ(ה).

117-90 נִכּוּ מֶלֶךְ מוֹף וסוא, שִׁלְדָר מֶלֶךְ צַנְּ, פִּשְׁנַחַר מֶלֶךְ נִתַּח ... (כאן באה רשימה של 17 מלכי ערים נוספים), את המלכים האלה, פחות ופקחים שאבי מולידי הפקיד במצרים ואשר עזבו את משרותיהם מפני התקפת תרהקה והתפזרו לכל עבר, החזרתי למשרותיהם והפקדתי אותם במשכנם. ארגנתי מחדש את מצרים (ו)כוש אשר אבי מולידי לכד. חיזקתי את המצודות יותר משהיה קודם וكرתי (מחדש) את הברית (אתם). חזרתי לנינוה בשלום עם שבויים רבים ושלל רב.

II, 67-52 במסעי השני, אל מצרים וכוש הישרתי בדרך. תנות־אמון שמע על התקדמות מסעי, ושעברתי את גבול מצרים. הוא עזב את מוֹף, וכדי

למלט את נפשו ברח לנוא. המלכים, הפחות, והפקחים שמיניתי במצרים, באו לקראתי ונשקו את רגלי. יצאתי בדרך נגד תנות־אמון, (ו)הלכתי עד נוא מבצרו. את הסתערות מלחמתי הוא ראה ולכן עזב את נוא וברח אל כַּפְכַּפ. את העיר ההיא (נוא) על כל סביבותיה לכדתי במו ידי בתמיכת האלים אשור ואשתר. כסף, זהב, אבנים יקרות, רכוש ארמונו (של תנות־אמון) ככל שהיה, לבוש צבעוני ובגדי פשתן, סוסים גדולים, התושבים - איש ואישה, שני אובליסקים גבוהים מצופים בסגסוגת כסף נוצצת, שמשקלם 2,500 כיכר, עקרתי ממקומם אשר בשער המקדש ולקחתי לאשור. הוצאתי מנוא שלל כבד שלא יימנה. על מצרים ועל כוש השלטתי את נשקי והצבתי גבורתי (עליהם). חזרתי בשלום לנינוה עיר אדנותי בידיים מלאות.

- מִכָּן וּמִלָּח. מונחים גיאוגרפיים שהיו בשימוש בכתובות שומריות ואכדיות I, 67-52
 באלף השלישי לפסה"נ והם מציינים את קצות התבל (כנראה לכיוון מזרח ערב והודו). בספרות מן האלף הראשון, הכוונה היא למצרים וכוש. תרהקה נזכר גם כיריבו של אסרחדון; השוו כתובות 31, 32, 33.
 גייסתי את כוחותי העצומים. במהדורה המוקדמת, האחריות למסע היתה בידי התרתן והכוחות הצבאיים שבפחות ובממלכות הווסאליות, ודומה שהמלך לא השתתף בו כלל. בגרסה המאוחרת, הניצחון נזקף לזכותו של המלך, 'תיקון היסטוריה' רגיל בכתובות.
 22 המלכים. מהדורת C של האנאלים של אשורבנפל (השוו Streck, 89-68
 מביאה כאן את רשימת 22 המלכים, אותה *Assurbanipal*, pp. 138-139) רשימה המופיעה בכתובות אסרחדון (ראו אצל אסרחדון, כתובת 30), בחילוף שני שמות: יִכְנָל מלך ארוד ועמינדב מלך בית־עמון. כחמש־שש שנים עברו מאז עריכת הרשימה בימי אסרחדון ועד מסעו של אשורבנפל למצרים, ובפרק זמן זה עלו שני המלכים החדשים; הרשימה עודכנה בהתאם. ברשימה מוזכר גם שמו של מנשה מלך יהודה (על השם עמינדב החוזר אצל מלכי בני עמון, השוו אחיטוב, כתובות, עמ' 223-225, 240).
 את המלכים האלה יחד עם כוחותיהם, בספינותיהם בים וביבשה, עם צבאותי, הוצאתי אותם לדרך. הדרך המהירה לרדת למצרים היא בים, וערי פיניקיה וקפריסין התגייסו לכך; על הפלגה בספינות לעבר מצרים נרמז בדב' כח, סח.

כַּרְבַּנְתָּ. לא זוהתה, אולי בדלתה המזרחית בכניסה למצרים (פלוסיום, לפי אונש, עמ' 33). השם האשורי (שפירושו 'נמל' / משובה של האלה בַּנְת') ניתן לעיר בידי אסרחדון לאחר כיבושה (Borger, *Asarhaddon*, p. 114 §80). נוא. היא נוא־אמון ("עיר [האל] אמון"). עיר גדולה על שתי גדות הנילוס במצרים העליונה; היא תְּבִי בפי היוונים, היום כרנך ולוקסור. נוא שימשה כבירה בימי שליטיה הנוביים של מצרים (שושלת כ"ה). בדרך כלל השם נתקצר במקרא ל'נא' (למשל יר' מו, כה; יח' ל, יד).

נָכו מֶלֶךְ מוֹף וסוּא. שלטונו של נכו על שתי ערים מרכזיות מורה על היותו מבכירי המלכים המצריים. 117-90

שַׁרְלָדָר מֶלֶךְ צָנָּ (או: צָנָּ). צָעָן, היא טַנִּיס שבצפון־מזרח הדלתה. השם שַׁרְלָדָר (*Šarru-lu-dari*) הוא אשורי, ופירושו 'המלך לעולם יחיה', וככל הנראה הוא ניתן לו בעת ששימש חצרן בנינוה. נַתַּח. תל אליהודיה שבדלתה.

בִּי 40 השורות המפרידות בין הקטעים המובאים כאן, נסקר סיכול המזימה למרוד באשורבנפל שנקמה בין מלכי הדלתה לבין תרהקה. אך הצלחה זו של הכוחות האשוריים המקומיים לא החזיקה מעמד לאורך זמן. הם הותקפו במוֹף על ידי המלך הנובי החדש, תנות־אמון, פעולה ששימשה עילה למסע אשורי נוסף נגד מצרים. II, 48-28

במסעי השני. נראה שכשנה שנתיים מפרידות בין המסע השני לבין הפעולות המלחמתיות שתוארו במסע הראשון. במהדורה F, מסופר מסע זה כ"מסע ראשון" וכל מה שקדם לו, נגרע מן הדיווח. תנות־אמון. בן שַׁבְתָּכָא (?) או בן אחותו של תרהקה, אחרון מלכי שושלת כ"ה (664-656 לפסה"נ בקירוב).

כַּפְכַּפּ. זיהויה אינו ידוע; אולי באזור אסואן. את העיר ההיא על כל סביבותיה לכדתי. כיבוש נוא־אמון הדהד בזכרונם של אנשי יהודה עוד דורות רבים והנביא נחום הצביע על נפילתה של הבירה המצרית המהוללה כדוגמה לעתיד לקרות לנינוה בירת אשור: "התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה... גם היא לגלה הלכה בשבי" (נח' ג, ח"י).

שני אובליסקים גבוהים מצופים בסגסוגת כסף נוצצת, שמשקלם 2,500 כֶּכָר. שני העמודים היו מוצבים במקדש אמון בכרנך, ומשקלם כ־75 טונות. כבמקרי שוד אחרים, המתכת היקרה הועברה לאשור, לפיאור מקדשים וארמונות.

על מצרים ועל כוש השלטתי את נשקי והצבתי גבורתי (עליהם). התפארות זו אינה הולמת את המצב המדיני בזמן חיבורה של מהדורת A. כבר באמצע שנות ה-50, השתחררה מצרים מעולה של אשור; פסמתיך ב', בעזרת שכירי חרב לודיים, השתלט על הצפון מן הדלתה ועד מוֹף.

A. Spalinger, "Assurbanipal and Egypt: A Source Study", *JAOS* 94 (1974), pp. 316–328; Onasch, *Ägypten*, pp. 147–151; H. Verreth, "The Egyptian Eastern Border Region in Assyrian Sources", *JAOS* 119 (1999), pp. 234–247

כתובת 35. המסע המוקדם לצור (לפי מהדורה B)

בעל מלך צור שנכנע לאסרחדון במהלך המסע האשורי למצרים (671 לפסה"נ), שמר אמונים לאשור ולא השתתף במרד שיזם תרהקה מלך מצרים. וכשיצא אשורבנפל בראשית מלכותו לדכא מרד זה, סיפק לו בעל אוניות להובלת הצבא האשורי וצידו למצרים (השוו כתובת 34). אך לקראת סוף העשור הראשון למלכות אשורבנפל, מרד בעל באשור בנסיבות שאינן ברורות. בעקבות כניעתו של בעל, נוסדה פחוּוה אשורית על החוף מול האי, עדות לכך היא משרתו של בִּלְחַרְן־שֶׁאֲ (מושל כְּר־אסחדון) כפחת צור, שהיה אֶפּוֹנִים בשנת 650.

תיאור המסע נגד צור דווח לראשונה במהדורה B שנתחברה סביבות 649 לפסה"נ.

מהדורה: A.C. Piepkorn, *Historical Prism Inscriptions of Ashurbanipal*, Chicago 1933, pp. 40–45; Borger, *Assurbanipal*, pp. 28–29
תרגום: *ANET*, pp. 295–296; *TUAT* 1/4, pp. 399–400; *TPOA*, pp. 133–134

במסעי השלישי יצאתי נגד בעל מלך צור היושב בתוך הים אשר לא II, 70–41 שמר את דבר מלכותי, לא ציית למוצא שפתי. הקפתי אותו בביצורים וחזקתי את השמירה שאנשיו לא ייצאו. בים וביבשה תפסתי את כל מסילותיו וניתקתי את דרכו. מים, מצרך המחיה את נפשם, היה יקר לפיהם. אסרתי אותם במאסר חזק שאין להימלט (ממנו). את נפשותיהם הצרתי וקיצרתי, (ועל ידי כך) הכנעתי אותם לעולי. את

בתו, יוצאת חלציו, ואת בנות אחיו להיות נשי היכלי הביא לפני. את בנו, שלפנים לא עבר את הים, הביא לפני כדי להשתעבד אלי. את בתו ואת בנות אחיו יחד עם נדוניה גדולה קיבלתי ממנו. ריחמתי עליו ואת בנו, יוצא חלציו, החזרתי ונתתי לו. הסרתי את הסוללות שהקמתי מול בעל מלך צור ופתחתי את כל המסילות שתפסתי בים וביבשה. קיבלתי את מנחתו הכבדה. חזרתי בשלום אל נינוה עיר אדנותי. המלכים שבתוך הים והמלכים היושבים בהרים הגבוהים ראו את מעשי החזקים האלה, והם יראו את אדנותי.

הקפתי אותם בביצורים... בים וביבשה תפסתי כל מסילותיו. הצבא האשורי נערך על החוף מול צור, ששכנה על אי כ־600–750 מ' מן החוף, ומנע העברת מים ומזון אליה. רק בשנת 332 לפסה"נ חוברה צור ליבשה על ידי סוללה שנשפכה לים בימי המצור שניהל נגדה אלכסנדר מוקדון. את בנו, שלפנים לא עבר את הים, הביא לפני כדי להשתעבד אלי. אֲחִמֶּלֶךְ שִׁמּוֹ, כפי שמופיע במהדורה מאוחרת (A), וככל הנראה, היה רך בשנים.

ב' עודד, "ערי פיניקה ואשור בימי אסרחדון ואשורבניפל", מחקרים לתולדות ישראל וארץ ישראל ג (תשל"ה), עמ' 31–42

J. Elayi, "Les cités phéniciennes et l'empire assyrien à l'époque d'Assurbanipal", *RA* 77 (1983), pp. 45–48; H. J. Katzenstein, *The History of Tyre*,² Beer-Sheva 1997, pp. 287–292

כתובת 36. המסע המאוחר לצור (לפי מהדורה A)

מאז המסע הראשון נגד צור בשנות השישים של המאה ז' לפסה"נ (ראו כתובת 35), במשך כעשרים שנה, שררו יחסים תקינים בין אשור ובין צור "רוכלת העמים אל איים רבים". הדיווח שלפנינו על התקוממות בצור היבשתית מופיע במהדורת האנאלים המאוחרת ('גליל ראסם' = A) שנערכה בשנת 643 לפסה"נ. הקשר בין היחידות המדווחות באנאלים הוא ספרותי ולא תמיד כרונולוגי, כך שניתן לשער שבין שנת 645 (מהדורת האנאלים שלפני 'ראסם') ושנת 643, פעל הצבא האשורי בחוף הפיניקי במהלך מסע לסוריה שמטרתו היתה להשיב את הסדר על כנו באותו אזור. הקרבות בצור

הם העדות האחרונה לפעילות אשור במערב, ומכאן הערכות שונות בשאלת נסיגתה של אשור מן המערב.

מהדורה: Streck, *Assurbanipal*, pp. 80–83; Borger, *Assurbanipal*, p. 69
תרגומים: ANET, p. 300; TUAT 1/4, p. 401

IX,
128–115

בשובי (מן המסע נגד הערבים), לכדתי את אֶשׁ, שלחוף הים מושבה. הרגתי את אנשי אֶשׁ אשר לא נכנעו לפחותיהם (ו)לא העלו מנחה, מתן ארצם. בקרב האנשים שלא נכנעו עשיתי שפטים. את אֶליהם (ו)אנשיהם שללתי לארץ אשור. את אנשי עכו הלא־כנועים טבחתי. את גווייתיהם על כלונסאות סביב העיר הוקעתי. את שאריתם לקחתי לארץ אשור. ארגנתי (אותם) ליחידה וצירפתי(ם) לצבאותי המרובים אשר העניק לי האל אשור.

128–115 אֶשׁ (*Ušū*) היא צור העתיקה שעל החוף מול העיר צור שעל האי; היא היתה מקור לאספקת מי שתייה לתושבי האי. את גווייתיהם על כלונסאות סביב העיר הוקעתי. למען יראו וייראו, כמנהג האשורי (השוו עונש דומה אצל סנחריב, כתובת 27).

כתובת 37. המסעות נגד הערבים (לפי מהדורה B)

בכתובות אשורבנפל נמסר על קרבות שניהל המלך נגד שבטי הערבים בשתי זירות, במערב נגד הנוודים שפלשו לתחומי הממלכות הכפופות לאשור, ובדרום נגד הערבים שהשתתפו במרד של שִׁמְש־שֶׁם־אֶפֶן. הסקירה הקדומה במהדורה B (משנת 649) מתארת אירועים שהתרחשו בשנת 652 (לפני פרוץ הקרבות בבבל) ומתרכזת בפעילות הצבאית של אשור בעבר־הירדן ובדרום סוריה.

היחידה הנוכחית מופרדת מקודמתה (שדנה בעילם) על ידי קו ששורטט על הלוח, אך איננה מסופרת כמסע נפרד כמו במהדורות המאוחרות שבהן הופרד סיפור הערבים על ידי מתן מספר נפרד למסע נגדם.

מהדורה: A.C. Piepkorn, *Historical Prism Inscriptions of Ashurbanipal*, Chicago 1933, pp. 80–85; Borger, *Assurbanipal*, pp. 113–114

יִתַּע בֶּן חֲזָאֵל מֶלֶךְ קִדְר הַמְּשׁוּעָבָד לִי פָנָה אֵלַי בְּדַבָּר אֱלֹהֵיו וְהִתְחַנֵּן - 93, VII
 אֶל מַלְכוּתִי. בָּאִלִּים הַגְּדוֹלִים הַשְּׁבַעְתִּיו וְהַחֲזַרְתִּי לוֹ אֶת הָאֱלֹהֶ
 עֲתֶרֶשׁ־מִיָּן. אַחֲרַי כֵּךְ, הוּא פָשַׁע בַּשְּׁבֻעָתִי, לֹא נִצַּר אֶת הַטּוֹבָה (שַׁעֲשִׁיתִי
 עִמּוֹ) וְהִשְׁלִיךְ אֶת עוֹל אֲדֹנָיו. הוּא מָנַע אֶת רַגְלִיו (מִלְּבוֹא) לְדֶרוֹשׁ
 בְּשִׁלּוּמֵי וַחֲדָל (לְהַבִּיא) מִתְּנֹת. אֶת אֲנָשֵׁי עֶרֶב הִסִּית לְמִרּוֹד אֹתוֹ וְהֵם
 פָּשְׁטוּ שׁוֹב וְשׁוֹב עַל אֶרֶץ אֲמָרָה. אֶת חֵיילִי שֶׁהָיוּ מוֹצְבִּים בְּגִבּוֹל אֶרְצוֹ
 שִׁלַּחְתִּי נִגְדּוּ וְהֵם הִנְחִילוּ לָהֶם מִפְּלָה, אֶת כָּל אֲנָשֵׁי עֶרֶב שִׁיִּצְאוּ נֹגְדֵי
 הַבֵּיטוֹ בְּנִשְׁקָם. אֶת אוֹהֲלֵיהֶם, מִגּוֹרֵיהֶם, הֶעֱלוּ בָאֵשׁ, הִפְקִידוּ לְלַהֲבוֹת.
 בָּקָר (ו) צֹאן, חֲמוֹרִים וְגַמְלִים וְאֲנָשִׁים שִׁלַּלְתִּי לֵלֵא מִסְפָּר. אֶת כָּל תַּחֲוֹם
 אֶרְצִי לְכָל אוֹרְכָה הֵם מִלְּאוּ עַד הַקְּצֵה. חִילַקְתִּי גַמְלִים כִּמוֹ צֹאן, הִפְצַתִּי
 בֵּין אֲנָשֵׁי אַשּׁוּר. בְּתוֹךְ אֶרְצִי קִנּוּ גַמְלִים בְּשִׁקְלֵי אֶחָד (או) חֲצִי שִׁקְלֵי
 בְּשַׁעַר הַשּׁוּק. הִפּוֹנְדִקְאִית כִּמְתַּנָּה, מִבֶּשֶׁל הַשֶּׁכֶר עֲבוּר כֹּד, הִגְנָן עֲבוּר
 צִרְוֹר עֵשֶׁב - קִיבְּלוּ גַמְלִים וְאֲנָשִׁים. אֶת יוֹתַע וְשֹׁאֵר הָעֶרְבִים שֶׁנִּמְלְטוּ
 מִפָּנַי כָּלִי נִשְׁקִי הִפִּיל הָאֵל אֲפִי הַגִּיבּוֹר. רָעַב הָיָה בָּהֶם וּבִמְחִסּוֹרָם אָכְלוּ
 אֶת בָּשָׂר בְּנֵיהֶם. אֶת הַקִּלְלוֹת, כָּכָל הַכְּתוּב בַּשְּׁבֻעָה אִיתָם, הִבִּיאוּ
 עֲלֵיהֶם הָאֱלִים אַשּׁוּר, סִין, שֶׁמֶשׁ, בֵּל, נָבּוֹ, אֲשֶׁתֶּרֶל שֶׁל נִינּוּה, אֲשֶׁתֶּרֶל
 שֶׁל אֲרַבֵּל, הָאֱלִים הַגְּדוֹלִים אֲדוֹנָי. צָרָה בָּאָה עַל יוֹתַע וְהוּא בָּרַח לְבָדּוּ.
 אֲבִיתַע בֶּן תַּאֲרָה בָּא לְנִינּוּה וְנִשְׁקָה אֶת רַגְלִי, וְהִטְלֵתִי עָלָיו שְׁבֻעָה 38-32
 לְהַשְׁתַּעֲבֵד לִי. מִיָּנִיתִי אוֹתוֹ לְמֶלֶךְ בְּמִקּוֹם יוֹתַע. הִטְלֵתִי עָלָיו כִּמְנַחָה
 (הַמְּשַׁתְּלֵמֶת) מִדֵּי שָׁנָה זֶהָב, "אֲבָנֵי עֵינָיִם", אֲבָנֵי שׁוֹהֵם, כֹּחַל, גַּמְלִים,
 (ו) חֲמוֹרִים מְשׁוּבָּחִים.

עֲמַלְדֵּן מֶלֶךְ קִדְר, שֶׁכְּמוֹהוּ הִתְנַכֵּר (לְאַשּׁוּר) וּפָשַׁט שׁוֹב וְשׁוֹב עַל אֶרֶץ 50-39
 אֲמָרָה, בְּהִזְכֶּרֶת שְׁמִי אֲשֶׁר הָאֱלִים אַשּׁוּר, סִין, שֶׁמֶשׁ, בֵּל, נָבּוֹ, אֲשֶׁתֶּרֶל
 שֶׁל נִינּוּה, וְאֲשֶׁתֶּרֶל שֶׁל אֲרַבֵּל הִגְדִּילוּ - כִּמְשַׁחֲלֵת מֶלֶךְ מוֹאָב, עֲבַד רוֹאֵה
 פָּנַי, הִנְחִיל לוֹ מִפְּלָה בְּקֶרֶב שְׂדֵה פְתוּחָה. בְּמוֹ יָדָיו לָכַד אֶת עֲמַלְדֵּן וְאֶת
 שֹׁאֵר אֲנָשָׁיו שֶׁשֶּׁרְדּוּ מִן הַקֶּרֶב, וְנָתַן אֶת יָדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם בְּכַבְלֵי בְרוֹזָל
 וְהִבִּיאוֹם לְנִינּוּה.

63-51 נִתַּן מֶלֶךְ נְבִיּוֹת, אֲשֶׁר מִקוֹמוֹ רְחוֹק, אֲשֶׁר לִפְנֵים לֹא שָׁלַח שְׁלִיחַ אֶל
הַמְּלָכִים אֲבוֹתַי, (ו) לֹא דָרַשׁ בְּשָׁלוֹם מַלְכוּתָם - שָׁמַע עַל כּוֹחַ אֲשׁוּר
(ו) מִרְדָּךְ שֶׁתִּמְכּוּ בִּי וְעַתָּה שָׁלַח אֶת שְׁלִיחֲךָ לְשָׁלוֹם כְּדִי לְהִקִּים שְׁבוּעַת
שָׁלוֹם וּלְהַשְׁתַּעֲבֹד לִי, הוּא הִתְחַנֵּן אֶל אֲדֹנָי. הִבַּטְתִּי בּוֹ בְּשִׂמְחָה וְנִתְּתִי
בּוֹ אֶת פְּנֵי הַצֹּהֲלוֹת. הִטַּלְתִּי עָלָיו מָס וּמִנְחָה (הַמִּתְשַׁלֵּם) מִדִּי שָׁנָה.

יֹתֵעַ בֶּן חֲזָאֵל. סִנְחָרִיב נִלְחַם בְּחֲזָאֵל אֲבִיו שֶׁל יֹתֵעַ בְּאֶזְרֵי דֹמָה שֶׁבְּמִזְרְחוֹ
שֶׁל וָאֲדִי סֶרְחָאֵן. כֹּאֵן נִמְצָא יֹתֵעַ בְּסֶפֶר עֲבֶר־הִירְדָן.
קִדְר. מִגְעִים רִאשׁוֹנִים, אֶל נֶכֶן שְׁלוּוִים, עִם הַקְּדָרִים הָיוּ כִּבְר בִּימֵי תִגְלַת-
פִּלְאֶסֶר ג'; רֹאוּ כְּתוּבַת 10.

פָּנָה אֶלִּי אֲוֹדוֹת אֱלֹהֵיו. צִלְמֵי הָאֱלִים נִלְקְחוּ בְּשִׁבִּי עוֹד בִּימֵי אֶסְרַחְדוֹן,
אֲךָ הָעֲנִיין יָדוּעַ רַק מִכְּתוּבוֹת אֲשׁוּר־בְּנֶפֶל (Eph'al, *Arabs*, p. 129).
הָאֱלֹהִים עֲתֶרֶשְׁמִין. שֵׁם הָאֱלֹהִים מוֹעֵתֶךָ בְּצוּרְתוֹ הָאֶרְמִית וּפִירוּשׁוֹ: עֲשֵׂתֶרֶת
(עֲתֶרֶת) שֶׁל הַשָּׁמַיִם. הִשְׁווּ לְשֵׁם הָאֵל "בְּעֶלְשָׁמַם" (בְּפִינִיקִית) וְ"בְּעֶלְשָׁמִין"
(בְּאֶרְמִית).

אֶת חֵיילִי שֶׁהָיוּ מוֹצֵבִים בְּגִבּוֹל אֶרֶצוֹ שֶׁלַּחֲתִי נִגְדּוּ וְהֵם הִנְחִילוּ לָהֶם
מִפְּלָה, אֶת כָּל אֲנָשֵׁי עֶרֶב שִׁיִּצְאוּ נִגְדֵי הַבִּיטוֹ בְּנִשְׁקָם. בְּמַהְדּוּרָה A (טוֹר
VII, 108-114) מוֹבָאֵת רִשְׁמֵת הַמִּקְוֹמוֹת בָּהֶם חָנָה הַצָּבָא הָאֲשׁוּרִי, בִּינִיָּהֶם
אֲדוּם, מַעְבֵּר יִבְרוּד, בֵּית עֲמוֹן, וּמוֹאָב.

רַעֲב הָיָה בָּהֶם וּבְמַחְסוֹרֵם אָכְלוּ אֶת בָּשָׂר בְּנִיָּהֶם. אֶת הַקִּלְלוֹת, כָּל
הַכְּתוּב בְּשִׁבּוּעָה אַתֶּם, הִבִּיאוּ עֲלֵיהֶם הָאֱלִים. בְּשִׁבּוּעַת הָאֲמוּנִים שֶׁנִּשְׁבְּעוּ
נִתְּנִי אֲשׁוּר בִּימֵי אֶסְרַחְדוֹן בְּדַבָּר עֲלֵיתוֹ שֶׁל אֲשׁוּבְנֶפֶל לְכֹס הַמְּלוּכָה נִרְשָׁמָה
הַקִּלְלָה: "בְּרַעְבוֹנְךָ תֹּאכַל אֶת בָּשָׂר בְּנִיךָ. בְּמַחְסוֹר וּבְמִצּוֹק תֹּאכַל אִישׁ אֶת
בָּשָׂר רֵעֵהוּ" (SAA 2, p. 46, lines 449-450), הִשְׁווּ וִי' כו, כֹּט; דִּב' כח, נג.

50-39 כְּמִשְׁחֶלֶת מֶלֶךְ מוֹאָב. בְּמַהְדּוּרוֹת הַמְּאוּחָרוֹת מִיּוֹחַס נִיצְחוֹנוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מוֹאָב
עַל עֲמֻלָּדָן לְאֲשׁוּר־בְּנֶפֶל.

63-51 נִתַּן מֶלֶךְ נְבִיּוֹת. נִרְאָה שֶׁ"מִקוֹמוֹ הָרְחוֹק" הָיָה בִּלְבַד הַמְּדַבֵּר הַסּוּרִי־עֶרְבִי
מִדְּרוֹם לְוָאֲדִי סֶרְחָאֵן. בְּמִקְרָא נְבִיּוֹת הוּא בְּכוּרוֹ שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל (הִשְׁווּ בִּר'
כה, יג; כח, ט; י"ש' ס, ז). לְמִרְוֹת דְּמִיּוֹן הַצִּלִּיל בֵּין הַשְּׁמוֹת נְבִיּוֹת וְנִבְטִים,
אֵין קֶשֶׁר בִּינֵיהֶם; הַשְּׁמוֹת גְּזוּרִים מִשּׁוּרְשֵׁים שׁוֹנִים וְהַנְּבִטִים מוֹפִיעִים
לְרִאשׁוֹנָה בְּמִקְוֹרוֹת בְּמֵאָה ד' לְפִסְהֵ"נ (Eph'al, *Arabs*, pp. 221-223).

Eph'al, *Arabs*, pp. 142–144, 147–155; M. Weippert, “Die Kämpfe des assyrischen Königs Assurbanipal gegen die Araber”, *WO* 7 (1973), pp. 39–85; P. Gerardi, “The Arab Campaigns of Assurbanipal: Scribal Reconstruction of the Past”, *SAAB* 6 (1992), pp. 67–103

ה'פור' של יחל (אוסף הלוחות, אוניברסיטת יל, ארה"ב)

הכרוניקה האפונימית האשורית

מניין השנים באשור התנהל לפי שיטת האפונימים. כל שנה היתה קרויה על שם אפונים (אשורית: *limu / limmu*, שפירושה 'סבב'), שהיה שר או פקיד בכיר; אף המלך נהג ליטול את משרת האפונים, בדרך כלל בשנתו השנייה. בחירת האפונימים נעשתה, ככל הנראה, בהטלת גורל (אשורית: *pūru*, 'פור'), ונתגלתה קוביית פור כזו מימי יחל, שהיה הממונה על משק הבית של המלך שלמנאסר ג' (איור, עמ' 108). יחל שימש אפונים שלוש פעמים בשליש האחרון של המאה ט' (בשנים 833, 824, 821). במרוצת השנים, נקבע סדר פחות או יותר קבוע למינוי האפונימים; אחרי שנת המלך, שימשו במשרת האפונים התרתן, כרוז הארמון, רבשקה, אשר על הבית, והפחות הבכירים. במאה ז' הורחב מעגל האפונימים לכלול גם פחות ששירתו באזורים מרוחקים של האימפריה, כגון נבוכדנאצר פחת שומרון בשנת 690 ואסאדד־אֶנֶן פחת מגידו בשנת 679. כדי לנהל סדרי ממשל ומסחר תקינים, נרשמו שמות האפונימים בלוחות לפי סדר כהונתם, ובמשך הזמן, נוסף תואר לכל אפונים כדי להבחין בין אנשים בעלי אותו שם. נשתמרו לוחות סיכום של האפונימים משנת 910 לפסה"נ (אדד־נֶרֶךְ ב') עד 649 (אמצע שנותיו של אשורבנפל). אשר לסדר האפונימים משנת 649 עד 612, שנת נפילת נינוה, הוצעו כמה שיחזורים (ראו וייטינג).

קיים גם רישום מורחב של רשימות האפונימים, המכונה 'הכרוניקה האפונימית', ובה צוין ליד שם האפונים אחד האירועים המרכזיים של אותה שנה. בדרך כלל היה זה שם של עיר או ארץ שהיו מטרת המסע הצבאי השנתי. ההרחבה בידיעות ההיסטוריות החל מאמצע המאה ח' מלמדת על השפעה בבלית ברישום כרוניסטי (ראו וייסרטי). לא שרדו עותקים של הכרוניקה אחרי שנת 700. ניתן לחשב תאריכים קבועים על פי הכרוניקה

האפונימית הודות לרישום על שנת בַּר־סַגְלָה, מושל גוזן, שנת 763 לפסה"נ: "ליקוי חמה בחודש סיון" (בחמישה־עשר ביוני, לפי חישוב אסטרונומי). קביעה זו מרכזית להעמדת השלד הכרונולוגי של המחצית הראשונה של האלף הראשון לפסה"נ בכל המזרח הקדום.

כתובת 38. הכרוניקה האפונימית

לוחות הכרוניקה מסורגלים בקווים מאונכים המחלקים את הלוחות לארבעה טורים. בטור הראשון מופיעה רק הנוסחה: *ina limme*, 'ב(שנת) האפונים'. קו אופקי נוסף נמתח על הלוח לפני שנת האפונים של המלך. בתרגום שלהלן, ויתרנו על הטור הראשון ובשלושת הטורים האחרים, נעשה ניסיון לשמור על חלוקת הכתוב לפי הטורים על חשבון תרגום שוטף. התרגום מתבסס על מחקרו של מילרד המקבץ את כל כתבי היד של רשימת האפונימים והכרוניקה האפונימית.

מהדורה: A. Millard, *The Eponyms of the Assyrian Empire 910–612 BC*, SAAS 2, Helsinki 1994; A. Ungnad, "Eponymen", *RLA* 2, pp. 412–457
תרגום: *ANET*, p. 274; *COS* 1, pp. 465–466

שם האפונים	התואר	אירוע השנה	השנה
אדד־נֶרֶר	מלך אשור	אל מדי	809
נרגל־אַלִי	תרתן	אל גוזן	808
בִּלְדִין	כרוז הארמון	אל מְנִי	807
צִלְבִּל	רבשקה	אל מְנִי	806
אשור־תַּכְלֶכ	אשר על הבית	אל ארפד	805
אַל־אַסִי	מושל הארץ	אל חֲזִי	804
נרגל־אַרְש	(מושל) רצף	אל בַּעַל	803
אשור־בִּלְת־אַכַר	(מושל) אַרְפַּח	אל הים, מגיפה	802

שם האפונים	התואר	אירוע השנה	השנה
נִנְרֵת־אֵלִי	(מושל) אַחְזֻחַנִּי	אל חֶבְשָׁכִי	801
שִׁפְא־שֹׁתֵר	(מושל) נְצִיבִין	אל מדי (או: מְנִי)	800
מִרְדַּךְ־אֶשְׁמֶנִּי	(מושל) אֶמֶד	אל מדי (או: מְנִי)	799
מִתְכַּל־מִרְדַּךְ	רִב־סָרִיס	אל לֶשִׁי	798
בֵּל־תִּרְצֵ־אֶלְמִי	(מושל) כֹּלַח	אל נִמְרִי	797
אֲשֹׁר־בֵּל־אֶצֶר	(מושל) חֲבֶרֶר	אל מִנְצֹות	796
.			
.			
.			
שִׁלְמִנְאֶסֶר	מֶלֶךְ אֲשֹׁר	אל אֶרֶט	781
שִׁמְש־אֶל	תִּרְתֵּן	אל אֶרֶט	780
מִרְדַּךְ־רִמֶּנִּי	רִבְשָׁקָה	אל אֶרֶט	779
בֵּל־לֶשֶׁר	כְּרוּז הָאֶרְמוֹן	אל אֶרֶט	778
נְבו־אֶשְׁדִּי־כֶאֱן	אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת	אל אֶתָא	777
פִּנְאֲשֹׁר־לִמְרִי	מוֹשֶׁל הָאָרֶץ	אל אֶרֶט	776
נִרְגַּל־אֶרֶשׁ	(מושל) רִצְפָּה	אל הַר הָאֶרְזִים	775
אֲשֶׁת־דֹּוֹר	(מושל) נְצִיבִין	אל אֶרֶט (ו) נִמְרִי	774
מִנְכ־אֶדַד	(מושל) רִקְמַת	אל דִּמְשֶׁק	773
אֲשֹׁר־בֵּל־אֶצֶר	(מושל) כֹּלַח [] שָׁנִים שִׁלְמִנְאֶסֶר מֶלֶךְ אֲשֹׁר	אל חֲדָרְךָ	772
.			
.			
.			

שם האפונים	התואר	אירוע השנה	השנה
נְבוּבֶלְאֶצַּר	מושל אֶרְפַּח תגלת־פלאסר בתשרי אל (ארץ) יצא בין הנהרות	בי"ג באייר התיישב על כס (המלכות)	745
בִּלְדִּין	(מושל) כלח 10 שנים [אשור־ נֶרַךְ מֶלֶךְ] אשור	אל נִמְרִי	744
תגלת־פלאסר	מלך אשור תבוסה על אררט	בארפד הונחתה	743
נְבוּדַאֲנִי	תרתן	אל ארפד	742
בִּלְחַרְן־בֶּלְאֶצַּר	כרוז הארמון	אל ארפד שלוש שנים נלכדה	741
נְבוּ־אֶטְרִי	רבשקה	אל ארפד	740
סִין־תַּכְלִיכ	אשר על הבית	אל אֶלֶב המצודה נלכדה	739
אֲדַד־בֶּל־כַּאן	מושל הארץ	כִּלְגַּה נלכדה	738
בִּלְאֶמְרִי	(מושל) רצף	אל מדי	737
נְנֶרֶת־אֵלִי	(מושל) נציבין	לרגלי הר נל	736
אשור־שִׁלְמָן	(מושל) אֶרְפַּח	אל אררט	735
בִּלְדִּין	(מושל) כלח	אל פלשת	734
אשור־דַּאֲנִי	(מושל) מִזְמָא	אל דמשק	733
נְבוּבֶלְאֶצַּר	(מושל) סַאֲמִי	אל דמשק	732
נֶרְגַל־אֲבֵלֶט	(מושל) אַחְזֻחַנִי	אל שַׁפִּי	731
בִּלְלִידִר	(מושל) תֶּלֶךְ	בארץ	730
לְפַחַר־אֵל	(מושל) חֲבַרְרִי	המלך אחז בידי בֶּל	729
דור־אשור	(מושל) תִּשְׁתָּן	המלך אחז בידי בֶּל אל העיר ח [	728

שם האפונים	התואר	אירוע השנה	השנה
בִּלְחֶרֶן־בִּלְאֶצַּר	(מושל) [גו]זן שלמנאסר	אל [] [ישב] על [כס (המלכות)]	727
מרדך־בִּלְאֶצַּר	(מושל) [אמ]ד	ב[ארץ ?]	726
מִחַד	(מושל) נינוה	אל []	725
אשור־אֶשְׁמֶנֶ	(מושל) [כל]ז [] שנים	אנל []	724
שלמנאסר	מלך [אשור]	אנל []	723
נֶגֶר־ת־אֶלִי	[]	[]	722
נְבו־תֶרֶץ	[]	[] אל ח[ת (?)	721
אשור־נֶר־כִּדָּאן	[]	[יסודות המקדש הונח]חו [] שנ[ים]	720
סרגון	מלך [אשור]	[האל ... אל ביתו החדש נ]כנס	719
זֶר־אֶבֶן	(מושל) ר[צף]	[אל ת]בל	718
טִב־שֶׁר־אשור	אשר על הבית	[יסודות העיר דור־שך]כן הונחו	717
טִב־צֶל־אשור	מושל העיר אשור	[אל] מְנִי	716
תַּכְל־כִּזְאֶנ־בִּל	(מושל) נציבין	[] פחות נתמנו	715
אשתר־דוּר	(מושל) אֶרְפַּח	[אל אר]רט. העיר מֶצַּצַּר. (האל) חִלְדַּ	714
אשור־בֶּן	(מושל) כלח	[ש]רי הממלכה באֶלֶפ [לבי]ת החדש נכנס [אל] [מֶצַּצַּר]	713
שֶׁר־אֶמְרֶן	(מושל) זֶמֶן[א]	בארץ	712
נֶגֶר־ת־אֶל־כִּפֶּן	(מושל) סֶמָא	אל מֶרְקֶס	711
שֶׁמֶש־בִּלְאֶצַּר	(מושל) אֶר־זֶחַנֶן	אל בית־זֶר. המלך חנה	710

שם האִפּוֹנִים	התואר	אירוע השנה	השנה
		בעיר כֶּשׁ	
מִנ־כִּישׁוֹר־לֵא	(מושל) תֵּל	סרגון אחז בידי בֵּל	709
שִׁמְשֵׁא־פַּחַר	(מושל) חֲבַ[ר]	העיר כֶּמַּח נכבשה. פחה מונה שרים אל כֶּמַּח []	708
שִׁישׁוֹר־דָּב	(מושל) תִּשְׁחַן	המלך חזר מבבל. [של]ל העיר דוֹר־יִכָּן נלקח. [] העיר דוֹר־יִכָּן נהרסה. בכ"ב בתשרי, אֵלִי דוֹר־שָׁרְכַן למקדשיהם נכנסו	707
מִתְכַּל־אשׁוֹר	מושל גוזן	המלך בארץ. שרי הממלכה [] [בארץ כַּרְל]. בו' באייר דוֹר־שָׁרְכַן נ[חנכה] [] נתקבל.	706
נִסְחַר־בֵּל	מושל אֶמֶד	המלך [] נגד כַּרְדּוֹ הַכְּלִמָּאִי [] המלך נהרג. המחנה של מלך אשור בי"ב באב סנחריב [היה למלך (?)]	705

805-796. עיקר הפעילות הצבאית בשנים אלה היה במערב כפי שניתן ללמוד מן היעדים הרשומים בכרוניקה ומן התיאורים שבכתובות אדד־נֶרֶר ג'; השוו כתובות 4-6.

775-772. חזרתה של אשור למערב אחרי היעדרות של עשרות שנים. השוו כתובת 7.

743-738. במשך שלוש שנות המצור על ארפד ביקש תגלת־פלאסר ג' לדחוק את אררט ממעמדה בצפון סוריה ולהשליט שם את ההגמוניה האשורית.

פרשת עזריהו ורשימת מעלי מס שייכות לאירועי שנת 738. השוו כתובות 8 ו-9.

732-734. המסעות לפלשת ודמשק מסוכמים בכתובות תגלת-פלאסר ג' (כתובות 12-14) ובמקרא (מל"ב טו, כט; מל"ב טז, ז"ט).
729. השתתפות תגלת-פלאסר ג' בטקס ראש השנה הבבלי מעידה על הכרה בו כמלך בבל; לביטוי "אחז בידי בל", השוו כתובת 41, אחור שו' 3.
712. לידיעה על הימצאות סרגון "בארץ" אשור יש לצרף את תיאור המהלכים באזור אשדוד; השוו כתובות 17 ו-24.

ח' תדמור, "פור", אנציקלופדיה מקראית ו, עמ' 446-448

E. Weisert, "Interrelated Chronographic Patterns in the Assyrian Eponym Chronicle and the 'Babylonian Chronicle': A Comparative View", in: D. Charpin – F. Joannès (eds.), *La circulation des biens, des personnes et des idées dans le Proche-Orient ancien*, Paris 1992, pp. 273–281; R. M. Whiting, "The Post-Canonical and Extra-Canonical Eponyms", in: A. Millard, *The Eponyms of the Assyrian Empire 910–612 BC*, SAAS 2, Helsinki 1994, pp. 72–78; S. Zawadski, "The Question of the King's Eponymate in the Latter Half of the 8th Century and the 7th Century BC", in: S. Parpola – R. M. Whiting (eds.), *Assyria 1995*, Helsinki 1997, pp. 383–389; I. L. Finkel – J. E. Reade, "Assyrian Eponyms, 873–649 BC.", *Orientalia* 67 (1998), pp. 250–254; R. Matilla, *The King's Magnates. A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*, SAAS 11, Helsinki 2000

לוח מסדרת 'הכרוניקה הבבלית' (המוזיאון הבריטי)

כרוניקות בבליות

המאפיין העיקרי של קבוצת הטקסטים המכונה כרוניקות הוא סידורם לפי שנות המלך; העיקרון הכרונולוגי נשמר גם ברישום שאינו רצוף, ומדלג על שנים או על מלך מסוים. הכתיבה הכרוניסטית היא לרוב תמציתית ועניינית, כך שלעתים שלוש או ארבע שורות עשויות לסכם שנה שלמה, אך יש גם דוגמות של דיווחים מלאים יותר. הנושאים שנסקרו: קרבות (ניצחונות וגם כישלונות), ענייני פולחן, מחירי השוק; הכל נמסר ללא פולמוס או הצטדקות, והרושם הוא שלפנינו 'עובדות כהויות'. בו בזמן ברור שהסופרים הביאו בכרוניקות נושאים בהם מצאו עניין ואותם ביררו מתוך רישום ארוך ומפורט. כתיבה כרוניסטית היתה מקובלת במיוחד בבבל, אם כי כמה שברי לוחות מלמדים שהסוגה היתה מוכרת גם באשור אף שלא נקלטה שם.

כתובת 39. כרוניקה בבלית מימי נבונצר עד שמש-שם-אכין

בלוח זה נסקרות השנים מימי נבונצר (747-743 לפסה"נ) עד עלייתו של שמש-שם-אכין (668-648 לפסה"נ). בנוסף למלכי בבל, לא נפקד מקומם של מלכי אשור בשנים שמלכו כמלכי בבל. כמו כן הובאו מקצת חילופי השלטון בעילם, שכנתה של בבל מדרום-מזרח. העותק השלם ביותר ששרד הועתק בבבל בשנת כ"ב לדריוש (א') "מלך בבל וכל הארצות" (499 לפסה"נ) על לוח גדול המחולק לארבעה טורים, שניים מכל צד. להלן שני קטעים נבחרים, האחד מביא את תמצית חייו של שלמנאסר ה' (כנראה לא שרד רישום מפורט יותר) והאחר סוקר את התקופה (לפי שנים יחידניות) מרצח סנחריב עד לעלייתו של אשורבנפל.

מהדורה: Grayson, *Chronicles*, no. 1, pp. 69–87
 תרגומים: ANET, pp. 301–303; TPOA, pp. 105–106, 126; TUAT 1/4, pp. 401–402; COS 1, p. 467
 תצלום: Grayson, *Chronicles*, plates xii–xiii

פנים I, 19 שנה 3 (של) מֶכַן־זֶר. תגלת־פלאסר

כשירד אל ארץ אֶכַד 20

הוא הרס את בית־אֶמְכַן ותפס את מֶכַן־זֶר.

שלוש שנים מלך מֶכַן־זֶר בבבל

תגלת־פלאסר היה למלך בבבל.

שנה 2: תגלת־פלאסר בחודש טבת (הלך) לגורלו. <שמונה־עשרה> שנה מלך תגלת־פלאסר בארץ אֶכַד 25

ובאשור. מהן שנתים היה (מלך) בארץ אֶכַד.

בחודש טבת, יום כ"ה, שלמנאסר בארץ אשור

<ואֶכַד> היה למלך. הוא הרס את שומרון.

שנה 5: שלמנאסר בחודש טבת (הלך) לגורלו. חמש שנים מלך שלמנאסר באֶכַד ובאשור. 30

בחודש טבת, יום י"ב, היה סרגון למלך באשור.

בניסן היה מרדך־בלאדן מלך בבבל.

שנה 8: אין מלך בבבל. חודש תמוז, יום ג', אחור III, 28

אֵלִי אֶרֶךְ (יצאו) מן [(ו)נכנסו אל אֶרֶךְ.

חודש תשרי, יום כ"ג, חֲמִבְחֻלְדַּשׁ מלך עילם, בצהרי היום 30

סבל מהתקף ובער[ב מ]ת. חֲמִבְחֻלְדַּשׁ שמונה שנים

מלך בעילם.

חֲמִבְחֻלְדַּשׁ ב' [בנ]ו (?) מלך.

חודש טבת, יום כ', סנחריב מלך אשור -

בנו הֶרְגוּ במרד. [שנים סנחריב 35

מלך באשור. מיום כ' בחודש טבת עד

יום ב' בחודש אדר, נמשך המרד באשור.

בחודש אדר, יום [י"] ח (או: [כ"] ח) אסרחדון בנו היה למלך באשור.

שנה 1: אסרחדון. זֶרֶכֶת־לָשֶׁר, מושל ארץ הים,
 כשעלה בנהר, הוא חנה על אור; את העיר הוא לא [לכד (?)].
 הוא ברח מפני שרי אשור ונכנס לעילם.
 בארץ עילם מלך עילם לְכָדוֹ וְהָרְגוּ בנשק.
 חודש לא ידוע. בניפור, המושל []
 בחודש אלול, אֶשְׁתָּרֶן וְאַלִי []
 הלכו אל דֶּר [מ־x]
 אל דוֹר־שָׁרְכַּן הלכו []
 חודש אדר x x x x []

שנה 2: "אשר על הבית" []
 (שתי שורות שבורות)

[שנה 3: אֶחָ־שָׁלֵם, המושל (של העיר ניפור),
 וּשְׁמֵש־אֲבַנְּ בִן־דְּכַרְ] הובלו לאשור ובאשור הוצאו להורג.

[שנה 4:] העיר צידון נלכדה ונבוזה.
 [באו]תה [שנה], "אשר על הבית" גייס צבא בארץ אֶכַד.

שנה 5: בחודש תשרי, יום ב', צבא אשור את בִּן
 לכד. בחודש תשרי ראשו של מלך צידון
 נכרת והובא לאשור. בחודש אדר, ראשו של מלך
 כְּנַז וסָס נכרת והובא לאשור.

שנה 6: מלך עילם נכנס לסֶפֶר. היה הרג. האל שֶׁמֶשׁ
 מ(מקדש) אֶבְבַּר לא יצא. (צבא) אשור <הלך> לְמֶלֶךְ. אלול, (יום) ז'
 חֲמִיֶּשֶׁת־לַדֶּשׁ מלך עילם ללא מחלה מת בארמונו.
 חמש שנים מלך חֲמִיֶּשֶׁת־לַדֶּשׁ בעילם.
 אֶרְתַּכְּ אחיו היה למלך עילם.

חודש לא ידוע. שִׁמְאֹדָנִי, המושל (של העיר ניפור)
וּכְדָר בֶּן דָּכָר הוּבְלוּ לַאֲשׁוּר.

15

שנה 7: בחודש אדר, יום ה', צבא אשור הובס במצרים.
בחודש אדר, האל אֶשְׁתֶּר־אֲגָדָּה וְאֵלֵי אֲגָדָּה
יצאו מעילם ובחודש אדר, יום י', נכנסו לֶאֱכָד.

שנה 8: אסרחדון. חודש טבת, יום שבור
ארץ שִׁבְרִי נלכדה ונבוזה.
בחודש כסלו שללה הגיע לאֶרֶךְ.
חודש אדר, יום ה', אשתו של המלך מתה.

20

שנה 10: בחודש ניסן צבא אשור יצא אל מצרים. שבור
חודש תמוז, יום ג', יום ט"ז, יום י"ח
שלוש פעמים - מכה במצרים.
יום כ"ב, מוף עיר המלכות נלכדה.
מלכה הציל את עצמו, בנו וא[חיו נתפסו].
שללה הוצא, תושביה נלקחו בשבי ורכושה נשדד.

25

שנה 11: באשור המלך הוציא להורג רבים מאציליו.

שנה 12: מלך אשור יצא למצרים.
בדרך חלה ובחודש חשוון, יום ו', (הלך) לגורלו.
שתיים־עשרה שנה מלך אסרחדון באשור.
שִׁמְשֵׁם־אֲכַן בבבל ואשורבנפל באשור, בניו, היו למלכים.

30

שנת מולכו: שִׁמְשֵׁם־אֲכַן. חודש אייר
בֵּל וְאֵלֵי אֶכָד מהעיר אשור
יצאו. בחודש אייר, יום י"ד (או: כ"ד), נכנסו לבבל.
באותה שנה נל[כדה] כְּרָבָת, ומלכה נתפס.
חודש טבת, יום כ', בֵּל־אֶטֶר, שופט בבל, נתפס והומת.

35

38

- שנה 3 (של) מֶכַן־זֶר (729 לפסה"נ). מֶכַן־זֶר היה בן לשבט בית אֲמֶן הכשדי, תפס את השלטון בבבל ומלך בה שלוש שנים עד שהובס על ידי תגלת־פלאסר ג'.
- שנה 2 (727 לפסה"נ). השנים נמנות לפי מספר השנים שתגלת־פלאסר ג' מלך בבבל.
- 26-25 <שמונה־עשרה> שנה מלך תגלת־פלאסר בארץ אֲכַד ובאשור. המספר חסר ואין לדעת מה סיבת העדרו. הסופר נהג לכתוב 'שבור' (ראו להלן, אחר, טור ג, שו' 19, 23) כשהמקור ממנו העתיק היה פגום. ייתכן שכבר המחבר הראשון השאיר רווח במקום זה כדי למלאו אחרי בדיקת העניין.
- 28 הוא הרס את שומרון (*Šamara'in*); הצורה הבבלית של שם העיר, השו כתובת 17, שו' 25. האירוע המרכזי בחמש שנות מלכות שלמנאסר ה' היה כיבוש שומרון, ורישום היסטורי זה הוא היחיד מימי שלמנאסר ה', מכיוון שלא שרדו כתובות מלכותיות מימיו. אין אפשרות לקבוע את התאריך לנפילת שומרון כי הסופר לא ציין את השנה המסוימת של האירוע וכלל אותו בין הקווים שהפרידו את שנות שלמנאסר משנות קודמו ויורשו (ראו בקינג, ולדעה אחרת נאמן).
- שנה 5 (722 לפסה"נ).
- בחודש טבת, יום י"ב, היה סרגון מלך באשור. שנת מולכו של סרגון ארכה כחודשיים וחצי.
- 32 בניסן היה מרדך־בלאדן מלך בבבל. מרדך־בלאדן (*Marduk-apla-iddina*) שתפס את השלטון בבבל והחזיק בה במשך 12 שנה, היה לאויב תקיף של אשור; ראו עוד כתובת 17, והשוו מל"ב כ, יב. לתולדות חייו ראו אצל ברינקמן.
- שנה 8: אין מלך בבבל (681 לפסה"נ), לאחר שסנחריב כבש את בבל והרסה. בשנת 689 לפסה"נ, לא נטל לעצמו את התואר "מלך בבל" ולמעשה ביטל את המלוכה בבבל.
- 29 אֲלִי אֶרֶךְ (יצאו) מ [(ו) נכנסו אל אֶרֶךְ. אֶרֶךְ (*Uruk*) היא וּרְכָה, כמאתים ק"מ מדרום־מזרח לבבל (השוו בר' י, י). צלמי האלים הועברו מאֶרֶךְ לאשור בשנת 693 כפעולת עונשין נגד העיר הבבלית שמרדה בסנחריב; העילה להחזרתם לאחר שתיים־עשרה שנות 'גלות' איננה ברורה.
- 35-34 חודש טבת, יום כ', סנחריב מלך אשור בנו הרגו במרד. השוו את הדיווח במל"ב יט, לז; וכן את הדיון המפורט אצל פרפולה.
- שנה 1: אסרחדון (680 לפסה"נ). נמצאת גרסה מקבילה לדיווחים מכאן

ואילך ב'כרוניקת אסרחדון' (Grayson, *Chronicles*, no. 14, pp. 125–128).
(נבו) זֶרְכָּת־לֶשֶׁר. בנו של מרדך־בלאדן, היה מנהיג שבט בית־יֶכָן שליד
המפרץ הפרסי ("ארץ הים"); לא הכיר באסרחדון ואף איים על העיר אור
(תל אל־מֶקִיר בדרום בבל). הוא ביקש מקלט בעילם מפני צבא אשור שירד
לדרום, שם מצא את מותו. צלמי האלים שנשדדו על ידי סנחריב הוחזרו,
סימן להתפייסות עם הבבלים.

- 45-44 בחודש אלול, אֶשְׁתָּרְן וְאַלִי [דֶּר] [הלכו אל דֶּר] מִ־א [.
צלמי העיר דֶּר נלקחו בשבי על ידי שִׁמְש־אֲדָד ה' בסוף המאה ט', ולפי
שורות אלו, שהו באשור עד החזרתם בראשית מלכותו של אסרחדון.
46 אל דור־שָׁרְכָן הלכו] [. אולי מדובר בדור־שָׁרְכָן עיר בבליית מצפון־
מזרח לסֶפֶר.
48 שנה 2 (679 לפסה"נ).

- אחור 1, IV שנה 3 (678 לפסה"נ). שִׁמְש־אֲבָן בן־דָּכָר, מנהיג שבט כשדי נוסף, הוצא
להורג בגלל הפרעות סדר שגרם באזור הערים בבל ופֶּרְסָפ.
3 שנה 4 (677 לפסה"נ). על כיבוש צידון, השוו כתובת 30.
5 שנה 5 (676 לפסה"נ). ייתכן שראשיהם של מלך צידון ומלך סֶס ופֶּנֶד נערפו
כבר בשנת 4 לפי שהמעשה דווח בכתובת מלכותית המתוארכת לאותה
שנה (ראו Eph'al, *Arabs*, p. 54). סֶס ופֶּנֶד שכנו ליד מפרץ אלכסנדרטה
ומלכן היה בן בריתו של מלך צור.
צבא אשור את בִּזְ לַכְד. איתורה של ארץ בִּזְ איננו ודאי ואולי יש לחפשה
בצפון־מזרח מדבר ערב, מערבית למפרץ הפרסי. אין לזהותה עם בוז
שבמקרא (ראו Eph'al, *Arabs*, pp. 130–137).
9 שנה 6 (675 לפסה"נ). התקפת עילם על סֶפֶר היתה מלווה בהרג, אבל
הפולחן הסדיר של האל שִׁמֶש לא הופרע, שלא כמו המקרה בעיר אֲגָדָּ
(=אֶכָד) (השוו שנת 7 להלן). התקפה עילמית זו סותרת את הידיעות על
יחסים טובים ששררו בין עילם ואשור במשך עשורים רבים. יש טעות
ברישום שנות חֲמִבְחָלִדֶש, מכיוון שעלה למלוכה בשנת מולכו של אסרחדון
(ראו למעלה, טור ג, ש' 33) ומת בשנת שש. הוא מלך שש שנים בעילם
(וכך רשום בכרוניקה אחרת). הטעות היא של הסופר שהעתיק את הלוח
הנוכחי.

- 15-14 שִׁמ־אֲדָנִי, המושל (של העיר ניפור) ופֶּדֶר בן דָּכָר הובלו לאשור. וכנראה
הוצאו לאחר מכן להורג (Grayson, *Chronicles*, No. 14, p. 126, line 19).

- שנה 7 (674 לפסה"נ). על מסע זה למצרים לא דווח במקורות אשוריים; גם 'כרוניקת אסרחדון' מדלגת על תבוסה זו ובמקומה באה הידיעה: "בחודש אדר, יום ח', צבא אשור יצא אל שַׁאֲמָל (שבדרום בבל)"; ראו, Grayson, *Chronicles*, no. 14, p. 126, line 20. יש הסוברים שקודם לפלישה הכושלת לדלתה היתה היתקלות אשורית-מצרית בפלשת, ליד אשקלון; ראו דיון אצל תדמור, עמ' 280-281; ספלינגר, עמ' 298-302; והשוו לעיל כתובת 32, שו' 7-35.
- האל אַשְׁתֶּר־אַגַּד וְאַלִּי אַגַּד יִצְאוּ מֵעִילָם. ייתכן שצלמי האלים של אֶכַד נשדדו שנה קודם לכן (ראו שו' 9), והחזרתם התאפשרה הודות להסכם מדיני בין אסרחדון ואֶרְתַּכַּ, המלך החדש בעילם.
- שנה 8 (673 לפסה"נ). הסופר ציין שהלוח ממנו העתיק היה שבור במקום הזה ולא היה ביכולתו להשלים את החסר.
- אַרְצָא שְׁבַרִי נִלְכְּדָה וְנִבְוָזָה. שְׁבַרִי שכנה בגדה הדרומית-המערבית של ימת ואן.
- בְּחֹדֶשׁ כִּסְלוֹ שִׁלְלָה הַגִּיעַ לְאַרְךָ. שוב טעות העתקה או טעות בחישוב. נרשם שהשלל הגיע חודש לפני שהעיר נלכדה. העברת הצלמים לעיר בבליית ולא לאשור היא סימן למדיניות הפיוס כלפי בבל שנהג בה אסרחדון (השוו ברינקמן, עמ' 71-84).
- הדיווח על שנה 9 חסר; ואולי הלוח היה שבור במקום זה, אבל הסופר לא העיר על כך.
- שנה 10 (671 לפסה"נ). שלוש פעמים - מכה במצרים. המסע אל מצרים ארך כארבעה חודשים, ובחודש תמוז (או: "חודש תשרי" לפי כרוניקה מס' 14) הוכתה מצרים. העתק אחר של הכרוניקה גורס: "מכה של מצרים. שללה נלקח וְאַלִּיה נחטפו".
- על עניין בריחתו של המלך המצרי תרהקה, השוו כתובות 31, 32, 33.
- שנה 11 (670 לפסה"נ). הרקע למרד באשור לא דווח, והוצע לראות בו ביטוי למחלוקת מתמשכת סביב מינויו של אשורבנפל כיורש העצר.
- שנה 12 (669 לפסה"נ). לאחר מותו של אסרחדון במהלך המסע למצרים, בוצע ההסדר שקבע עוד בשנת 672. אשורבנפל, אחד מבניו הצעירים, עלה לכס המלוכה באשור, ובבבל עלה שִׁמְש־שִׁמְש־אַכֵּן.
- שִׁמְש־שִׁמְש־אַכֵּן (668 לפסה"נ). באיחור של שנה, התמלך שִׁמְש־שִׁמְש־אַכֵּן; סיבת הדחייה איננה ברורה.
- חֹדֶשׁ אֵייר בֵּל וְאַלִּי אֶכַד מֵהַעִיר אֲשׁוּר יִצְאוּ. בחודש אייר, יום י"ד

(או: כ"ד), נכנסו לבבל. צלמי האלים ששהו באשור מאז הוצאתם מבבל על ידי סנחריב הוחזרו למקדשיהם ששוקמו מכבר על ידי אסרחדון. בהעדרם הושבת חג האֶפֶת למשך 20 שנה, ראו Grayson, *Chronicles*, no. 16, p. 131, lines 1–4

באותה שנה נל[כדה] כְּרֶבֶת, ומלכה נתפס. כְּרֶבֶת שכנה בהרים ממזרח לבבל משם יצאו אנשיה למסעות שוד על ערי בבל. 37

חודש טבת, יום כ', בִּלְאֶטֶר, שופט בבל, נתפס והומת. מלבד ידיעה זו, לא נודע דבר על בִּלְאֶטֶר. 38

ח' תדמור, "מסעות המלחמה האשוריים לפלשת", היסטוריה צבאית של ארץ-ישראל, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 261–285

J. A. Brinkman, "Merodach-Baladan II", *Studies Presented to A. Leo Oppenheim*, Chicago 1964, pp. 6–53; A. Spalinger, "Esarhaddon and Egypt: An Analysis of the First Invasion of Egypt", *Orientalia* 43 (1974), pp. 295–326; S. Parpola, "The Murderer of Sennacherib", in: B. Alster (ed.), *Death in Mesopotamia*, Copenhagen 1980, pp. 171–182; J. A. Brinkman, *Prelude to Empire. Babylonian Society and Politics, 747–626 B.C.*, Philadelphia 1984; idem, "The Babylonian Chronicle Revisited", in: T. Abusch – J. Huehnergard – P. Steinkeller (eds.), *Lingering Over Words, Studies in Ancient Near Eastern Literature in Honor of William L. Moran*, Atlanta 1990, pp. 73–104; N. Na'aman, "The Historical Background to the Conquest of Samaria (720 BC)", *Biblica* 71 (1990), pp. 210–216; B. Becking, *The Fall of Samaria. An Historical and Archaeological Study*, Leiden 1992, pp. 22–25

כתובת 40. כרוניקה מימי נבופלאסר ('נפילת נינוה')

לוח זה שייך לסדרת הכרוניקה הבבלית והוא ממשיך לסקור את ימי נבופלאסר (626–605 לפסה"נ) הידועים בחלקם מלוח קודם בסדרת הכרוניקות (ראו גרייסון, עמ' 87–90). התקופה הנסקרת כאן (616–608 לפסה"נ) היתה גורלית ביותר לאשור ובה חברו יחדיו כוחות בבל ומדי כדי להפיל את אשור סופית. ערי אשור הראשיות נלכדו ונהרסו ושרידי השלטון האשורי נמלטו לחרן שבצפון סוריה ונאחזו בה בתמיכת מצרים עד אשר גם מקלט זה נפל. הלוח שוחזר מארבעה שברים גדולים אך עדיין חסר קטע במרכזו (ראו איור, עמ' 116).

מהדורה: Grayson, *Chronicles*, no. 3, pp. 90–96
 תרגום: ANET, p. 303–305; TPOA, pp. 136–138

שנה 10: בחודש אייר גייס נבופלאסר את צבא ארץ אַכַד והלך על גדת הפרת.

בני סַח וְחַנְדַּנְךָ לא תקפוהו, את מנחתם הגישו לו.
 בחודש אב נערך צבא אשור לקרב בַּגְלָנְךָ. נבופלאסר עלה נגדם.
 בחודש אב, יום י"ב, תקף את צבא אשור וצבא אשור נסוג מפניו.
 הוא הנחיל מפלה כבדה לאשור
 5 ושב שבוים לרוב; את בני מְנִי אשר באו לעזרתם (של האשורים)
 ואת שרי אשור

תפסו. בו ביום נלכדה גַּבְלָנְךָ. באותו חודש אב מלך אַכַד וצבאו
 עלו על הערים מְנִי, סַחֲרִי, וּבַלְחִי. שבו מהם שבוים,
 שללו שלל רב, ונטלו עמהם את אֵלֵיהֶם. בחודש אלול מלך אַכַד
 וצבאו

פנה לו ובדרכו לקח עמו לבבל את (בני) העיר חַנְדַּנְךָ וְאֵלֵיהֶם.
 10 בחודש תשרי יצאו צבא ארץ מצרים וצבא אשור נגד מלך אַכַד עד
 גַּבְלָנְךָ, אך

את מלך אַכַד לא השיגו ושב כלעומת שבאו. בחודש אדר צבאות
 אשור וצבאות אַכַד

תקפו זה את זה ליד מִדְנִי סְמוּךְ לְאַרְפַּחְתִּי. צבא אשור
 נסוג מפני צבא אַכַד והנחילו להם מפלה כבדה. עד נהר זְבִן הדפו
 אותם.

תפסו את מֶר[כבותי]הם ואת סוסייהם, ושב שבוים לרוב.
 15 [רבים העבירו אתם את החידקל והביאום בבלה.

[שנה 11: מלך] אַכַד גייס את צבאו והלך על גדת החידקל. באייר
 חנה על העיר אשור.

[יום] בחודש סיון, תקף את העיר, אך את העיר לא לכד. מלך
 אשור גייס את צבאו

ומלך אַכַד נסוג מהעיר אשור וחזר עד תְּכַרְתִּין, [העיר] אשר על
 [שפת] החידקל.

מלך אֶכָד הציב את צבאו במצודת העיר תְּכַרְתִּין. מלך אשור וצבאו
 חנו על צבא מלך אֶכָד אשר הוצב בעיר תְּכַרְתִּין. 20
 עשרה ימים תקפום, אך את העיר לא לכד. צבא מלך אֶכָד אשר הוצב
 במצודה
 הנחיל מפלה כבדה לאשור. מלך אשור וצבאו [] וחזרו לארצם.
 בחודש חשוון, בני מדי ירדו לְאַרְפַּח וּתְ[קפו את העיר... ?]

שנה 12: בחודש אב, כאשר בני מדי [] נגד נינוה []
 מיהר, והם [ת]פסו את תְּרַבְצָ, עיר אשר בפחוות נינוה [] 25
 התקדם [על גדת החיד]קל וחנה על העיר אשור. הוא תקף את העיר
 []
 [] הרס. הוא הנחיל מפלה נוראה על רוב האוכלוסיה. שבויים
 נשבו ו[נלקח ש]לל.
 [מלך אֶכָד ו[צ]באו אשר באו לעזרת בני מדי לא הגיעו לקרב. העיר
 [כבר נפלה ?]
 [מלך אֶכָד ואֶ[מֶכָ]שְׁתֶּר נפגשו על יד העיר וכווננו יחד ברית ידידות.
 [] אֶמֶכָשְׁתֶּר חזר עם צבאו לארצו. מלך אֶכָד וצבאו חזרו לארצם. 30

[שנה 13: בחודש א]ייר, בני סַחֵ מרדו במלך אֶכָד ופתחו במעשי
 איבה.
 [מלך אֶכָד את צב]או גייס ויצא אל סַחֵ. בחודש סיוון, יום ד'
 [תקף את העיר]ר רַחֵל אשר (על אי) בתוך הפרת. באותו יום נלכדה
 העיר.
 [] שלו בנה. ערמו לפניו אבנים משפת הפרת.
 [] על העיר ענת חנה. מגדלי מצור מן הצד המערבי 35
 [] העביר ? [] קירב את המגדלים לחומה ותקף את העיר, (אך)
 את העיר לא לכד ?
 [] מלך אשור וצבאו ירדו ו(לכן) מלך אֶכָד וצבאו נ[סוגו]
 וחזרו לארצם ?]

[שנה 14:] מלך אֶכָד גייס את צבאו; אֶמֶכָשְׁתֶּר [ת]ר] מלך האַמֶּנ־מֶנֶד

לקראת מלך אכ[ד]

[הלך ?] x x [] x [] ונפגשו.

40 מלך אַכַּד [] אֲמַכְשֶׁתַּר [] העבירו

והלכו על גדת החידקל. [לפני נינוה] חנו ?

מחודש סיוון עד חודש אב, משך שלושה [חדשים ?]

תקפו קשות את העיר. בחודש אב, [יום] הנחיתו [מכה] כבדה

מאוד על רוב [האוכלוסיה].

באותו יום סִין־שַׁר־אַשְׁכֵּן, מלך אשור [] x [] x []

45 שללו שלל רב מן העיר והמקדש, (ו)את העיר [הפכו] לתל

חור[בות]. []

של אשור נמלט לפני האויב ו[] מלך אַכַּד [] .

בחודש אלול, יום כ', אֲמַכְשֶׁתַּר וצבאו חזרו להם לארצם. מלך

אַכַּד []

אל נציבין הלכו. שלל וגולים []

וּרְצַפֵּה הביאו לפני מלך אַכַּד אל נינוה. בחודש [] אשור־אַבְלֵט

50 עלה למלכות אשור בעיר חרן. עד חודש [] מלך אַכַּד

נשאר ?

[] בנינוה [] עד יום כ' לחודש [] מלך []

[] יצא. בעיר []

שנה 15: בחודש ת[מוז מלך] אַכַּד [] גייס את צבאו []

ויצא לאשור. [מחודש] כשליט [התהלך] של ארץ

[] x x x

55 וארץ ש[פ ?] לכד. שבו שבו[יים] ושלל ר[ב שללו].

בחוד[ש חש]וון עמ[ד] מלך אַכַּד בראש צבאו ויצא נגד העיר רַגְלָת.

הוא תקף את העיר, ובחודש חשוון יום כ"ח, לכד את העיר. [] איש

אחד לא ה[שאיר] (בחיים). אל אר[צו] חזר.

שנה 16: בחודש אייר גייס מלך אַכַּד את צבאו ויצא אל אשור.

מ[חודש] עד חודש חשוון

התהלך כשליט בארץ אשור. בחודש חשוון באו האֲמַנ־מֶנֶד [לע]זרת

מלך אַכַּד.

- 60 איחדו את צבאותיהם ואל חרן [נגד] אשור-אַבְלָט אשר מלך באשור
 62-61 יצאו. פחד האויב המם את אשור-אַבְלָט ואת צבא מ[צרים] אשר בא
 [לעזרתו] והם עז[בו] את העיר ועברו [את הפרת ?].
 מלך אֶכַד הגיע אל העיר חרן] [לכד את
 העיר.
 שללו שלל רב מן העיר והמקדש. בחודש אדר נטש מלך אֶכַד] [
 שלהם.
 65 הוא חזר לארצו והאֶמְנִמֶנֶד אשר באו לעזרת מלך אֶכַד שבו [כלעומת
 שבאו].

<שנה 17: > בחודש תמוז, אשור-אַבְלָט מלך אשור, חיל מצרי גדול
 []

חצה את הנהר ויצא לכבוש את העיר חרן] [
 ניצחו את חיל המצב אשר הציב מלך אֶכַד בתוכה. לאחר שניצחו
 חנו על חרן.
 עד חודש אלול תקף את העיר ללא הצלחה. אך לא שבו כלעומת
 שבאו.

- 70 מלך אֶכַד בא לעזרת צבאו] [ל[ארץ אֶזֶל עלה.
 ערים רבות בהרים] [שלהם שרף באש.
 בעת ההיא, צבא] [עד גבול אררט
 הלך. [בארץ ?] [שלהם בזזו.
 המצב אשר מלך [אֶכַד (?) הציב בתוכו יצ]או
 75 עד העיר] [עלו] [מלך אֶכַד חזר לארצו.

76 בשנ[ת 18, בחודש א]לול גייס מלך אֶכַד את צבאו.

77 (מחוק ?)

האיש, האוהב את נבו ומרדך, ישמור (לוח זה) ואל יוציאו לידי (זר).
 בקצה
 השמאלי

1 שנה 10 (616 לפסה"נ). התקדמות מלך בבל לאורך הפרת לכיוון נהר בִּלְח
 לא נתקלה בהתנגדות והאוכלוסייה הארמית המקומית הגישה לו מנחת
 כניעה. רק כעבור חצי שנה התארגנה התגובה האשורית בתמיכת מצרים.

צעד זה לא צלח מכיוון שהבבלים עזבו את האזור לפני הגעתם של צבאות אשור ומצרים. מצרים נזכרת כאן לראשונה בכרוניקה הבבלית והזכרתה מלמדת על מקומה המוביל במערב לאחר יציאת אשור משם. צבאות אשור ובבל התנגשו בִּאֲרַפַּח (אזור פֶּרְכוּף) מזרחית לאשור; בקרבות אלה היתה ידה של בבל על העליונה.

- 16 שנה 11 (615 לפסה"נ). ההתקפה הבבלית על העיר אשור לא צלחה וצבא בבל נסוג בפני צבא אשור אשר השיג אותו בִּתְּכַרְתִּין. האשורים עזבו לאחר זמן קצר, אולי כדי לקדם פני התקפה אפשרית של צבא מדי שפעל בִּאֲרַפַּח.
- 24 שנה 12 (614 לפסה"נ). צבא מדי תקף בתחילה את עיר הבירה נינוה ועזב אותה (מסיבה לא ברורה) לטובת תְּרַבַּץ השכנה (בצפון-מערב). משם ירד צבא מדי לעיר אשור, לכדה ובזזה. הדיווח התמוה על איחורו של צבא בבל שלא הספיק להגיע לקרב בא אולי לנקות את הבבלים מאשמת ההרס שנזרע בעיר אשור בזמן כיבושה בידי המדים. נמסר על ברית שנכרתה בין אֲמַכְשֶׁתֶר (הוא קסרקסס) מלך מדי ונבופלאסר.
- 31 שנה 13 (613 לפסה"נ). הפעילות הצבאית הבבלית בֶּסֶח (השוו לעיל, שנה 10) ובסביבתה נראית כמערכת ביניים, לפני ההתקפה הגדולה על נינוה בשנה הבאה. שוב נמנעת התנגשות ישירה בין צבאות בבל ואשור.
- 38 שנה 14 (612 לפסה"נ). האירוע המרכזי בשנה זו הוא חורבן נינוה על ידי צבאות בבל ומדי לאחר מצור של שלושה חדשים. אך מצבו הפגום של הלוח מסתיר פרטים רבים. למשל, לא ידוע מה עלה בגורלו של סִין־שַׁר־אֶשְׁכַן, מלך אשור האחרון. לפי מסורת מאוחרת הוא התאבד בקפיצה לתוך האש שאחזה בארמונו. גם לא ברור מדוע כונה אֲמַכְשֶׁתֶר מלך האֲמַנ־מֶנֶד. מונח זה (פירושו 'המון עם'), שראשית שימושו בתחילת האלף השני לפסה"נ, הוא ציון מקובל ל'ברברים', ויש המבקשים לזהות אותם עם הסקיתים שלפי הספרות הקלסית המאוחרת השתתפו בקרב על נינוה. אך ככל הנראה, גם בנקודה זו ביקש מחבר הכרוניקה להרחיק את הבבלים מהזוועות שנעשו בעיר ולכן תלה את המעשים בצבא מדי חסר התרבות (לדיון נרחב ולהצעה אחרת, ראו זבדסקי, עמ' 127-130). לאחר שצבא מדי עזב את זירת הקרבות, המשיך מלך בבל בפעילות צבאית בצפון; באותו זמן, אשור־אֶבְלָט התמלך על האשורים שנמלטו לחרן (שם המלך שוחזר על פי שו' 60).
- 53 שנה 15 (611 לפסה"נ). צבא בבל פעל באזור הפרת העליון במשך ארבעת חודשי הקיץ, אבל נמנע מלתקוף את האשורים בחרן.
- 58 שנה 16 (610 לפסה"נ). לאחר חצי שנה של סיור בשטחים שנכנעו לבבל,

איחדו בבל ומדי את כוחותיהם ותקפו את חרן. האשורים ותומכיהם המצרים נטשו את העיר והיא נפלה לידי התוקפים. חרן נבזזה והוצב בה חיל מצב בבלי.

66 <שנה 17> (609 לפסה"נ). השמטת השנה, טעות סופרים. הניסיון לכבוש מחדש את חרן נכשל למרות המהלומה הקשה שספג חיל המצב הבבלי מידי האשורים והמצרים. באותה עת, מלך במצרים פרעה נְכו. הוא עלה לשלטון בשנה שקדמה לקרב על חרן. נכו הגיע לקרב זה אחרי המפגש במגידו עם יאשיהו בו מצא מלך יהודה את מותו (השוו מל"ב כג, כט"ל; דה"ב לה, כ" כד).

76 שנה 18 (608 לפסה"נ). 'שורת המשך', השורה הראשונה בלוח הבא בסדרה (בדומה ל'שומר דף' שבספרי קודש עבריים ישנים, גרמנית *Kustos*).

א' מלמט, ישראל בתקופת המקרא, ירושלים תשמ"ג, עמ' 242-291
S. Zawadzki, *The Fall of Assyria and Median-Babylonian Relations in the Light of the Nabopolassar Chronicle*, Poznan-Delft 1988

כתובת 41. כרוניקה בבליית מימי נבוכדראצר

בלוח זה של סדרת הכרוניקה הבבליית נרשמה סקירה תמציתית של האירועים משנת 21 לנבופלאסר (605 לפסה"נ) עד שנת 11 לנבוכדראצר (595 לפסה"נ). הלחימה בצפון סוריה של הכוחות הבבליים נגד צבא מצרים שהתבצר בחרן הגיעה לשלב ההכרעה, שבסופו עברה השליטה במערב לידי בבל. מתיאור הקרבות החוזרים ונשנים של נבוכדראצר בסוריה מסתבר שממלכות סוריה התנגדו נמרצות לאפשרות שאימפריה מסופוטמית חדשה תקום באזורן. הידיעה על כניעת ממלכת יהודה לבל רשומה בשנת 7 לנבוכדראצר.

מצב השתמרותו של הלוח רע ושורות אחדות בסוף צד הפנים ובראש צד האחור חסרות.

מהדורה: Grayson, *Chronicles*, no. 5, pp. 99-102
תרגומים: ANET, p. 564; TPOA, pp. 138-141; TUAT 1/4, pp. 402-404;
COS 1, pp. 467-468

תצלומים: Grayson, *Chronicles*, plate xvi; ANEP, no. 804

[שנה 21:] מלך אֶכַד בארצו. נבוכדראצר בנו הבכור [יו]רש העצר פנים, 1
[את צבא ארץ אֶכַד] גייס. הוא יצא בראש צבאו לעלות על כרכמיש
אשר על גדת הפרת.

[אשר חנו בכרכמיש, הוא עבר את הנהר.

[נלחמו זה בזה. צבא מצרים נסוג מפניו.

הוא הנחיל להם [מפלה] עד בלתי השאיר להם שריד. את שרידי 5
צבא [מצרים]

אשר נמלטו [מן] המפלה ושלא הוכו בחרב, בפחוות חמת

השיגום צבאות אֶכַד. הנחילו להם מפלה. איש [לא חזר] לארצו].

ביום ההוא כבש נבוכדראצר את ארץ ח[מ]ת לכל אורכה.

עשרים ואחת שנה מלך נבופלאסר בבבל.

בחודש אב, יום ח' (הלך) לגורלו. בחודש אלול חזר נבוכדראצר 10
לבבל,

ובחודש אלול, יום א', ישב על כיסא המלכות בבבל.

בשנת מולכו, חזר נבוכדראצר לארץ חת, ועד חודש שבט בארץ חת
התהלך כשליט. בחודש שבט, הביא את מנחת ארץ חת העשירה
לבבל.

בחודש ניסן, אחז בידי האל בַּל ובן בַּל וחגג את חג האֶכַת.

שנה 1: נבוכדראצר בחודש סיוון גייס את צבאו 15

ויצא אל ארץ חת. עד חודש כסלו התהלך בארץ חת כשליט.

כל מלכי ארץ חת באו לפניו והוא קיבל את מנחתם העשירה.

אל אש[ק]לון יצא ובחודש כסלו כבשה.

לכד את מלכה, הוציא ממנה שבויים, [שלל] את שללה.

את העיר הפך לתל חורבות. בחודש שבט פנה [וחזר] לבבל. 20

[שנה] 2: (ב)חודש אייר כינס מלך אֶכַד צבא רב [ויצא אל ארץ...]

[חנה, מגדלי מצור גדולים העביר]

[חודש] אייר עד חו[דש]

(חסרות כארבע שורות)

אחור, 1 [] X X X []

[שנה 3: חודש... יום] י"ג, נְבוֹשֶׁסֶדְנָאֵר [

[בחודש... מלך א] כד את צבאו גייס [ויצא] אל ארץ חת [].

[את המנחה (?)] העשירה של ארץ חת העביר לֶאֱכָד [].

שנה 4: מלך אֶכָד גייס את צבאו ויצא אל ארץ חת. בארץ חת
5 [התהלך כש] ליט.

בחודש כסלו יצא בראש צבאו ויצא אל מצרים. מלך מצרים שמע
וגי'יס [(?)] את צבאו.

הם לחמו בקרב שדה פנים אל פנים, והנחיתו מכה קשה זה על זה.
מלך אֶכָד וצבאו חזרו [ושבו] לבבל.

שנה 5: מלך בבל בארצו. הוא ארגן את מרכבותיו וסוסיו הרבים.

שנה 6: (ב) חודש כסלו גייס מלך אֶכָד את צבאו ויצא אל ארץ חת.
מארץ חת שיגר את צבאו

10 והם פשטו במדבר. שללו בכמות גדולה את שללם, מקניהם ואֲלֵיהֶם
של הערבים הרבים. בחודש אדר שב המלך לארצו.

שנה 7: (ב) חודש כסלו גייס מלך אֶכָד את צבאו ויצא אל ארץ חת.
הוא חנה על עיר יהודה. בחודש אדר, יום ב' כבש את העיר ולכד
את מלכה.

מינה בה מלך כלבבו. את מנחתה העשירה קי[בל] והעביר לבבל.

שנה 8: (ב) חודש טבת מלך אֶכָד אל ארץ חת עד לכרכ[מיש
יצא...]

15 [בחודש שבט, [המלך ל] ארצו ש[ב].

שנה 9: [חודש... מלך אכ] ד וצבאו [והלכו] על גדת החידקל.

מלך [] X X X X X []

מלך אכד] x x x x [x] xx [מלך אכד] x
 הוא קבע את מחנהו על גדת החידקל. דרך יום אחד ביניהם] [
 ומלך עילם נבהל, אימה נפלה עליו והוא לארצו חזר (?).]

20

[שנה] 10: [מלך א] כד בארצו. מחודש כסלו עד חודש טבת מרד
 באַכַּד [] x
 [רבים [מצבא]ו הוציא להורג. במו ידיו [לכד]
 את אויבו.
 [אל] ארץ חת יצא. המלכים ואנשי x [x
 [ב]או [לפניו והוא קיבל את] מנחתם העשירה [...] ושב [לבבל].

25

[שנה 11:] בחודש כסלו מלך אַכַּד את צבא[ו גייס]
 [ואל ארץ] חת יצא.

[שנה 21] (605 לפסה"נ). נבוכדראצר תקף את המצרים שהתבצרו
 בכרכמיש, ובפעם הראשונה מאז החלו המצרים במאבק על ההגמוניה
 בסוריה, ניצחו הבבלים. הקרבות התנהלו בין ניסן ואב (החודש בו נפטר
 נבופלאסר, אביו של נבוכדראצר); השוו את הכותרת ביר' מו, ב. נבוכדראצר
 נאלץ לקטוע את מסעו בגלל מות אביו. הוא חזר לבבל, שם נתמלך בחודש
 אלול.

צורת השם נבוכדראצר משקפת את השם הבבלי *Nabû-kudurri-uṣur*,
 שפירושו "האל נבו ישמור-נא על הבן". צורה זו רווחת בספרי ירמיה (כגון
 כז, ו, ח; כח, ג; כט, א) ודברי הימים (דה"ב לו, ו); צורה אחרת, נבוכדנאצר
 (בחילוף ר-נ), מקובלת בספרים אחרים (כגון מל"ב כד, א, י, יא; דנ' ב,
 כח; עז' א, ז ועוד).

12 בשנת מולכו. בשנת עלייתו לכס המלוכה, בחודשים הנותרים עד חודש
 ניסן הבא בו תתחיל ספירת שנות מלכותו, ניהל נבוכדראצר מערכה בצפון
 סוריה.

14 בחודש ניסן, אחז בידי האל בַּל ובן בַּל וחגג את חג האַכַּת. המלך
 קטע את המסע במערב וחזר לבבל כדי להשתתף בטקס ראש השנה בו
 הוביל את האלים מדרך (כינוי בַּל) ונבו (בן בַּל) בתהלוכת החג. לצמד
 אלים זה, השוו יש' מו, א.

- 15 שנה 1 לנבוכדראצר (604 לפסה"נ) היתה שנה גורלית לארץ־ישראל, והרישום על כיבושה של אשקלון מסמל את העברת האזור כולו לידי מלך בבל. אירועי שנה זו מסוכמים במל"ב כד, ז: "ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים", והם העומדים ברקע ההתרגשות בירושלים המדווחת ביר' לו, ט. הבקשה הבהולה לעזרה צבאית ששלח אדון מלך עקרון לפרעה שייכת ככל הנראה לשנה זו; ראו פורטן; פורטן וירדני, עמ' 6. ההרס שזרע נבוכדראצר באשקלון נחשף עתה בחפירות הנערכות שם; ראו סטייגר.
- 21 [שנה] 2 (603 לפסה"נ). ברישום הקטוע נרמז על התקוממות (בסוריה ?) שהצריכה גיוס כוח גדול.
- אחור, 2 [שנה 3] (602 לפסה"נ). נבו־שם־לֶשֶׁר הוא אחיו של המלך, אך תיאור המעשה שהוא קשור אליו לא שרד.
- 5 שנה 4 (601 לפסה"נ). המסע כוון נגד מצרים, שלפי ההשערה, המשיכה לסכסך בין בבל ובין ממלכות ארץ־ישראל. שני הצדדים הלמו זה בזה והבבלים ספגו מכה קשה מידי המצרים ונסוגו; מפלה זו חייבה את ציודו של הצבא הבבלי מחדש בשנה שלאחר מכן.
- 8 שנה 5 (600 לפסה"נ). צבא בבל הצטייד והתארגן לקראת חידוש המלחמה.
- 9 שנה 6 (599 לפסה"נ). פעולות צבאיות בצפון סוריה וליד גבולות המדבר שממנו הפריעו שבטי הערבים לביטחון יישובי הספר; השוו יר' מט, כח־לג (וראו Eph'al, *Arabs*, pp. 171–176).
- 11 שנה 7 (598 לפסה"נ). לפי מל"ב כד, א, יהויקים שמר אמונים לנבוכדראצר רק לתקופה קצרה ואז מרד בו, כנראה לאחר הכישלון הבבלי במצרים בשנת 601. מלך בבל השתמש בחילות מקומיים הנאמנים לו בניסיון לדכא את המרד (מל"ב כד, ב) ובשנתו השביעית הגיע בעצמו ליהודה.
- הוא חנה על עיר יהודה (*āl Iāhudu*), היא ירושלים. כינוי זה מופיע גם בדה"ב כה, כח. תאריך הכניעה של העיר (ב' אדר = 16 במרץ 597) לא נשתמר במסורת המקראית. שמות מלכי יהודה לא נרשמו בכרוניקה; יהויכין הוא שגלה וצדקיהו הוא שהומלך. במל"ב כד, ח נרשם שהיציאה לגלות של יהויכין ופמלייתו היתה בשנת שמונה למלך בבל, כחודש אחרי הכניעה.
- 14 שנה 8 (597 לפסה"נ). מסע חטוף בסוריה לשם גביית מסים, וגם הפגנת כוח שהיא תזכורת לנאמנות הנדרשת מהווסאלים.
- 16 שנה 9 (596 לפסה"נ). אם הקריאה נכונה, זוהי ההופעה הראשונה של עילם

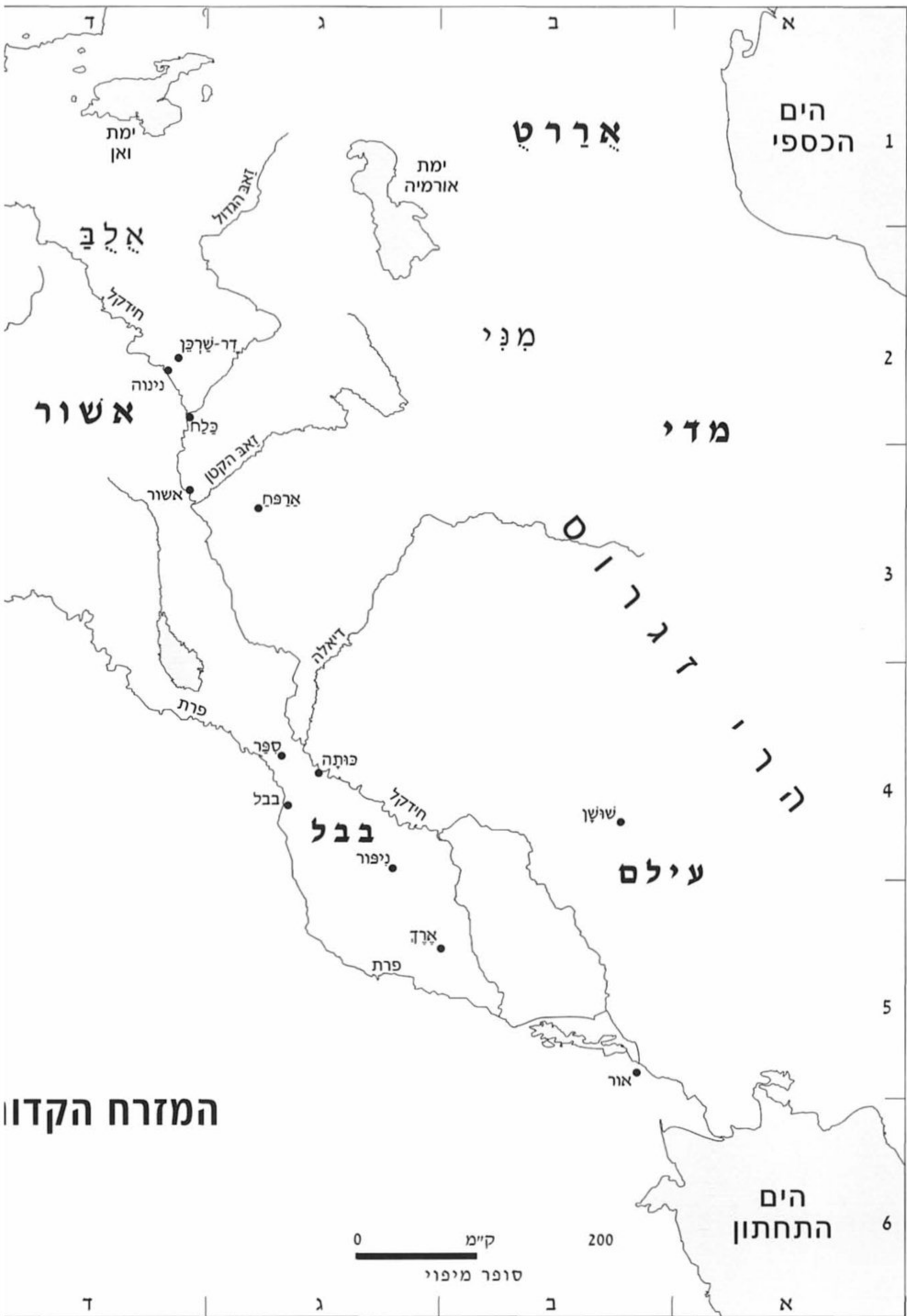
כיריבה של בבל, שלא כבימי השלטון האשורי, כשעילם היתה נחלצת מדי פעם לעזרת בבל.

21 [שנה] 10 (595 לפסה"נ). נבוכדראצר דיכא מרד (בשורות הצבא ?), ועם סיומו, יצא לסוריה כדי לקבל מסים מעבדיו באזור.

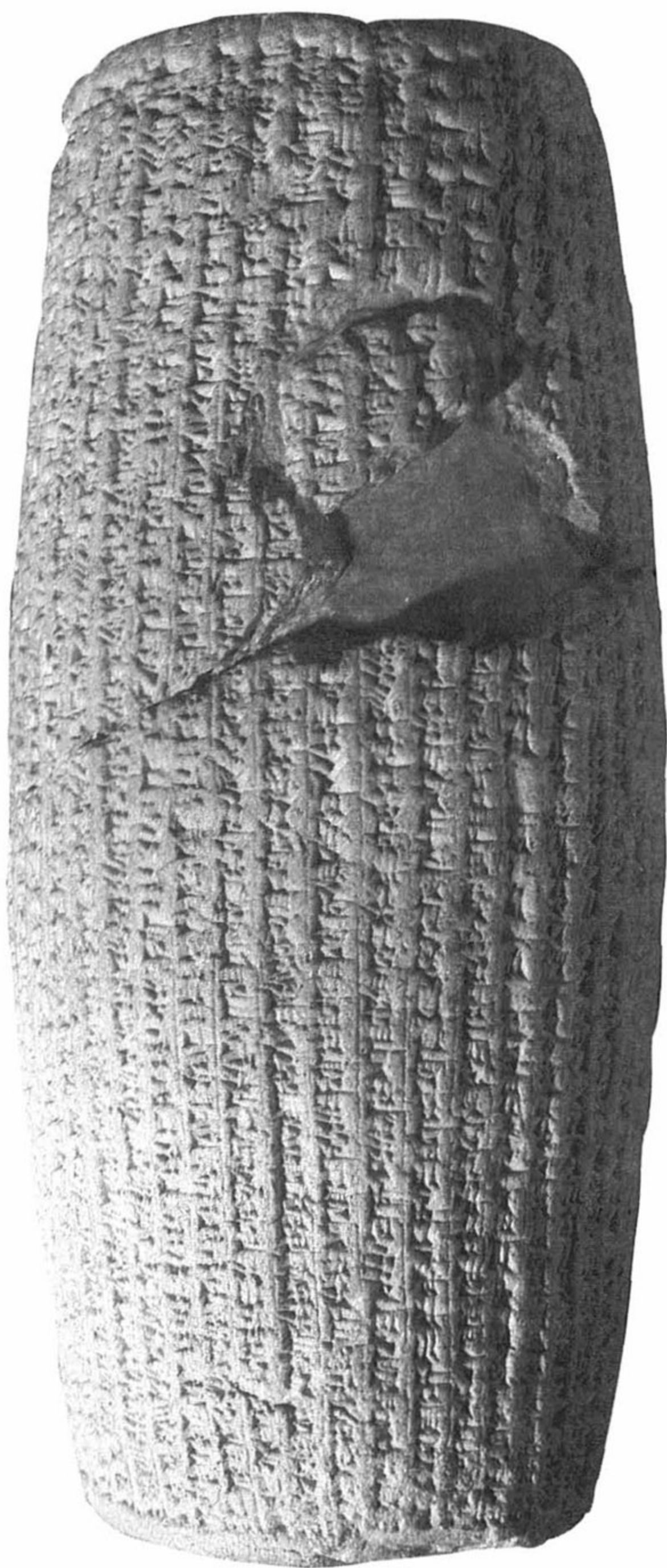
25 [שנה 11] (594 לפסה"נ). אין פירוט בקשר למסע זה לסוריה.

א' מלמט, ישראל בתקופת המקרא, ירושלים תשמ"ג, עמ' 242-291; ב' פורטן וע' ירדני, אוסף תעודות ארמיות ממצרים העתיקה א, אגרות, ירושלים 1986, עמ' 6
B. Porten, "The Identity of King Adon", *BA* 44 (1981), pp. 36-52; L. E. Stager, "Ashkelon and the Archaeology of Destruction", *Eretz-Israel* 25 (1996), pp. 61*-74*

גליל כורש (המוזיאון הבריטי)

כורש מלך פרס

כורש השני מלך אנשן (530-559 לפסה"נ) היה מייסדה של האימפריה הפרסית. בעזרת הכרוניקה הבבלית מימי נבונאד, אחרון מלכי בבל, ניתן לרשום את השלבים המרכזיים בבנייתה של ממלכת פרס: הדיפת התקפתו של אסטיאגס מלך מדי על כורש וכיבוש אחמתא (המדין) בירת מדי על ידי כורש בשנת 550/49; מסע צבאי נגד לוד ולכידת ספרד (סרדיס) בשנת 547/6 (לפי כתבי הרודוטוס, נכבשו גם ערים יווניות נוספות במערב אנטוליה); נפילת בבל ללא קרב בשנת 539/8. השלטון על סוריה וארץ-ישראל עבר לידי כורש, שהוכר כיורש הלגיטימי של בבל; מבחינה מינהלית הוכפפו כל השטחים ממערב לפרת (= "עבר הנהר") למושל בבל.

כתובת 42. כתובת הגליל

כתובת בבלית זו חוברה עבור כורש לאחר שכבש את בבל בשנת 539 לפסה"נ. הכתוב מבטא את מדיניותו הפייסנית כלפי תושבי בבל ומקדשיה. המלך הפרסי מוצג כבחירו של האל מרדך, שייעודו היה להושיע את בבל. חיבור זה הוא גם ביטוי לעוינות של כוהני מרדך כלפי נבונאד, שראו במעשיו 'הנפשעים' של המלך נגד פולחן מרדך סיבה לסילוקו על ידי האל (וכך מסתבר שהיו מחברי הכתובת, ראו תדמור).

הכתובת נתגלתה בבבל בשנת 1879 (היום במוזיאון הבריטי) ונדונה רבות במחקר. אך רק לאחרונה, עם גילוי שבר קטן שהשלים את השורות האחרונות השבורות, הוברר אופיה, שהיא כתובת הקדשה לרגל שיקום ביצוריה של העיר בבל.

מהדורה: P.-R. Berger, "Der Kyros Zylinder mit Zussamenfragment BIN II Nr. 32 und der akkadischen Personennamen in Danielbuch", ZA 64 (1975), pp. 192–234; H. Schaudig, *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Grossen*, Neukirchen-Vluyn 2001, pp. 550–556
 תרגומים: ANET, pp. 315–316; TPOA, pp. 153–155; TUAT 1/4, pp. 407–410; COS 2, pp. 314–316
 תצלום: איור, עמ' 138

(שתי השורות הראשונות חסרות)

[איש בעל פגם הופקד לשלטון ארצו.]
 [העמיד עליהם.]

5 את דוגמת אֶסְגִּל ע[שה (?)] עבור אור ושאר ערי הקודש
 פולחן לא מתאים] [יומם מילמל, ובזלזול
 את קורבן התמיד ביטל. הוא] [הוא הקים בערי הקודש.
 לעבודת מרדך, מלך האלים, שם קץ על דעתו.
 לרעת עירו פעל תמיד. יומם [הרים ידו (?) באנש]יו, ועול אכזר הרס
 את כולם.

ב(שמוע) צעקתם, אדון האלים כעס בזעם, [והוא עזב את] גבולם;
 והאלים שישבו בתוכם נטשו את מושבם
 10 בכעס על שהכניסם לבבל. מרדך] [פנה (?) אל כל המקומות
 שמושבותיהם נעזבו

(ואל) אנשי שומר ואֶכַד שנהפכו לגוויות, [וריחם (עליהם).]
 בכל הארצות כולן סקר וחיפש;
 ביקש לו מלך צדיק כלבבו שיתמוך בו במו ידיו. אותו, כורש מלך
 אֶנְשֵׁן, הוא קרא בשמו, למלכות כל (העולם) ביטא את שמו.
 את ארץ הגִּת, כל האֶמְנִמֶנְד, הכניעם לרגליו. את האנשים, שחורי
 הראש, אשר עליהם נתן לו (מרדך) ניצחון,
 בצדק ובמשפט ירעם. מרדך האדון הגדול, שומר (?) עמו, על מעשיו
 הטובים ולבו הישר הביט בשמחה.

15 לעירו בבל ציווה שִׁלַךְ והעמידו על הדרך לבבל, כשהוא עצמו הלך
 לידו כחבר וידיד.

צבאותיו העצומים, שכמו מי נהר מספרם לא ייודע, נשקם ערוך, צעדו לידו.

בלא קרב ומלחמה הכניסו לבבל עירו, (וכך) מנע מבבל (כל) סבל. הוא מסר לידו את נבונאד המלך שלא ירא אותו.

אנשי בבל כולם, כל שומר ואֶכָד, שרים ונציבים השתחוו לפניו ונשקו את רגליו. הם שמחו למלכותו ופניהם נהרו.

שליט - שבעזרתו הוחיו המתים, ושהציל את כל האלים מעושק וצרה, הם בירכו אותו בשמחה והיללו את שמו.

20 אנכי כורש, מלך התבל, המלך הגדול, מלך עז, מלך בבל, מלך שומר ואֶכָד, מלך ארבע כנפות (הארץ),

בן כנבוזי, המלך הגדול, מלך אַנְשֵׁן, בן בנו של כורש המלך הגדול, מלך אַנְשֵׁן, צאצא שְׁשֶׁפֶשׁ, המלך הגדול, מלך אַנְשֵׁן,

זרע עד למלכות, אשר בָּל ונבו אהבו את שלטונו, ולשמחת לבם רצו במלכותו. כשנכנסתי לבבל בשלום,

בששון ובשמחה קבעתי לי מושב אדנות בארמון המלך. מרדך, האדון הגדול, את בני בבל הנדיבים, [, ובכל יום, פניתי לעבודתו.

צבאותי העצומים התהלכו בתוך בבל בשלום; לא הרשיתי להחריד (את מנוחתם) של כל (אנשי) שומר ואֶכָד.

25 דאגתי לשלומם של בבל וכל ערי הקודש. בני בבל, שעליהם הטיל עול שלא לרצון האל ושלא יאה להם,

הקלתי אנחתם ושחררתי לחצם (?). על מעשי [הטובים] שמח מרדך האדון הגדול,

ואותי, כורש המלך, הירא אותו ואת כנבוזי בני, יוצא חלצני ואת כל צבאותי,

הוא ברך בטוב; ובשלום נתהלך לפניו מאושרים. [לפי דברו] הנעלה, כל המלכים, יושבי כסאות מלכות

מכל התבל, מהים העליון עד הים התחתון, יושבי א[זורים רחוקים], מלכי אֶמֶר יושבי אוהלים, כולם

30 את מנחתם העשירה הביאו לפני, ובתוך בבל, הם נשקו את רגלי. מ[בבל] עד העיר אשור ושושן,

אֶכֶד, אֶשְׁנֶנּוּ, זְמַנִּי, מִתְּרַנֵּי, דֵּר, עַד אֲזוּר הַגֵּת, עֲרִי קוֹדֶשׁ [מעב]ר
הַחִידֶקֶל שִׁמְקוֹמָם הוֹזַנְחוּ מִיָּמִים,

הַחֲזֹרְתִי אֶת הָאֱלִים הַיּוֹשְׁבִים בְּתוֹכָם לְמִקְוָמָם, וְהוֹשַׁבְתִּים מוֹשֵׁב
עוֹלָמִים. אֶת כָּל אֲנָשִׁיהֶם אֲסַפְתִּי וְהַחֲזֹרְתִי לְאֶתְרֵיהֶם.

וְאֶת אֱלֹהֵי שׁוּמֶר וְאֶכֶד אֲשֶׁר נְבוֹנָאֵד, לְכַעֲסוּ שֶׁל אֲדוֹן הָאֱלִים, הַכְּנִים
לְבָבִל, בְּדַבַּר מֶרְדֵּךְ, הָאֲדוֹן הַגָּדוֹל, בְּשָׁלוֹם

הוֹשַׁבְתִּים בְּמִקְדָּשֵׁיהֶם, מוֹשֵׁב לְרִצּוֹן. מִי יִתֵּן וְכָל הָאֱלִים אֲשֶׁר הַכְּנַסְתִּי
לְעֶרְיָהֶם הַקְּדוֹשׁוֹת

יִבְקְשׁוּ בְּכָל יוֹם לִפְנֵי בָּל וְנָבוּ שִׁיאֲרִיכוּ יָמֵי וַיִּגִּידוּ מִלֵּלָה לְטוֹבָתִי. וְאֵל
מֶרְדֵּךְ אֲדוֹנִי יֹאמְרוּ: "כּוֹרֶשׁ, הַמֶּלֶךְ הִירָא אוֹתְךָ, וְכַנְבוּזִי בְּנוֹ,

[מַלְכוּת]. אֶת הָאֲרָצוֹת כּוֹלֵן הוֹשַׁבְתִּי מוֹשֵׁב שְׁקֵט.

[x] אוֹוִזִים, שְׁנֵי בְּרוּוֹזִים וְעֶשְׂרָה תוֹרִים יוֹתֵר מִהָאוּוֹזִים
וְהַבְּרוּוֹזִים וְהַתּוֹרִים

[הַעֲנֻקָתִי. חוֹמַת "אֶמְגָּר-אֶנְלִל", הַחוֹמָה הַגָּדוֹלָה שֶׁל
בָּבֶל, דֹּאגְתִי לְחִיּוּק בְּנִייתָהּ.

[קִיר הַלְּבָנִים שֶׁלִּיד הַתַּעֲלָה אֲשֶׁר מֶלֶךְ קוֹדֶם עָשָׂה,
[אֶךְ לֹא הַשְׁלִים] בְּנִייתוֹ,

[מִבְּחוּץ, אֲשֶׁר מֶלֶךְ קוֹדֶם לֹא עָשָׂה, צָבָא מִגּוּיִם]
מִבָּבֶל

[מִכּוֹפֵר וְלִבְנִים, עָשִׂיתִי מִחֲדָשׁ.

[מִצּוֹפּוֹת נַחוּשָׁת. הַסֵּף וְהַצִּירִים] דְּלִתוֹתִי[הֶם.

[שְׁמוֹ שֶׁל אֲשׁוּרְבַּנְפַּל, מֶלֶךְ שֶׁקֶדֶם אוֹתִי,] רֹאִי[תִי(?)
(שְׁתֵּי הַשּׁוֹרֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת מִחוֹקוֹת)

[אִישׁ בַּעַל פָּגֶם הוֹפֶקֶד לְשִׁלְטוֹן אֲרָצוֹ. מְדוּבָר בְּנְבוֹנָאֵד שֶׁלִּדְעַת
הַמַּחְבֵּר הַזֶּה אֶת אֶסְגִּל, מִקְדָּשׁ מֶרְדֵּךְ בְּבָבֶל, לְטוֹבַת מִקְדָּשׁ הָאֵל סִין בַּעִיר
חֶרֶן (לְחִיבּוּר סְטִירִי בְּנוֹשָׂא זֶה, רֹאוּ ANET, pp. 312–315).

אֶנְשֵׁן. בְּדֶרוֹם-מִעֶרֶב אִירָאן (תֵּל אֶל-מִלִּיאַן) מוֹזְכֶּרֶת אֲצֵל מַלְכֵי עִילָם בְּאֵלֶּף
ב' לְפִסְה"נ. הַזְכֵּרְתָּהּ כֹּאן מֵאֲשֶׁרֶת אֶת חוֹקִיּוֹת שׁוֹשְׁלָתוֹ שֶׁל כּוֹרֶשׁ.

הוּא קֹרָא בְּשֵׁמוֹ, לְמַלְכוּת כָּל (הָעוֹלָם) בִּיטָא אֶת שְׁמוֹ. הַשּׁוּוֹ בִּיטוּי דּוּמָה
כִּלְפֵי כּוֹרֶשׁ בִּישׁ' מֵד, כַּח-מָה, א.

אֶת אֲרֶץ הַגֵּת, כָּל הָאֶמְנִי-מִנְדֵּי, הַכְּנִיעֵם לְרַגְלֵיוֹ. הַכוּוֹנָה הִיא לְאֲנָשֵׁי מְדִי.

35

40

5-3

12

13

מונחים אלה היו בשימוש כבר בתקופה השומרית והם מציינים את תושבי ההרים הפראים שנהגו לפלוש לעמקי הפרת והחידקל; השוו לשימוש דומה בכרוניקה הבבלית כתובת 40, ש' 38.

את האנשים, שחורי הראש. ביטוי מקובל בשירה האכדית לאנושות כולה, יצורי האלים שהופקדו בידי המלכים לרווחתם.

29 מכל התבל, מהים העליון עד הים התחתון. מן הים התיכון עד המפרץ הפרסי.

מלכי אִמֶר, המערב.

31-30 מ[בבל] עד העיר אשור ושושן, אִכָד, אֶשְׁנָנ, זִמְבָּן, מֶתְרָנ, דֵר, עד אזור הגֶת. ערים מרכזיות מצפון וצפון-מזרח לבבל.

34-32 החזרתי את האלים היושבים בתוכם למקומם, והושבתים מושב עולמים. כל אנשיהם אספתי והחזרתי לאתריהם. ואת אלוהי שומֶר ואִכָד אשר נבונָאֵד, לכעסו של אדון האלים, הכניס לבבל, בדבר מרדך, האדון הגדול, בשלום הושבתים במקדשיהם, מושב לרצון. מעשה זה ביטא את הגישה הסובלנית של האימפריה הפרסית. נהוג להשוות את השבת צלמי האלים למקדשיהם לאישור שנתן כורש לשקם את בית המקדש בירושלים (עז' א, בִד; דה"ב לו, כב-כג); ראו אצל קורט ותדמור. 43 [שמו של אשורבנפל, מלך שקדם אותי,] ראי[תי (?) בעת שיקום החומה נתגלתה כתובת של אשורבנפל מלך אשור שהוטמנה בזמן שיפוץ קודם של אִמְגָר-אֶנְלֵל.

ח' תדמור, "הרקע ההיסטורי להצהרת כורש", ע"ז לדוד, ירושלים תשכ"ד, עמ' 450-473; הנ"ל, "עליית כורש והרקע ההיסטורי להכרזתו", שיבת ציון - ימי שלטון פרס (היסטוריה של עם ישראל), תל-אביב תשמ"ג, עמ' 5-16

A. Kuhrt, "The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy", *JSOT* 25 (1983), pp. 83-97

נספחים

אֶבְבַּר (é.babbar). 'בית זוהר', מקדש האל שמש והאלה אֵי בספר. אובליסק. מצבת אבן שראשה מעוצב כמפירמידה.
אֶכֶר (é.kur). 'בית ההר', מקדש האל אָנְלֵל בניפור.
אֶכֶּת (akitu). חג ראש השנה שנחוג בבבל באביב בתהלוכת האלים למקדש האֶכֶּת. בטקס נקרא הסיפור הבבלי על בריאת העולם והמלכת מרדך כמלך האלים ('אֶנְמֵ אֶלֶש'); במהלך הטקס חודשה משרתו של המלך לשנה נוספת.
אֶפּוֹנִים. אשורית limmu, הפירוש המילולי 'סבב, תור', כינויו של האיש שעל שמו קרויה השנה לפי שיטת ציון השנים שהיתה נהוגה באשור. בעלי המשרות הגבוהות, כולל המלך, ומושלי הפחוות היו אֶפּוֹנִים בתורנות (קבועה פחות או יותר), אחד לשנה. שיטות דומות מוכרות מערים יווניות וגם מרומא (מניין הקונסולים). ראה A. Millard, *The Eponyms of the Assyrian Empire 910–612 BC*, Helsinki 1994.
אֶסַּגִּל (é.sag.íl). 'בית שראשו מורם', מקדש האל מרדך בבבל שנהרס על ידי סנחריב ושוקם בידי אסרחדון בנו.
אֶשֶׁר (é.šár.ra). 'בית התבל', שמו של מכלול המקדשים של האל אשור בעיר אשור.
אשר על הבית. הממונה על המשק הממלכתי (או על האוצר); בימי סרגון ב' פיקח גם על בניית דור־שָׁרְפִן, הבירה החדשה.
כרוז הארמון. בנוסף לתפקידי מנהל בארמון המלך, השתתף הכרוז בטקסי פולחן ממלכתיים.
מונולית. גוש אבן גדול מעוצב כמצבה או אנדרטה.
רַב־סַרִּיס (אכדית: *rab ša rēši*). רב הסריסים, מפקד החיל המלכותי; השוו מל"ב יח, יז.
רבשקה (אכדית: *rab šāqê*). שר המשקים, מבכירי החצר האשורית, לעתים נשלח במשימות צבאיות; השוו מל"ב יח, יז.
שנת מולכו (אכדית: *rēš šarrūti*). פרק הזמן מיום עלייתו של המלך לכס המלוכה עד ראש השנה בחודש ניסן הקרוב. תקופה זו אינה נמנית בכלל שנות המלך.

תִּרְתָּן (אכדית: *turtānu*). המפקד הראשי של צבא אשור. מעמדו הבכיר של התרתן בין שרי הממשל בא לידי ביטוי בשמשו כאפונים מיד אחרי המלך. השוו יש' כ, א; מל"ב יח, יז.

על מקדשי מסופוטמיה, אתרם ותולדותיהם, עיינו A.R. George, *House Most High*.
The Temples of Ancient Mesopotamia, Winona Lake, 1993
 בעלי המשרות הגבוהות בחצר המלוכה ותיאור תפקידיהם נדונו במחקרה של
 R. Matilla. *The King's Magnates. A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*, SAAS 11, Helsinki 2000

לוח כרונולוגי

למחצית הראשונה של האלף הראשון לפסה"נ.

מלכי אשור	מלכי בבל
אשור־רֶב	נבופלאסר 605-625
אשור־רֶשֶׁאֶשׁ	נבוכדראצר ב' 562-604
תגלת־פלאסר ב'	אויל מרדך 560-561
אשור־דן ב'	נְרִגְל־שֶׁר־אַצֶּר 556-559
אדד־נֶרֶךְ ב'	לְבַש־מֶרְדַּךְ 556
תַּכְלַת־נִנְרַת ב'	נבונאד 539-555
אשורנצֶרפל ב'	
שלמנאסר ג'	מלכי מצרים
שמ־שֶׁאֲדָד ה'	השושלת הכ"ב
אדד־נֶרֶךְ ג'	שישק א' 924-945
שלמנאסר ד'	אוסרכן א' 889-924
אשור־דן ג'	שישק ב' 890 בקירוב
תגלת־פלאסר ג'	תכלות א' 874-889
שלמנאסר ה'	אוסרכן ב' 850-874
סרגון ב'	השושלת הכ"ה
סנחריב	פי(ענח) 716-747
אסרחדון	שֶׁבַכָּא 702-716
אשורבנפל	שֶׁבַתְכָּא 690-702
אשור־אַטְל־אַלָּנ	תרהקה 664-690
סין־שֶׁם־לֶשֶׁר	תְּנוּת־אֲמוֹן 656-664
סין־שֶׁר־אַשְׁכַּן	השושלת הכ"ו
אשור־אַבְלָט	פסמתיך א' 610-664
	נכו ב' 595-610
	פסמתיך ב' 589-595
	חפרע 570-589
	יעחמס ב' 526-570
	פסמתיך ג' 525-526

מפתחות

א. מפתח הכתובים

בראשית	כח, נג 107	מלכים א
י, ב 37, 69	כח, סח 101	ה, טו 45
י, י 121		ה, לב 13
י, יז 13	יהושע	ז, מ 45
י, יח 13, 44	יא, א 55	י, א"ג 49
כה, ד 49	יא, ה 55	י, כח 37
כה, יג 40, 107	יא, ח 80	טו, יח 32
כה, יג"טו 49	טו, י 82	טז, לא 40
כח, ט 107	טו, מא 81	יז, ט 80
מו, יז 60	יט, יד 55	כ 13
	יט, כח 80	כב 13
שמות	יט, כט 45, 80	
יד, ב 98	יט, מג 82	מלכים ב
טז, לה 82	יט, מד 82	ה, יב 14
כה, ה 11	יט, מה 82	ח, ז"טו 17
	כא, כג 82	ט, ב 18
ויקרא		ט, כ 18
כו, כט 107	שופטים	יג, ה 29
	א, לא 45, 80	יג, ג"ה 25
במדבר	ז, כד 55	יד, כח 45
כב, ה 12	יא, לג 49	טו, יד"כב 37
לב, מב 48	יח, כח 13	טו, יט"כ 43
לג, ז 98		טו, כט 48, 54, 115
לג, מט 48	שמואל א	טו, ל 45, 48
לד, ה 52	כא, יא"טז 91	טו, לז 45
		טז, א 42
דברים	שמואל ב	טז, ה"ט 45
א, א 72	ה, יא 45	טז, ר"ט 56
ג, ט 20	ח, ג 13	טז, ז 42
ח, טו 89	ח, יב 13	טז, ז"ט 115

ל"ט, א 37	כ"א, י"ד 49	י"ז, ד 62
מ"ז, י"ז"ח 20	ל', ו 98	י"ז, ו 63
מ"ז, י"ט 52	ל"ז-ל"ז 77	י"ז, כ"ד-ל"ג 63
	מ"ד, כ"ח-מ"ה, א 142	י"ח-י"ט 77
הושע	מ"ו, א 133	י"ח, ח 74, 82
ו, ח 45	ס', ו 49	י"ח, ט 82
	ס', ז 40, 107	י"ח, י"ד 83, 85
נחום		י"ח, ט"ז 83
ג, ח"י 102	ירמיהו	י"ח, י"ז 85
	כ"ז, ו 133	י"ט, ח 85
זכריה	כ"ז, ח 133	י"ט, ט 93
ט, א 35	כ"ח, ג 133	י"ט, ל"ז 77, 121
	כ"ט, א 133	כ', י"ב 121
תהלים	ל', ט 134	כ"א, י"ט 55
מ"ה, י 93	מ"ד, א 98	כ"ג, כ"ט-ל 130
שיר השירים	מ"ו, ב 11, 37, 133	כ"ג, ל"ו 55
ד, ח 20	מ"ו, ד 98	כ"ד, א 133, 134
	מ"ו, כ"ה 102	כ"ד, ב 134
דניאל	מ"ט, כ"ח 40	כ"ד, ז 134
ב, כ"ח 133	מ"ט, כ"ח-ל"ג 134	כ"ד, ח 134
ה, ב 93	נ"א, כ"ז-כ"ח 70	כ"ד, י 133
ה, ג 93		כ"ד, י"א 133
ה, כ"ג 93	יחזקאל	כ"ד, י"ד 95
	כ"ז, ח 13	כ"ד, ט"ז 95
עזרא	כ"ז, ט 13	כ"ה, כ"ז 59
א, ב"ד 143	כ"ז, י"א 13, 86	
א, ז 133	כ"ז, י"ג 37	ישעיהו
ד, ב 63	כ"ט, י 98	י', ט 11
ד, ט"י 63	כ"ט, י"ד 95	י', י"ג 56
ד, י 59	ל', י"ד 102	י"א, י"א 95
ד, י"א 91	ל"ח, ב 69	כ 71
ה, ג 91	ל"ח, ב"ג 37	כ, א 70

נחמיה	לב 77	יוסף בן מתתיהו
ב, ו 93	לג, יא 96	מלחמות היהודים
ב, יט 40	לה, כ 11	ג, ז, ז 55
	לה, כ"ד 130	
דברי הימים א	לו, ו 133	נגד אפיון
ב, כג 48	לו, כב"כג 143	א, 124 21
ד, כד 60		
ד, לט"מא 52	יהודית	משנה
ה, יא"יז 48,	א, ז 86	ראש השנה
	ב, כה 86	ב, ד 20
דברי הימים ב		
כה, כח 134	מגילת ישעיהו א	
כו, ז 52	ט, י 37	

ב. מפתח שמות אלוהויות

השמות במפתח מופיעים בכתיב חסר וללא ניקוד; לקריאותיהם השונות, ראו בכתובות.

אג 24	בעלשמן 107
אדד 11, 13, 14, 26, 28, 32, 35, 49	
אדד (של חלב) 10, 12, 35	דגן 67, 88
אמון 102, 103	
אנ 28, 67, 94	הדד ראו: אדד
אנלל 25, 67, 85, 94	
אנכ 24	חלד 113
אר 106	
אשור 2, 11, 14, 16, 24, 25, 26, 32, 32, 48, 54, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 78, 80, 88, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 105, 106, 107	מרדך (ראו גם: בל) 26, 32, 59, 61, 71, 94, 97, 107, 128, 133, 139, 140, 141, 142, 143
אשתר 26, 85, 94, 100, 101	נבו (ראו גם: בן בל) 24, 25, 43, 59, 61, 71, 100, 106, 128, 133, 141, 142
אשתר (של ארבל) 106	
אשתר (של אשור) 100	
אשתר (של נינוה) 106	נרגל 2, 11, 14, 24, 25
אשתר-אגד 120, 123	
אשתרן 119, 122	סין 32, 106, 142
בל (ראו גם: מרדך) 24, 25, 100, 106, 112, 114, 120, 123, 131, 133, 141, 142	עשתרת 107
בן בל (ראו גם: נבו) 128, 133	עתרשמין 106, 107
בנת 102	שמש 32, 53, 54, 64, 94, 96, 106, 119, 122
בעלשמם 107	שר (של מלח) 18

ג. מפתח שמות אנשים

השמות במפתח מופיעים בכתיב חסר וללא ניקוד; לקריאותיהם השונות, ראו בכתובות.

אארמ 40	אנאל 36, 41
אביבעל 89	אס־אדד־אננ 109
אביתע 106	אסחל 88
אדא 91	אסטיאגס 139
אדד־בל־כאן 112	אסרחדון 33, 52, 77, 87-98, 99
אדד־נרר ב' 109	100, 101, 107, 119, 120, 121, 122
אדד־נרר ג' 23-30, 31, 32, 37, 110	123, 124
115	ארבל 36, 40, 41
אדון 134	ארחלנ 10, 12, 16, 17, 18, 68
אדמס 89	אַרְמָ 10, 12, 16
אדנבעל 10	אַרְמָ 36
אוסרכן ד' 60, 72, 73	ארמלכ 78, 81
אורכ 36, 37, 40, 41	ארנז 40
אזתוד 37	ארנת 11
אחאב 9, 10, 13, 14, 17	ארס 89
אחז 42, 45, 70, 71	ארתכ 119, 123
אחימלך 89	אשור־אבלט 127, 128, 129
אחמלכ 104	אשור־אשמנ 113
אחמת 58, 64, 70	אשור־בל־אצר 111
אכאש 89, 91	אשור־בלת־אכר 110
אכיש 91	אשור־בנ 113
אכשתר 89	אשורבנפל 4, 91, 93, 98, 99-108
אל־אסי 110	109, 117, 120, 123, 142, 143
אלבד ראו : יאבד	אשור־דאננ 112
אלכסנדר מוקדון 104	אשורנצרפל ב' 3, 9, 18, 69
אמכשתר 126, 127, 129	אשור־נרכידאן 113
אמנ 11	אשור־נרר ה' 112

אשור-שלמנ 112	בר-סגל 110
אשור-תכלכ 110	בר-רכב 37
אשחת 36, 40, 41	גימ 10, 16
אשנחר 93, 94	גנדב 11, 13
אשפללמ 32	גשם 40
אשתר-דור (מושל נציבין) 111	גשם הערבי 40
אשתר-דור (מושל ארפח) 113	
אתאנדר 89	דדאל 36, 40
אתבעל (מימי שלמנאסר ג') 21	דור-אשור 112
אתבעל (מימי תגלת פלאסר ג') 38,	דין-אשור 10, 11
40	דלת 40
אתבעל (מימי סנחריב) 78, 80, 81,	דמס 89
89	דמס 89
בוכחורים 71	דריוש א' 117
בל-אטר 120, 124	
בל-אמרנ 112	הדדעזר 10, 12, 16, 17
בל-דן 110, 112	הושע 44, 45, 47, 48, 51, 62, 67
בל-חרן-בל-אצר 112, 113	הרודוטוס 139
בל-חרן-שדא 90, 103	
בל-לדר 112	וסרמ 36, 41, 42, 43
בל-לשר 111	
בלעם בן בעור 12	זבב 36, 38, 40
בל-תרציאלמ 111	זכר 35
בל-שרנ 83	זר-אבנ 113
בן-הדד ב' 13, 17	זר-כת-לשר 119, 122
בן הדד ג' 17, 25, 29, 32, 35	
בעל 88, 89, 90, 92, 96, 103, 104	חזאל (מלך ארם) 16, 17, 18, 20, 25
בעל-מנזר 21	חזאל (מלך קדר) 106, 107
בעלעזר 21	חזאל, בית- 19
בעשא (בן רחוב) 11, 13	חזאל, ארץ בית- 43, 45, 47
בצס 89	חזיון 31, 32, 37
בר-הדד ראו: בן-הדד	חזקיהו 35, 69, 70, 71, 73, 77, 78,

ימנ 58, 59, 60, 61, 65, 66, 70, 71	83, 82, 79
ימנה 60	חין 12, 10
יסד 91	חירם/חירום 36, 37, 38, 43, 44, 45
יער 91	חל 42
יפת 37	חמבחלדש א' 118
ירבעם (בן יואש) 45	חמבחלדש ב' 118, 119, 122
ישמעאל 40, 49, 107	חמבנגש 58, 59, 66, 67, 69
ית'עאמר 58, 60, 64	חמורבי 32
	חנון 41, 43, 44, 45, 47, 50, 58, 60
כדר 120, 122	64, 65, 67
כורש א' 141	
כורש ב' 139-143	טב־צל־אשור 113
כיכ 69	טב־שר־אשור 113
כלפרד (מִגְרָגִם) 10	
כלפרד (מִפְתָּנ) 10	יאבד 58, 60, 64, 65, 66, 67, 68
כמשחלת 106, 107	69
כמשנדב 78, 81	יאד 34
כנבוזי א' 141	יאשיהו 130
כנבוזי ב' 141, 142	ידנ ראו: ימנ
כנדשפ 10	יהוא 15, 16, 18, 19, 20, 21
כס 89	יהוא, בית־ 19
כשתשפ 36, 40, 41	יהואחז (מלך יהודה), ראו: אחז
	יהואחז (מלך ישראל) 25
לָל 10	יהויקים 134
לָל 78, 80, 81	יהורם (בן אחאב) 17
לפחר־אל 112	יהושפט (אבי יהוא) 18
	יואש (מלך ישראל) 25, 27, 28, 29
מחד 113	45
מכנ־זר 118, 121	יוספוס 21, 55, 124
מלכאשפ 89	יותע 106, 107
מנחם (בן גדי) 29, 36, 37, 40	יחל 109
מנחם (משמשמרנ) 78, 81	יכנל 101
מנ־כ־אדד 111	ימין 60

נבונצר 117	מנ־כ־אשור־לא 114
נבופלאסר 124, 125, 912, 130, 131,	מנשה 89, 91, 96, 101
133	מצר 89
נב־שם־לשר 132, 134	מראי 24, 25, 27, 28, 32
נב־תרץ 113	מרדך־אשמנ 111
נביות 107	מרדך־בלאדן 59, 77, 80, 118, 121,
נחום 102	122
נכו 100, 102, 130	מרדך־בל־אצר 113
ננרת־אלי (מימי אדד־נרר ג') 111	מרדך־רמנ 111
ננרת־אלי (מימי תגלת־פלאסר ג' -	מתכל־אשור 114
סרגון ב') 112, 113	מתכל־מרדך 111
ננרת־אלכ־פנ 113	מתן 42, 43
נסחר־בל 114	מתנ 77
נרגל־אבלט 112	מתנבעל (מימי שלמנאסר ג') 10
נרגל־אלי 110	מתנבעל (מימי תגלת פלאסר ג') 42
נרגל־ארש 26, 27, 110, 111	מתנבעל (מימי אסרחדון) 89
נרגל־שר־אצר 6	מתנת (מימי תגלת פלאסר ג') 41,
נתנ 107	42, 55, 56
סין־שר־אשכן 127, 129	מתנת (מימי סרגון ב' וסנחריב) 61,
סין־תכלכ 112	78, 79, 81, 83
סלוקוס 5	מתנת (מימי אסרחדון) 89, 91
סלמל 36, 40, 41	מתת 91
סמירמיס 23	נב־אטרנ 112
סמרמת 23, 27	נב־אשדי־כאן 111
סנגר 10, 16	נב־בל־אצר (מושל ארפח) 112
סנדאר 89	נב־בל־אצר (מושל סאמ) 112
סנחריב 2, 3, 4, 35, 45, 54, 56, 61,	נב־דאננ 112
70, 71, 73, 77-86, 87, 89, 91, 94,	נבוכדנצר ראו: נבוכדרצר
105, 107, 117, 118, 121, 122, 124	נבוכדרצר 6, 95, 130, 133, 134,
סנפ 42	135
סראת 51, 52	נב־כנ־אצר 109
סרגון ב' 4, 35, 57-76, 91, 113,	נבונאד 139, 141, 142, 143

קוסמלך 42	114, 115, 118, 121
קטורה 49	
קטסיאס 27	עבדלאת 78, 81
קינז 40	עבדמלכת 88, 89
קסרקסס 129	עזור 58, 60, 64, 65
	עזיהו 52
רכבת 55, 56, 78, 81	עזריהו 34-36, 38, 115
רע 58, 59, 64, 65	עירמ 78, 81
רצין 20, 36, 37, 40, 44, 45, 52, 53, 54, 55	עמינדב 101
רצפ 127	עמלדן 106, 107
	עמרי, בית' / בן 9, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 44, 47, 48
ש־אשור־דב 114	
שבכא 60	פדאל 78, 81, 89, 91
שבתכא 61, 82, 102	פדי 78, 79, 82, 83, 91
שישק 72	פול (ראו גם: תגלת פלאסר ג') 37
שלכנ 72	פלגר 89
שלמנ 42	פנ־אשור־למר 111
שלמנאסר ג' 2, 4, 9-22, 28, 33, 40, 51, 53, 68, 97, 109	פנמו 36, 37, 40, 41
שלמנאסר ד' 31-32, 37, 111	פסמתיך 103
שלמנאסר ה' 57, 62, 66, 67, 113, 117, 118, 121	פסר 69
שמ־אדנ 120, 122	פסרס 36, 40
שמש 47, 49, 53, 54, 58, 60	פענחי 60
שמש־אבנ 119, 122	פקח 45, 47, 48, 51
שמש־אדד ה' 23, 26, 28, 122	פרעה 58, 60, 64, 70, 73, 134
שמש־אל 31, 32, 111	פשנחר 100
שמש־אפחר 114	
שמש־בל־אצר 113	צדקא 78, 81, 91
שמש־שמ־אכן 105, 117, 120, 123	צדקיהו 134
שנב 42	צל־בל 110
שנחת 69	צלבעל 79, 83, 89
	קוסגבר 89, 91

56, 57, 60, 65, 72, 73, 81, 107,	שפ־אשתר 111
112, 115, 118, 121	שפטבעל 36, 40, 41
תחותימס ג' 90	שפתכ ראו: שבתכא
תחמ 36, 40, 41	שר־אמרנ 113
תכלכ־אנ־בל 113	שרלדר (מלך אשקלון) 78, 81
תנות־אמון 99, 100, 102	שרלדר (מלך צנ) 100, 102
תפנחת 60	ששפש 141
תרהקה 82, 87, 90, 92, 93, 94, 95,	תאר 106
96, 97, 99, 100, 101, 102, 103	תגלת־פלאסר א' 2, 3, 21
תרחלר 36, 40, 41	תגלת־פלאסר ג' 6, 19, 20, 25, 33-

ד. מפתח שמות גיאוגרפיים ואתניים

ליד שמות מקומות המופיעים במפה שבעמודים 136-137, מופיעות הקואורדינטות המתאימות בסוגריים.

126, 127, 128, 131, 132, 140, 141,	אבדד 64, 65, 67
142, 143	אבדדנ 24
אכזיב 78, 80	אבל 48
אל-אקרע, ג'בל- 35	אבל בית מעכה 48
אלב (17-2) 35, 112	אבל השטים 48
אלברי 24	אבל-XX 43, 45, 47, 48
אל-חדר 53	אבן-אבראק 82
אל-כלב, נהר- 21, 81, 94	אברר 119
אל-מחאלב 45	אגד ראו: אכד
אל-מליחא 18	אדבאל 47, 48, 49, 55, 56
אל-עמרנה 44	אדום (51-6) 24, 25, 42, 70, 71, 78,
אל-עריש 63, 72	81, 89, 91, 107
אל-עריש, ואדי- 52, 90	אדל 89, 91
אַלפּ 24, 40	אדנ 10
אַלפּ 113	אדנה 37, 91
אל-קלעה 82	אדרוז, ג'בל- 20, 48
אלתקה 79, 82	אוגרית 35
אלתרב 35	אור (ב) 119, 122, 140
אמד 111, 113, 114	אורמיה, ימת- (ג1-2) 70
אמורי 20	אזור 78, 82
אמנה, הר- 11, 13, 14, 34, 35	אזל 128
אמנה, נהר- 14	אחזחנ 111, 112
אמנוס (ז2), הר- 12, 37	אחמתא 139
אמנ-מנד 126, 127, 129, 140, 142	אידליון 91
אמפ 88	איראן 38, 48, 59, 72, 142
אַמֶּ 12, 24, 25, 28, 67, 75, 78, 81,	אכד (ראו גם: בבל) 94, 95, 101,
106, 141, 143	118, 119, 120, 121, 122, 123, 125,

ארפד (ו) 12, 19, 23, 58, 64, 66,	אנ־אשור־אתר־אצבת 10, 12
67, 110, 112, 115	אנדי 24
ארפח (ג) 110, 113, 125,	אנטוליה 12, 37, 69, 85, 86, 139
126, 129	אנטיוכיה, עמק־ 12
אַרְצֵ, ארץ־ 59, 61	אנמ 88
אררט (ב) 9, 31, 35, 73, 87, 111,	אנסגס 89
112, 113, 115, 128	אנק 12
אש (ז) 78, 80, 81, 105	אנשן 139, 140, 141, 142
אשדוד (ז) 57, 58, 60, 61, 64, 65,	אסואן 102
70, 71, 78, 79, 81, 83, 89, 115	אסחמ 88, 90
אשדוד־ים 58, 60, 65	אסחפר 97, 98
אשור (ארץ) (ג-27-3) 2, 3, 4, 5,	אַסְנֵ 34, 35, 47
6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20,	אַסְנֵ 77
21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32,	אסנת 10, 13
33, 34, 35, 37, 38, 41, 43, 44, 45,	אפק 97, 98
46, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 57,	ארגנ 10
59, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70,	ארוד (ז) 10, 13, 14, 28, 42, 44,
71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82,	51, 78, 81, 89, 101
85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 95, 96,	ארוז 52, 87, 88, 90
97, 98, 99, 101, 102, 103, 104,	ארזחנ 113
105, 106, 109, 110, 111, 112, 113,	ארזים, הר־ה־ 31, 111
114, 115, 117, 118, 119, 120, 121,	ארזיש 24
122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,	ארך (ג) 118, 120, 121, 123
129, 130, 135	ארם 9, 13, 35, 36, 40, 86, 128
אשור (עיר) (ד) 2, 10, 18, 20, 26,	ארמ 55
40, 64, 66-67, 71, 89, 95, 113,	ארם־משק 10, 12, 13, 16, 17, 18,
119, 120, 121, 123, 125, 126, 129,	19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31,
141, 143	36, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 53,
אשחנ 35	56
אשחפר 92, 93	ארנ 16
א־שיח', ג'בל־ 20	ארנת (אורונטס) (ז-2-3) 12, 35
אשננ 142, 143	ארסלן־טאש 25
א־שקיף, ג'בל־ 14	ארסלן־טפה 12

אשקלון 41, 42, 45, 46, 56, 78, 81,	בית דגן 81
83, 89, 95, 96, 123, 131, 134	בית זית 78, 80
אשר, נחלת- 80	בית-זר 113
אשתנוד 36, 37, 40, 41	בית חדר 53
אתא 111	בית-יכן 122
אתנ 35, 40	בית מעכה 48
	בית נטופה 55,
באר 88	בית נטופה, בקעת- 55
בבל (ארץ) (ב-ג-4-5) (ראו גם: אכד)	בית עדן 11
2, 5, 6, 7, 20, 32, 45, 53, 54, 59,	בית עמון ראו: עמון, בית-
70, 77, 80, 94, 95, 99, 105, 109,	בית צפר 88
114, 115, 117, 118, 120, 121, 122,	בית שאן 21
123, 124, 125, 129, 130, 131, 132,	בלואת 12, 21
133, 134, 135, 139, 141	בלח 125
בבל (עיר) (ג) 24, 25, 122, 139,	בלח, נהר- (ה) 10, 11, 16, 128
140, 141, 142, 143	בממ 35
בגדד 25, 59	בנוק 95
בדח 24	בני-ברק 78, 82
בדנ 47, 49	בעל 110
בדרה 59	בעל צפון, הר- 34, 35
בוז 122	בעל-ראש, הר- 20, 21
בוז 119, 122	ברגא 88
בין-הנהרות, ארץ- (ראו גם:	ברדא, נהר- 14
מסופוטמיה) 112	ברכל, ג'בל- 60
בירות 13, 28, 94	ברס נמרוד 25
בית אגס 12, 19	ברספ 24, 25, 122
בית אל 62	בשור, נחל ה- 72
בית-אמכן 118, 121	בשן 18, 20, 45, 48
בית ארמ 88	
בית ברה 55	גא 88
בית גסמי 88	גאליה, מושב- 82
בית דגון (מישור החוף) 78, 81	ג'ביל 13
בית דגון (שפלת יהודה) 81	גבל (ז) 10, 13, 16, 18, 36, 40, 41,

דלהום שחים 90	47, 78, 81, 89, 90
דלי 91	גבלנ 125
דלתה 59, 60, 71, 72, 73, 82, 93,	גבֶר 12, 10
95, 98, 102, 103, 123	גבֶר 55
דמשק (4ז) (ראו גם: ארם דמשק)	גברא 55
13, 14, 15, 18, 20, 23, 24, 25, 26,	גבתון 60
27, 28, 31, 32, 37, 38, 45, 49, 52,	גוזן (ה2) 63, 110, 113, 114
53, 54, 56, 58, 64, 111, 112	גולן 45
דמשק, בקעת־ 14	גור בעל 52
דנב 18	גזלבנד 24
דן, נחלת־ 82	גלזא 11, 14
דנונים 91	גליל (חבל ארץ) 21, 54, 55
דר 119, 122, 142, 143	גלעד (חבל ארץ) 48
דר, בקעת־ 58, 59, 69	גלעד (עיר) 43, 45, 47, 48
דרוזים, הר־ה־ 49	גמבל 88
דרך הים 21	גן יאשיה 98
דרך המלך 38, 49	גִסר א־שועִיר 12
דרך הנגב 46	גִרבלוס 11
דרך העולה ממצרים 46	גרגם (ו1-2) 10, 12, 31, 36, 40, 41
דרך יפו־ירושלים 82	גרר, נחל־ 90
	גש 10, 12
האלה, נחל־ 60	גת 58, 60, 65, 74
האלה, עמק־ 74	גת, ארץ־ה־ 140, 142, 143
הודו 101	
המדן 139	דומה (ה6) 13, 40, 107
הס, הר־ 34	דור־יכן 114
הר־ה־ 88	דור־שרכ 122
	דור־שרכן (ד2) 64, 113, 114, 119,
ואן, ימת־ (ד1) 123	122
ורכה 121	דיארבכר 9, 29
	דיר אל־בלח, חוף־ 63
זאוויה, ג'בל־ 35	דכר 119, 120, 122
זבולון, נחלת־ 55	דלאמ 88, 90

זבן, נהר־ 125	34, 35, 36, 38, 41, 58, 60, 64, 65,
זגרוס, הרי־ (א-ב-3-4) 38	66, 67, 68, 69, 131
זהרני, נהר־ 90	חנדנ (ה-3) 26, 125
זיתא 80	חנתן 54, 55
זמא (ראו גם: מזמא) 113	חסה 80
זמבן 142, 143	ח'רבת א־חוש 80
זמח 27, 28	ח'רבת אם אל־חנפש 48
זמר 47	ח'רבת סמוניה 55
זתנ 35	ח'רבת סרונה 55
	ח'רבת קברה 55
	ח'רבת רומה 55
חבור (ה-2-3) 63	חרחר 24
חברר 111, 112, 114	חרמון 20
חבשכי 111	חרן (ה-2) 11, 32, 124, 127, 128,
חבשנ 36, 37, 40	129, 130, 142
חדרך (ו-3) 34, 35, 43, 47, 111	חת 2, 10, 12, 16, 20, 24, 25, 26,
חדתה 25	28, 35, 37, 40, 51, 58, 65, 69, 70,
חזו 110	78, 80, 88, 89, 90, 91, 113, 131,
חורן, הרי־ (ז-4) 20, 48	132
ח'ורסאבאד 57, 60, 62, 63, 67	חַת 47, 49
חזי, הר־ 35	
חידקל, נהר־ (ה-1-ב-5) 9, 10, 36, 71,	טאורוס, הרי־ 37, 89
96, 97, 125, 126, 127, 132, 133,	טניס 102
142, 143	טריפולי 13, 35
חילך (ז-1) 86	
ח'יריה 82	יאזור 82
חלב (ו-2) 10, 11, 12, 35, 37	יבש גלעד 45
חלבה 45	ידננ (ח-3) 80, 89, 91
חלד 88	יהודה (ז-5) 14, 34, 35, 42, 45, 52,
חלדא 88, 90	69, 70, 71, 73, 74, 77, 79, 82, 83,
חלדה 90	85, 89, 91, 95, 96, 98, 99, 101,
חלח 63	102, 130, 134
חמאה 12	יהודה, עיר־ 132, 134
חמת (ו-3) 10, 12, 16, 17, 18, 23,	

93, 94, 95, 97, 100, 101, 103	יודפת 55
כותה (ג4) 24, 25, 26	יוון 91, 139
כזיב, נחל- 80	יטבה 55
ככמ 69	יטבת 55
כלז 113	ים, ארץ ה' 119, 122
כלח (ד2) 15, 17, 18, 19, 23, 25,	ים הגדול במזרח/התחתון (א6) 24,
27, 33, 43, 46, 50, 62, 63, 69, 91,	88, 141, 143
111, 112, 113	ים הגדול במזרח/התחתון, חוף- 17,
כלמ 88	33
כלמאי 114	ים הגדול במערב/העליון (ז-ח2-5)
כלנה 112	20, 21, 24, 25, 28, 35, 70, 85, 100,
כמח (ה-ו1) 10, 11, 31, 32, 36, 37,	101, 110, 141, 143
40, 41, 114	ים הגדול במערב/העליון, חוף- 9,
כנד 89, 119, 122	16, 17, 21, 33, 34, 35, 40, 43, 44,
כנען, ארץ- 52	47, 48, 50, 64, 71, 72, 81, 88, 89,
כסכ 36, 40	90, 91, 100, 105
כפכפ 101, 102	ים, מעבר ל- 78, 80
כר-אדד 34, 35	יפו (ז5) 78, 81, 82
כר-אסרחדון 88, 90, 103	יראון, קיבוץ- 55
כר-בנת 100	ירושלים (ז5) 42, 79, 134, 143
כרבת 120, 124	ירזה 90
כרד 141	ירמוך, נהר- 20, 45
כרדניש 94, 95	ירק, הר- 35
כרח 9, 14, 17	ישראל 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19,
כרכוך 129	23, 25, 27, 29, 35, 36, 37, 38, 41,
כרכמיש (ו2) 10, 11, 12, 16, 36, 37,	42, 45, 48, 51, 56, 60
40, 69, 131, 132, 133	ישראל, ארץ- 14, 20, 21, 41, 42,
כרל 69, 70	54, 56, 57, 66, 67, 73, 77, 87, 90,
כרל 114	96, 134, 139,
כרמל, הר- 21	יתב 35
כרמנשח 38	
כרנך 102, 103	כוסבא 35
כרצ 53	כוש 58, 59, 60, 61, 71, 79, 82, 92,

כר־שלמנאסר 11, 10	מואב (ז5) 42, 70, 71, 78, 81, 89,
כש 114	106, 107
כשדים 25, 59, 77, 121, 122	מוף 92, 93, 94, 100, 102, 103, 120
כשדים, ארץ־ 24, 85, 86	מוצול 27
כשים, התקופה הכשית 95	מזמא (ראו גם: זמא) 112
כשפנ 34, 35, 43, 44, 47, 48, 50,	מחבל 45
51	מחלב 44, 45, 78, 80
כתריה 91	מכן 96, 97, 100, 101
כתרס 89, 91	מלד (ו1) 10, 12, 36, 40, 41, 119
	מֶלֶח 18
לבן 72	מֶלֶח 61, 96, 97, 98, 100, 101
לבנון 21, 55	מלטיה 11, 12
לבנון, בקעת ה־ 28	ממפיס 93
לבנון, הר ה־ 21, 28, 34, 43, 89	מֶנֶ 24
לבנון, מול ה־ 14, 20, 35	מֶנֶ 125
לד'קיה 12, 13	מְנִי (ב2) 40, 69, 70, 85, 86, 110,
לדר 89, 92	111, 113, 125
לדרה 92	מנית 48, 49
לוד 103, 139	מנצות 28, 111
לוקסור 102	מס 24
לימסול 92	מסופוטמיה (ראו גם: בין הנהרות,
לכיש 83, 84, 85	ארץ־) 2, 6, 15, 33, 130
לעש 35	מעבר יברוד 107
לרנקה 68, 91	מעונים 51, 52
לשי 111	מערב 88, 90
	מפרץ אלכסנדרטה 122
מארב 47	מפרץ הפרסי 122, 314
מגדול (ח5) 97, 98	מצצר 113
מג'דל ענג'ר 28	מצרים (ח5-6) 5, 10, 13, 40, 44,
מגידו 21, 109, 130	45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 58,
מדי (א-ב2-3) 24, 63, 69, 110, 111,	60, 61, 62, 64, 67, 70, 72, 79, 82,
112, 124, 126, 129, 130, 139, 142	87, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
מדנ 125	99, 100, 101, 102, 103, 120, 123,

129, 127, 126	124, 125, 128, 129, 130, 131, 132
ניפור (ג4), 119, 120, 122	133, 134
ניקוסיה 91, 92	מצרים, נחל-ראו: נחל מצרים
נל, הר- 112	מרום 55
נמר 24, 40, 111, 112	מרון, ג'בל- 55
נציבין 111, 112, 113, 127	מרם 55
נקדנ 34	מרסמן 64, 65, 67
נרי 89	מרעש 12, 31
נתח 100, 102	מרקס 113
נתניה 98	משא 47, 49
סאא, הר- 34, 35, 43, 47	משך, ארץ- 69
סאים 71	מתנ 53
סאמ 112	מתרנ 142, 143
סבע 26	נא ראו: נוא
סג 88	נאר 24, 28, 29
סג'ור 12	נבאך 13
סגר 10	נבטים 107
סהר הפורה 49	נביות 107
סוא 100, 102	נגב 46
סוריה 9, 11, 12, 17, 23, 25, 26, 28,	נוא (אמון) 100, 101, 102
34, 37, 38, 41, 45, 49, 60, 67, 92,	נוביה 59, 60, 71, 73, 82, 93, 95,
104, 105, 115, 124, 130, 133, 134,	102
135, 139	נווה 18
סוריה, מדבר- 40, 107	נופר 25
סח 125, 126, 129	נחל מצרים 88, 90, 97, 98, 134
סחלל 10, 11	נחל מצרים, עיר- 51, 52, 72
סחר 125	נחשון, צומת- 82
סינ 10, 13, 34, 35, 47	ניאפוליס 92
סיני, (מדבר-) 49, 52, 72, 91, 96,	נילוס 60, 93, 102
98	נינוה (ד2), 6, 10, 57, 66, 70, 73,
סל 89	79, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 91,
סלא 89	100, 101, 102, 104, 106, 109, 113,

עיראק 26, 27, 59	סלכה 18
עכבר 55	סלנ, הר- 24, 25
עכברה 55	סמ 53
עכו (ז) 78, 80, 105	סמא 113
עמאן 13	סמחנ 55
עמון, ארץ- (ז-5) 14, 49	סנגבת 40
עמון, בית- (ז-5) 14, 42, 78, 80	סנגר, ג'בל- 26
81, 89, 91, 101, 107	סס 89, 119, 122
עמונים 14	ספירה 12
עמרי, ארץ (בית-) (ז) 24, 25, 44	ספית-מלח 18
47, 54, 55, 67	ספֶר (ג) 119, 122
ענת 126	ספרד 139
עצי האשכרוע, הר- 34	סקיתים 129
עקרון 74, 79, 82, 83, 89, 91, 134	סקר, הר- 47, 49, 51
ערב, מדבר- 13, 46, 49, 97, 101	סרבא 34
106, 107, 122	סרבנ 44, 45
ערבים 11, 13, 36, 38, 40, 44, 47	סרדיס 139
49, 52, 53, 54, 58, 60, 62, 63, 64	סרחאן, ואדי- 13, 40, 107
65, 66, 96, 105, 132	סרנ 55
ערקת/ערקה 10, 13, 14, 43, 47	סרפנד 80
	סת 95
פוליטיקו 92	
פזרגיק 31	עבר הירדן 13, 14, 21, 45, 105, 107
פיניקיה 9, 12, 18, 21, 38, 41, 48	עבר הנהר 91, 139
77, 85, 87, 91, 96, 101, 104	עדלון 90
פלוסיום 102	עזה (ז) 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50
פלשת 24, 25, 45, 46, 49, 52, 60	51, 56, 58, 60, 65, 67, 72, 79, 83
70, 71, 72, 74, 78, 81, 82, 85, 86	89, 90
96, 98, 112, 123	עזקה 73, 74
פלשת, חוף- 42	עילם (א-ב-5) 58, 59, 66, 67, 69
פפ 89, 92	77, 99, 105, 117, 118, 119, 120
פפוס 92	122, 123, 133, 134, 142
פרג 10	עיפה 47, 49, 64, 65, 67

פרס 143, 139	קהיר 93
פרס, התקופה הפרסית 91, 40	קוה (ז) 36, 37, 40, 41, 86
פרסא 24	קוקליה 92
פרת, נהר- (ו-ב) 9, 10, 11, 12	קיליקיה 37, 91
16, 20, 24, 25, 26, 37, 71, 91, 96	קנואת 48
97, 125, 126, 128, 129, 131, 134	קנטרה 98
143, 139	קנת 47, 48
פתור 12, 10	קפריסין 68, 80, 91, 101
פתנ 12, 10	קקון 98
פתר 69, 70	קר 89
פתרוס 94, 95	קרקר (ז) 10, 11, 12, 14, 15, 17
	65, 58, 64
צור (ז) 16, 18, 20, 21, 24, 25, 28	קרת חדשת (ח) 89, 92
36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 51	קרתם 88
56, 65, 80, 81, 86, 88, 89, 90, 92	
95, 96, 97, 98, 103, 104, 105, 122	ראס אל-עין 80
צור, ארץ- 21	ראש הנקרה 21
צידון (ז) 16, 18, 20, 21, 24, 25	ראש העין 98
28, 40, 78, 80, 81, 87, 88, 89, 90	רבדים, קיבוץ- 82
119, 122	רבן 72
צידון ועירה 78, 80	רבת בני עמון 80
צידון רבה 78, 80	רגלת 127
צידנייה 18	רומה 55
צלח'ד 18	רומי, התקופה הרומית 92
צמר (ז) 43, 44, 47, 50, 51, 58, 64	רחוב 11, 13
צנ 100, 102	רחל 126
צען 102	רינוקורורה 90
צפת 55	רמות גלעד 45
צרפת 78, 80, 88, 90	רסצר 47, 48
	רפיח 52, 58, 59, 63, 64, 65, 67
קאראטפה 37	72, 97, 98
קדישא, נחל- 35	רצף 110, 112, 113
קדר 40, 106, 107	רקמת 111

רשפון 48	43, 69, 113
רשצר 48	תורכיה 31, 37, 89, 92
	תימא 47, 49
שאמל 123	תכרתין 125, 126, 129
שבא 47, 49, 58, 60, 64	תל 112, 114
שברי 120, 123	תל אבו־סלימה 63, 72
שומר 2, 94, 95, 101, 140, 141,	תל אברהים 26
142, 143	תל אחמר 11
שומר, התקופה השומרית 143	תל א־ח־רבה 55
שומרון (ז) 28, 29, 36, 37, 40, 45,	תל אל־חיר 98
48, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66,	תל אל־יהודיה 102
67, 98, 109, 118, 121	תל אל־מליאן 142
שומרון, ארץ־ (ז) 97, 98	תל אל־מקיר 122
שומרונים 62, 63, 64	תל אל־פחאר 80
שורק, נחל־ 82	תל אפיס 35
שושן (ב) 141, 143	תל א־צפי 60
שיח' זויד 72	תל א־ראשדיה 80
שכ 88	תל א־רמאח 27, 95
שלן, ארץ בית־ 45	תל אשדוד 60
שמאל (ו) 12, 34, 36, 37, 40, 41,	תל א־שלאף 82
92	תל בטש 82
שמעון 55	תל־ברספ 11, 12, 28
שמרון 55	תל ג'מה 72, 90
שמרין 59	תל ג'פאת 55
שמשמרנ 78, 81, 89	תל זנג'ירלי 12, 37, 92
שנר, הר־ 18, 20	תל זכריה 74
שפי 112	תל כאזל 44
שפלה 60, 74, 81, 83, 84, 85	תל לכיש 84, 85
שרון 98	תל מסח'וטה 40
שריון, הר־ 20, 89	תל מקנה 82
	תל נמרוד 15, 33, 91
תבי 102	תל עזקה 74
תבל (ז-ח-1-2) 36, 37, 40, 41, 42,	תל עקר 59

תמוז 64, 65, 67	תל צפית 60
ת'מילת, ואדי" 40	תל קדואה 98
תמנה 79, 82	תל קויונג'יק 91
תמס 89, 92	תל קרקור 12
תמסוס 92,	תל רוקיש 63
תנ 36, 37, 41	תל רפאד 12
תרבצ 2, 126, 129	תל שמרון 55
תרח 11	תל-ש-תרח 10, 11
תשחן 9, 10, 35, 112, 114	תל-תרח 16
	תחנ 36, 37, 41

ערכים המופיעים במילון המונחים מסומנים ב*.

129, 126, 122, 100	אבבר* 119
141, 51, 38, 5 ברכה	אכר* 25, 24
	אכת* 5, 124, 131, 133
גיוס 20, 26, 28, 58, 59, 62, 63, 64,	איל ניגוח 18, 74, 79, 83
98, 97, 96, 91, 89, 85, 75, 68, 66	אישור מלך 45, 48
99, 100, 101, 119, 125, 126, 127,	אנאלים 1, 2, 3, 4, 5, 6, 17, 18, 19,
132, 133, 134, 142	34, 35, 36, 38, 52, 54-56, 57, 59,
גליל אבן 18	60, 62, 63-66, 69, 70, 71, 77, 78,
	99, 104
הגליית אלים 62, 65, 78, 94, 105,	אסגל* 140, 142
107, 120, 121, 123, 124, 125, 132	אסטילה 68, 71
הגליית תושבים 43, 35, 50, 54, 55,	אפונים* 3, 9, 11, 18, 28, 32, 80,
57, 62, 63, 64, 65, 68, 78, 79, 81,	83, 90, 103, 109, 110
83, 85, 86, 88, 95, 134	ארמית 3, 12, 13, 25, 37, 40, 59,
הוצאה להורג 119, 120, 122, 124,	91, 107
133	אשר* 24
הושבת תושבים זרים 58-59, 62,	אשר על הבית* 109, 110, 111, 112,
63, 64, 65, 67, 68, 72, 88, 90, 98	113, 119
החזרת אלים 106, 118, 120, 121,	
122, 123, 124, 142, 143	בהלה 47, 79, 133
החזרת מלך 47, 79, 82, 93, 100	בולה 82, 91
הכנסת אלים 10, 11	בחירת המלך 3, 24
הכרה באלוהות מקומית 12	ברית האויב 17, 18, 20, 44, 47,
המרדה 58, 64, 69, 70-71, 106	50, 51, 53, 58, 60, 61, 64, 71, 78,
הסגרה 59, 61, 79, 82	80, 88, 100, 101, 106, 119, 120,
הסרת מצור 104	122, 123, 124, 127, 133
הפשטת עור 58	ברית 9, 12, 14, 16, 17, 18, 34, 35,
הרג 11, 14, 15, 17, 20, 50, 51, 53,	36, 45, 55, 58, 66, 67, 68, 77, 96,

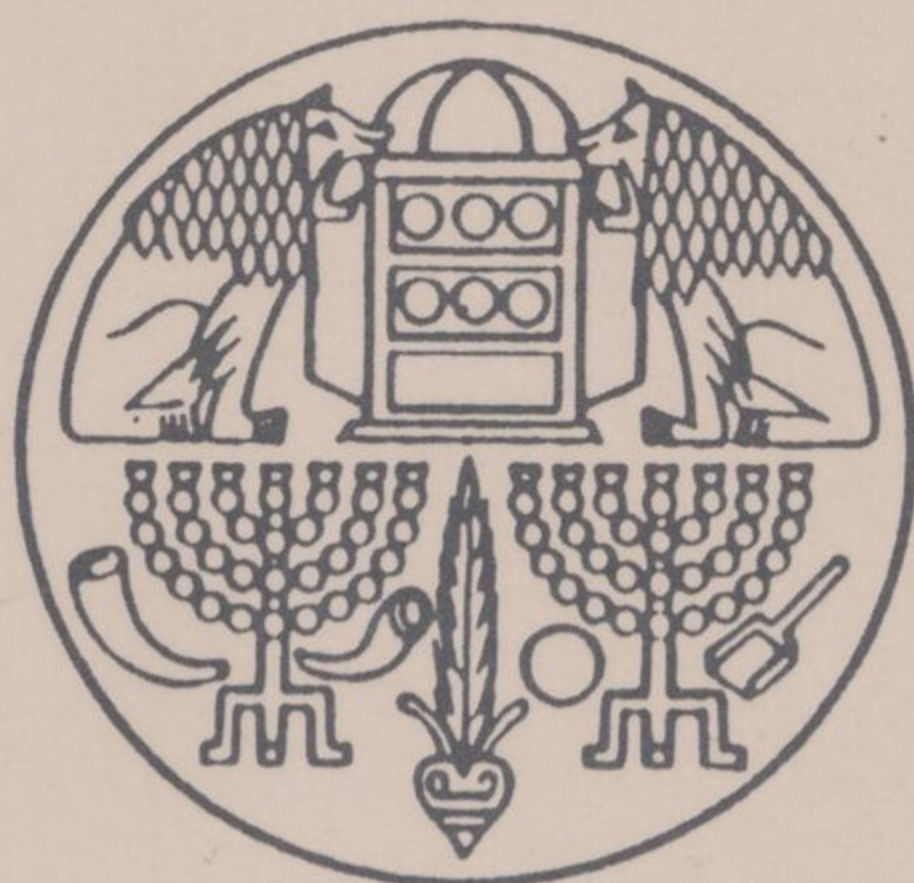
86, 98, 103, 105, 125, 130, 134,	58, 66-67, 79, 88, 105, 119, 122,
142	127,
כרוז הארמון* 109, 110, 111, 112	השתעבדות 62, 80, 83, 104, 106,
כרוניקה 1, 2, 5, 6, 7	107
אפונימית 18, 28, 31, 32, 35,	התאבדות 56, 129
44, 52, 70, 109-115	
בבלית 59, 65, 77, 89, 92, 93,	וסאל 11, 24, 37, 38, 43, 45, 56,
97, 117-135, 143	78, 82, 87, 96, 97, 100, 101, 106,
בבלית מימי אסרחדון 90	134, 135
בבלית מימי נבונאד 139	
אסרחדון 90, 122, 123	זגרת 15
כריתת גנים 20, 53, 54	
כריתת ראש 88, 89, 119, 122	חורבן 10, 20, 53, 54, 64, 74, 77,
כתובת	88, 93, 114, 118, 121, 124, 126,
אנאליסטית 18	127, 129, 131, 134
ארמית 37, 40	חילופי שלטון 18, 42, 44, 45, 47,
בנייה 64	48, 55, 56, 57, 58, 60, 64-65, 66,
בסגנון מלכותי 32	70, 77, 78, 79, 80-81, 87, 89, 93,
גליל 67, 104, 139	99, 106, 107, 111, 112, 113, 114,
הפר 81, 83	117, 118, 119, 120, 123, 127, 129,
הקדשה 2, 3, 23, 26, 91, 139	131, 132, 133, 134
זיכרון 4, 23	חיל רגלים 10, 74, 79, 83
מלכותית 1, 38, 121, 122	חציית נהר 10, 11, 16, 20, 26, 71,
מלכי אשור 29, 33, 67, 73, 78,	96, 97, 128
83, 93, 98, 101, 107, 143	
סיכום 1, 4, 5, 41, 43, 46, 50-	יומן אסטרונומי 6
52, 57, 62, 63, 66, 69, 87, 99	יומן מסע 3
פלשתית 82	
פרובינציאלית 10	כישלון 5, 53, 69, 117, 120, 123,
ראווה 4	134
	כניעה 10, 11, 15, 18, 19, 24, 25,
לוח 35, 73, 84, 110, 117, 123, 124,	27, 28, 37, 41, 42, 44, 45, 46, 48,
128, 130	49, 51, 62, 68, 69, 71, 78, 81, 83,

98, 95	אבן 15, 23-26, 69
מצבת שיש 27	חומר 1, 5, 17, 34, 41, 43, 50
מצודה 63, 95, 100, 112, 126	96, 66
מצור 20, 26, 44, 53, 58, 59, 65	שיש 20
79, 81, 82, 83, 92, 93, 96-97, 98	
103, 104, 112, 115, 127, 129	מבול (דימוי) 11, 14, 53, 54, 68
מרד 18, 34, 43, 45, 55, 56, 57, 58	90, 88
66, 67, 68, 78, 79, 81, 87, 88, 89	מגדל 74, 79, 98
92, 96, 97, 99, 102, 103, 104, 106	מגדל מצור 18, 45, 126, 131
118, 121, 123, 126, 133, 134, 135	מגן 53, 68, 79, 83
מרכבה 10, 14, 16, 17, 20, 58, 59	מדבר 47, 49, 51, 64, 65, 98, 132
62, 63, 64, 65, 68, 79, 83, 88, 89	134
125, 132	מהדורה 3, 4, 17, 78, 83, 87, 99
משמעת 58, 59	101, 102, 103, 104, 105, 107
	מכס, בית 44, 46, 47, 51
נוסחה 5, 27, 28	מכתב לאל 73
ניצחון 4, 14, 16, 17, 18, 20, 23	מכתבי אל-עמרנה 44
24, 29, 38, 47, 49, 52, 58, 59, 64	מלך קודם 21, 51, 58, 64, 68, 70
65, 66, 69, 79, 83, 92, 96, 99, 100	85, 88, 94, 100, 142, 143
106, 107, 112, 117, 125, 131	מנהרות 18, 74, 79, 83, 93
נישוק רגלים 44, 48, 78, 101, 106	מנחה, ראו: מס ו/או מנחה
141	מנסרה 1, 57, 62, 63, 70, 71, 77
נמל 46, 62, 63, 64, 65, 80, 82, 90	78, 80, 83, 85, 87
93, 102	מס ו/או מנחה 16, 19, 23, 24, 26
נסיגה 5, 20, 125, 126, 129	27, 28, 31-32, 34, 36, 38, 40, 42
נפילה בקרב 37	44, 45, 47, 48, 50, 56, 58, 60, 62
נקמה 69	64, 65, 68, 69, 70, 73, 78, 79, 80
נשיאת סל 68, 86, 89	82, 83, 88, 93, 94, 104, 106, 107
נשק 10, 11, 47, 50, 51, 53, 58, 61	125, 128, 131, 132, 133, 135, 141
64, 74, 78, 79, 80, 83, 88, 94, 101	מסחר 12, 38, 46, 49, 62, 64, 65
103, 106, 107, 119, 141	72, 91, 109
	מצבה 5, 9, 14, 15, 23, 26, 27-29
סוללה 11, 50, 74, 75, 79, 83, 96	31-32, 38-41, 48, 63, 68, 70, 92

106, 107, 120, 121, 122, 123, 124,	97, 104
143	סולם 79, 83, 39
פסל המלך 1, 15, 18, 20, 21, 28,	סופר 1, 2, 3, 4, 6, 14, 17, 19, 25,
44, 46, 47, 50, 51	38, 43, 44, 45, 57, 62, 77, 78, 83,
פרץ (בחומה) 79, 83, 93	91, 95, 117, 121, 122, 123, 129,
פרשים 10, 20, 65, 68	130, 142
	סיפוח 10, 11, 34, 35, 43, 47, 59,
ציפור (דימוי) 36, 44, 47, 50, 53,	62, 64, 65, 67, 74, 79, 83, 88, 90,
79	100
	סירות 10, 11
קללה 32, 38, 92, 106	סמל אלים 27, 46, 51, 95
קרב שדה 100, 106, 132	סריס 35, 42, 58, 59, 61, 62, 65,
קשת 80, 83, 88, 89, 90	68, 88, 90
קשת 53, 79, 82	
	עגל הזהב 62
רב־סריס* 42, 111	עדכון 80, 87, 99, 101
רבשקה* 109, 101, 111, 112	עזרה צבאית 59, 60, 79, 82, 125,
רומח 53, 68, 79, 83	126, 135
רועה (דימוי) 59, 64, 65, 66, 140,	עזרה צבאית, בקשת־ 42, 70, 79,
רצח 17, 51, 56, 77, 87, 117, 118,	82, 134
119, 121	ענישה 81, 87, 89, 105, 121
שבועה 53, 55, 64, 106, 107, 107,	פולחן 2, 6, 10, 24, 25, 46, 51, 93,
שבט ערבי 49, 52, 105, 134	94, 112, 114, 115, 117, 122, 131,
שליח 59, 80, 83, 107	139, 140
שלל 3, 4, 10, 11, 14, 16, 17, 18,	פחד 10, 15, 55, 58, 59, 61, 62, 74,
20, 24, 25, 26, 27, 44, 47, 51, 53,	80, 88
58, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 74, 78,	פחה 35, 43, 47, 59, 61, 62, 65, 68,
79, 83, 85, 88, 89, 93, 94, 95, 100,	88, 90, 93, 100, 101, 103, 105,
106, 114, 119, 120, 123, 125, 126,	109, 113, 114
127, 128, 129, 130, 131, 132	פחוה 61, 63, 65, 70, 90, 98, 101,
שלמונים 71	103, 126, 131
שמן 50	פסל אלים 1, 10, 44, 47, 50, 58, 62,

שמש 74	תועבה 32, 79
שריון 79, 83	תלייה 53, 79, 105
שריפה 10, 20, 47, 58, 64, 93, 106	תעלה 86, 142
128	תפילה 5, 32, 67, 100
	תפיסת שלטון 17, 43, 48, 54, 56
תבוסה 5, 97	60, 68, 121
תבליט 15, 33, 34, 53, 59, 60	תרתן* 11, 31, 58, 59, 64, 70, 101
83, 84-85, 92	109, 110, 111, 112
תגבורת 79	

כבר במאה ט' לפסה"נ החלו מגעים בין ישראל ויהודה והאימפריה האשורית האדירה. לפי המקרא המגעים בין ישראל למעצמות הגדולות של מסופוטמיה הקדומה התבטאו בעיקר במלחמות, כיבושים והגליות. להשלמתה של תמונה היסטורית חד-צדדית זו יש להסתייע בכתובות מלכי אשור ובבל המאפשרות שחזור מבוקר ומאוזן יותר של האירועים שקבעו את גורלן של ישראל ויהודה.

באסופת כתובות זו, ראשונה מסוגה בעברית, מובאות ארבעים ושתיים תעודות ממאות ט'-ר' לפסה"נ. היא כוללת את מרבית הכתובות המלכותיות המסופוטמיות הנוגעות לתולדות ישראל וארץ-ישראל. כך למשל, נמצא בכתובות שלמנאסר השלישי מלך אשור ידיעות על יחסי ישראל וארם שלא נזכרו בספר מלכים המספר במלחמות ישראל והארמים. במנסרת סנחריב מתואר מסעו של מלך אשור לארץ יהודה מזווית ראייתו של השליט האשורי, שבא להטיל מחדש את מרותו על תושבי הארץ שמרדו בו. בכרוניקות של מלכי בבל ובכתובת הגליל של כורש מלך פרס יש מידע רב ערך המאיר את פרשת חורבן ירושלים והמקדש, ואת שיקומם בימי שיבת-ציון.

כל הכתובות תורגמו מחדש מן המקור, לאחר בדיקתן בפרסומים המדעיים העדכניים, והן מלוות במבואות קצרים ובפירושים, ובביבליוגרפיה נבחרת לכל תעודה. הספר מלווה באיורים ומפות, ובמפתחות מפורטים.